

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KIRIM SAVAŞI

V. G.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
AHMET TEOMAN ÖZKAYA

Danışman
Doç.Dr. MUSTAFA KESKİN

KAYSERİ-1991

İÇİNDEKİLER

Sayfa

<i>ÖNSÖZ</i>	<i>IV</i>
<i>GİRİŞ</i>	
<i>KONU HAKKINDA GENEL BİLGİLER</i>	<i>IX</i>

I. BÖLÜM

<i>1. Türk Kavimlerinin Kırım Girişi</i>	
<i>Sakalar, Hunlar</i>	<i>1</i>
<i>Fulgarlar, Hazarlar, Peçenekler, Kumanlar</i>	<i>3</i>
<i>Tatarlar, Altın-Ordu Devleti</i>	<i>4</i>
<i>2. Kırım Hanlığının Osmanlı Devletinin İdaresine Girişi</i>	
<i>Tarihine Kadar Tarihçesi</i>	<i>5</i>

II. BÖLÜM

<i>1. Kırım Hanlığının Osmanlı Devleti İdaresine Girişi</i>	<i>6</i>
<i>2. 1763 tarihine kadar Kırım-Osmanlı Devleti-Rus İlişkileri</i>	<i>9</i>
<i>3. 1763 Rus istilasından sonra Kırımın durumu</i>	<i>23</i>

III. BÖLÜM

KIRIM SAVAŞININ SEBEPLERİ

1. Şark Meselesi ve Boğazlar.....	28
2. Savaş öncesi İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Durumu.....	31
3. Lübnan Problemi.....	40
4. Macar Mültecileri Problemi.....	43
5. Kırım Savaşı Başlarında Osmanlı Devletinin Durumu.....	46
6. Kutsal Yerler Problemi (Kudüs-i Şerif Meselesi).....	57
7. Fransız Mençikov'un Olağan üstü Elçi olarak İstanbul'a Gelişi.....	98
8. Osmanlı Devletinde Harb Hasırlıkları.....	107
9. Eflâk ve Buğdan'ın Ruslar tarafından işgali.....	109
10. Harbin Başlaması.....	114
11. Sinop Savaşları.....	117
12. İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya Karşı Harb açmaları.....	120
13. Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya karşı Harbi.....	124
14. Baltık Harekâtı.....	130

IV. BÖLÜM

1. Kırım Harbi.....	133
2. Alma'nın Zaptı.....	137
3. Sivastapol'un Zaptı.....	140
4. Kars Harekâtı.....	154

V.BÖLÜM

<i>1. Paris Antlaşması</i>	<i>157</i>
<i>2. Islâhat Fermanı</i>	<i>164</i>
SONUÇ	170
BİBLİYOGRAFYA	178
EKLER	189



Ö N S Ö Z

Osmanlı Devleti üzerinde yapılan ilmi çalışmaların sağladığı faydalar tartışma götürmez bir gerçektir. Aynı zamanda bu çalışmaların içtimai açıdan cemiyetimize kazandırdığı faydalarda hepimizin malumudur. Geçmişle, günümüz arasındaki köprünün sarsılmaz şekilde tesis edilmesi gerekmektedir.

Bu noktadan hareketle, muhterem hocam Doç.Dr.Mustafa Keskin'in tavsiyesi ve teşviki ile bütün sebepleri ile birlikte Kırım Savaşını ve sonuçlarını araştırarak hazırlamaya çalıştım.

Kırında cereyan eden olaylar Türk tarihinin olaylarıdır. Burada çıkan meseleler de Türk tarihinin meseleleridir. Kırım Türk Yurdu olarak kalmış ve Türklüğün ayrıtedici karakter ve özelliklerini korumuştur. Bu geniş bölge coğrafi olarak ta umumi Türk Yurdu uve Türklüğün kopmaz bir parçasıdır. 1475 tarihinden itibaren Türk Devletler zincirinin halklarından birini teşkil eden Osmanlı Devletinin hakimiyeti altına girmiştir. Kırım Osmanlı Devletinin

imtiyazlı bir eyaleti olması nedeniyle Osmanlı Devletinin karşı karşıya kaldığı iç ve dış meselelerde bilhassa Osmanlı-Rus mücadelelerinde direkt olarak etkilenmiştir.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, XVII. Yüzyıl sonlarına kadar O zamanki medeni dünyanın en ileri ve teşkilatlı devleti idi. Bu devletin temelleri Anadolu'da atılmıştı. Anadolu bütün tarih boyunca kuvvetli devletlerin ve muzaffer kumandanların istihasını çekmiş bir ülkedir. Sebebi de bu ülkede üslenen kuvvetli bir devletin bütün Ortadoğu'ya, Akdeniz'e Kafkasya'ya ve hatta Afrika'nın büyük bir kısmına kumanda edebilmesidir. Bütün Orta, Yeni ve Yakın Çağlar tarihi için, Türkleri Anadolu'dan çıkarmak, geldikleri Asya içlerine kovmak için Hristiyan Avrupa'nın ve Rusya'nın ardı arası kesilmeyen Haçlı Seferleri tarihidir denilebilir.

Geniş bir çerçeve içerisinde Rusya ve Batılı Emperyalist devletlerin Osmanlı Devletini sömürgeleştirmek için uyguladıkları Emperyalist siyasetlerini, bu siyasete mesned edindikleri sebepleri ve sömürgeci menfaat çatışmalarını ve Osmanlı Devletinin bütünlüğünü korumak için aldığı tedbirleri bütün açıklığı ile ortaya koymaya çalıştım.

Batılı emperyalist devletlerin ve Rusyanın uyguladığı ve birbirinden farklıymış gibi görünen istek ve emeller neticede Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğüne ve iç işlerine karışmaya yönelik olmuş, tarih içinde Osmanlı Devleti için olumsuz neticeler vermiş olan bu mücadele sebepleri ve devletlerarası menfaat çatışmaları Kırım Savaşını da beraberinde getirmiştir. Kırım Savaşı maksadın sağlanması için mücadelelerden sadece biridir. Yapılan mücadele değişik strateji ve anlayışlarla günümüze kadar devam edip gelmektedir.

Tez çalışmam, Giriş, beş ana bölüm ve bir sonuçtan meydana gelmiştir.

Girişte; konunun daha ziyade umumi yönlerinin aydınlatılmasına yardım etmek üzere bilgi verilmiştir.

I. Bölümde; Kırım'da Türk hakimiyetinin ilk devirleri ve yerleşmesi araştırılmış, Türk kavimlerinin kültür ve medeniyeti ve hakimiyet mücadeleleri ile Kırım Hanlığının kuruluşundan itibaren tarihçesi ve Ruslarla mücadelesi ve Kırım Hanlığının İslâmi Kültür ve Medeniyetinin çok önemli bir beşiği olması incelenmiştir.

II. Bölümde; Kırım Hanlığının Osmanlı hakimiyetine girişi, Kırım'ın Rusya, Avrupa'ya karşı önemli bir güç merkezi haline gelişi ve Osmanlı-Rus mücadelesindeki yeri ve Rus istilası ile Kırım'da uygulanan Rus sömürgeleştirme siyaseti incelenmiştir. Rus katliamı ile Rusların Kırım'da Kırım Türk Kültür ve medeniyetini yok etme çalışmaları ve Kırım Türklerinin göçe zorlanış sebepleri araştırılmıştır.

III. Bölümde; Kırım Savaşını hazırlayan sebepler üzerinde geniş bir şekilde durulmuştur. 1815 Viyana Kongresinde Rusya'nın Rum davasına dikkat çekmek istemesiyle siyasi bir terim olarak ortaya çıkan, aslında Türüğü yok etmek demek olan ve "Şark Mesleesi" olarak adlandırılan, Avrupa Devletlerinin ortaya koyduğu koyu Haçlı Felsefesi değişik uygulamaları açıklanmıştır.

Mehmet Ali Paşa'nın isyanından ve henüz ordusunu yenilemekte olan Osmanlı Devletinin güçsüz durumundan istifade eden Rusya İstanbul ve boğazlara yönelmek istemiş, İngiltere ve Fransa kendi çıkarları açısından bunu engellemeye kalkmıştır. İstanbul ve Boğazların devletler arası bir mesele olarak ele alınması ve bu sömürgeci devletlerin Osmanlı Devletine müdahalesi incelenmiştir.

Dinle politikayı birbirine katan Hristiyan Batı, Hristiyanlığı emparyalist politikaya alet ederek, Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan

Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki yoğun misyonerlik faaliyetleriyle. Osmanlı Devletini içten yıkıcı faaliyetlere ağırlık vermiştir. Osmanlı Devleti ve toplum anlayışında, ülkede yaşayan herkes tebaâ yani hür vatandaşlar olarak kabul edilmiş ve "Vediattullah" sayılmıştır. Yani Allah'ın emanetidir. bu anlayış ile hareket eden Osmanlı Devleti "Kutsal Yerler Meselesi" adı altında sürdürülen siyas buhrana tam bir tarafızsızlıkla çözüm sağlamış olmasına rağmen Ortodoksluğun koruyuculuğunu yapan Rusya'nın askeri güç kullanarak Osmanlı Devleti üzerindeki emperyalist emellerini gerçekleştirmek istemesi ve Katolikliğin hamiliğini yapan ancak herbirinin Osmanlı Devleti toprakları üzerinde farklı çıkarları olan İngiltere ve Fransanın Osmanlı Devleti yanında yer alışı, bu devletler ve Osmanlı Devleti arasındaki siyasi yazışma ve anlaşmalar incelenmiştir.

Bu mücadele sürerken, Osmanlı Devletinin ülke ve toplum bütünlüğünü koruma yolunda aldığı tedbirler ve Avrupa Devletleri ve Rusya'nın bu tedbirlere karşı reaksiyonları ele alınmıştır.

IV.Bölümde; İngiliz, Fransız ve Osmanlı ortak askeri kuvvetlerinin Rusya'ya karşı uyguladıkları harp stratejisi ve devletler arası siyasetler ve müttefiklerin galibiyeti ile sonra eren savaş safha safha ele alınarak incelenmiştir.

V. Bölümde; galip devletlerin ve bunlardan biri olan Osmanlı Devletinin imzaladığı Paris Antlaşması, maddeleri ve Paris Antlaşmasından altı hafta önce ilan edilen Islâhat Fermanı ele alınmıştır.

Sonuç kısmında ise Kırım Savaşının genel sebeplerinin değerlendirilmesi, Avrupa Devletleri ve Rusyanın savaş öncesi ve sonrası menfaatleri ve bu yolda izledikleri siyaset, savaş sonrası Avrupa Devletleri, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında meydana gelen ilişkiler, Osmanlı Devleti

açısından anlaşmanın beraberinde getirdiği siyasi anlaşmazlık ve uygulanan politika, Kırım'da Savaş sonrası uygulanan Rus siyaseti incelenmiştir.

Bu tezin hazırlanışı sırasında yardımlarını ve desteklerini hiç bir şekilde esirgemeyen tez danışmanım ve kıymetli hocam sayın Doç.Dr.Mustafa Keskin'e , bizleri yetiştirmek için teşviklerini ve yardımlarını esirgemeyen bütün hocalarıma teşekkür ederim.

Ahmet Teoman Özkaya



GİRİŞ

KONU HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Türklerin tarih sahnesine çıkışından itibaren Kırım Türk tarihinde önemli bir yer işgal etmiştir.M.Ö.VIII. yüzyılda iskit (Saka) Türklerinin Kırım'a yerleşmesi ile başlayan Türk Siyasî, kültürel ve ekonomik varlığı bölgede kurulan güçlü Türk Devletleri ile devam etmiş, 1475 tarihinden itibaren 305 sene müddetle, Türk Devletler zincirinin önemli halkalarından birini oluşturan Osmanlı Devletinin hakimiyetine girmiş (1475) ve 1783 Rus istilâsı ile Türk hakimiyetinden çıkmıştır.

Bölgede kurulan Türk Devletleri, Siyasi varlığını devam ettirmek için Ruslarla savaşmak zorunda kalmışlar, Kırım'ın Osmanlı yönetimine girişinden sonra Osmanlı Devletinin Rusya Orta-Asya, İran ve Avrupaya karşı siyasî, askerî ve ekonomik faaliyetlerinde önemli bir güç merkezi haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti içinde bulunduğumuz yüzyılı dikkate almazsak hemen hemen her 25 yılda bir Rusya ile Savaş durumunda kalmıştır. 1699 yılından sonra Rusya'nın tehditi ve baskısı altında giren Osmanlı Devleti, Ruslarla yaptığı savaşlarda başka devletlere dayanma zorunluğu duymamış, 19. uncu yüzyılda ise Avrupada kuvvetler dengesinin ve şartlarının değişmesi ve Osmanlı Devletinin zayıflaması, kendine yönelen tehlikelere karşı yanına bir büyük devleti almak suretiyle siyasi varlığını korumaya çalışmaya Osmanlı Devletini sevk etmiştir. Kırım savaşı da bu savaşlardan birini teşkileder.

18. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da meydana gelen değişiklikler, Avrupa Devletlerinin ve Rusya'nın Siyasî, dinî ve ekonomik faaliyetleri ve bu faaliyetlere bağlı olarak Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri, Osmanlı Devletinin bu emellere karşı faaliyetlerini ihtiva eden savaşlar ve islâhat hareketleri yeterli olmamıştır. Büyük ümitlerle hazırlanıp ilan edilen Tanzimat-ı Hayriye de başarılı olmamıştır. Çünkü daha işin başında iken tebaaya eşitlik va'deden prensiplerin cemiyetin çeşitli çevrelerinde yapacağı tesirler iyice hesap edilmemişti. Kendilerine verilen hak ve hürriyetten istifade etmek isteyen Müslüman ve hıristiyan unsurlar bağımsızlık istiyorlardı. Bunlara evet demek devleti, hayır demekse ilan edilen Tanzimatı feda etmek demekti. Böyle yapılmadığı için Tanzimatı ilan eden devlet adamları, batıya yönelmek ile siyasi bütünlüğü muhafaza edebilmenin uzlaştırılması imkansız buhranına düştüler . Yeni fikirlerle yetişen nesiller başlanan teşebbüslerin ısrarla devam ettirilmesini istiyor, devlet adamları ise, adı geçen mahzurlar yüzünden bunlara karşı çıkıyor ve kendi kadrosu ile ters düşen bir tavrın içerisine giriyordu. Bu sebeplerle gittikçe kuvvetini artıran ve te'sirleri, günümüze kadar gelen siyasi bir ikilik meydana gelmişti.

Bizanslılar zamanında görmedikleri varlık ve zenginliğe erişen gayri müslimler, bazı iç ve dış kışkırtmalarla Osmanlı Devletine açıktan açığa kafa tutmaya başlamışlardı.

17.yüzyıl sonlarına doğru kışkırtıcı papazların Eflak ve Buğdan'a gönderilerek oralarda yıkıcı progogandaları halk arasında, devlete karşı hoşnutsuzluk tohumlarını ekmışti. Rusyada bu durumdan yararlanmaya kalkışmış ve kışkırtıcı görevlileri Rumelinin çeşitli bölgelerine yaymıştı. Böylece Rus Çar'ı Hıristiyanların ve bilhassa Ortodaksların koruyucu melegi durumuna sokulmuştu. Öte yandan 1789 Fransız ihtilâlinin ortaya attığı özgürlük, eşitlik, ulusculuk ve bağımsızlık idalleri de Hıristiyan azınlıkların kulağını doldurdu. İlk başkaldırma Rumlar tarafından çıkartılmıştır. Beyleri ve koruyucularına karşı Sırlar isyan etmiştir. 1803 yılında Kara Yorgi sırları isyana teşvik etmiş ancak Osmanlı Devleti tarafından isyan bastırılmış, Kara Yorgi Rus Çar'ı Aleksandr'ın yanına kaçmıştır. 1807 de başlayıp Bükreş Antlaşması ile sona eren Osmanlı-Rus savaşından sonra Avrupadaki gerginlik durumunu muhafaza ediyordu. Rus kışkırtmaları durmamıştı. 1825 yılında Miloş yanına topladığı Çapulcularla tekrar isyan etmiş, bu isyan da kolay bastırılmış fakat ondan sonra Osmanlı tarihine " Mora isyanı" diye geçen Yunan İhtilâli başlamıştır. Rus Çar'ı Osmanlı topraklarından yerler koparmak hırsları ile 1829 da durumdan faydalanarak Edirne Antlaşması ile Kafkasya'nın bir bölümünü aldı, Yunanistan bağımsızlığına kavuştu, bunun yanı sıra Eflak, Buğdan beyliklerine ve Sırbistan'a yarı bağımsızlık verildi, 1828-1829 Rus-Osmanlı savaşı, Osmanlıların en zayıf düştüğü zamanla rastlar. Yeniçeri Ocağı kaldırılmış yerine " Asakir-i Mensûre-i Muhammediye" nin kurulmasına başlanmıştır. Birçok yerlerdeki başkaldırmalar, hatta İstanbul'a açıktan açığa kafa tutmaları Osmanlı Devletini zor duruma sokmuştu. Pazvantöglü Selim III.

devrinde ayaklanmış, hükümet birliklerini yenmişti. Osmanlı Devleti Pavzantoğluna Vidin Valiliğini vermek zorunda kalmıştı. Öte yandan merkezden atanmış Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa, Yanya, Manastır, Selanik, Yenişehir ve çevresinin adeta hükümları durumuna gelmişti.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Bonapart'ın Mısırı alması sırasında gönderilen orduda küçük bir rütbeli subaydı sonradan Mısır'da çevresine tapladığı kimselerle, Mısır Valisi Hüsrev ve Hürşit Paşaları sınır dışı edip kendisini Mısır Valiliğine tayin ettirdi. Mısır Vilayeti de hemen hemen bağımsız olmuştu. Fransızlar 1830 yılında Cezayir'i istila ettiler, Mehmet Ali Paşa Halep ve Konya'da Osmanlı Ordusunu dağıtmış, Kütahya'ya kadar gelmişti. Bu tehlike üzerine Sultan II. Mahmud, Rus Çar'ı I.Nikola'nın yardım önerisini kabule mecbur olmuştu. Ruslar'ın bir donanması boğazdan girmiş ve Anaadolu yakasına asker çıkarmıştı. Bu durumu gören Avrupa devletleri telaşa düşmüşlerdi. Özellikle Avusturya, İngiltere ve Fransa'nın kuşkuları büyüktü. Zira Çar Nikola'nın maksadını biliyorlardı. Avrupalı devletlerin duruma el atmaları üzerine Mısır ordusu Torosların ardına çekildi. 1833 yılında Osmanlı Devleti Ruslar'la Osmanlı Devleti arasında " Hünkar iskelesi" antlaşması imzalandı. Böylece Ruslar da İstanbul'dan çekildiler. Fakat Rusya'nın isteğine göre Osmanlı Devleti Boğazları açıp kapamayı kabul etmişlerdi. Daha doğrusu Rus himayesi bir bakımdan devam edecekti.

Avusturya, İngiltere ve Fransanın kuşkuları devam ediyordu. Nihayet Rusyayı da kandırarak 1839 yılında Osmanlı Devletine verdikleri bir nota ile bir zamanların dev devletini himayeleri altına aldılar. Yani Osmanlıların her çeşit haklarını Avrupa'nın beş büyük devleti koruyacaktı. Bu nota Sultan Abdülmecid tarafından kabul edilmiştir.

Rusya'nın 18. yüzyıldan beri Osmanlılar aleyhine kullandığı bir silahı da Hıristiyan Osmanlıların koruyuculuğunu yapmasıdır. İşte bu

dönemde "Gülhane Hatt-ı Hümayunu" ilân edildi. Bâb-ı Âli ye batılı devletler tarafından tavsiye edilmesinde asıl gaye Rusya Saldırısını önlemek, kendilerine iyi bir pazar sağlamak. Rusya Osmanlı Devletinden bazı bölgeleri alma düşüncesinden vaz geçmiş değildi. Hatta diğer Avrupa devletlerinin sömürücü siyaseti ile Rusyanın kendine özgü istekleri çarpışmaya başlamıştı.

Rus Çar'ı I. Nikola, Osmanlı Devletinin bir dereceye kadar ülke idaresine çeki düzen vererek eski bozulmuş düzeni çözümlenmeye çalışmasından da hoşnut değildi. Ayrıca Osmanlıların İngilizler'le sıkı dostluk kurmaya çaba göstermesi de Çar'ı kuşkulandırıyordu. Çar bir darbe ile Boğazlara ve İstanbul'a sahip olmak ve bazı Avrupa devletlerine de pay çıkararak Osmanlı Devletini çökertmek arzusundaydı.

1848 yılında Avrupa ihtilâllerle çalkanırken Rusya'yı en kuvvetli devlet olarak gören Çar, beklediği anın geldiğine inanmıştı. Nihayet Karadağ'da baş gösteren bir ayaklanmayı ve Kudüs'teki Katolik, Ortodoks papasların çatışmasını bahane ederek bazı isteklerde bulunmak üzere 1853 yılının başlarında Prens Mençikof'u İstanbul'a gönderdi. Fakat İngiltere ve Fransa'ya güvenen Osmanlı Devleti yetkilileri, mençikof'un bütün isteklerini reddettiler.

Mençikof'un istekleri reddedildiği sırada Çar Nikola Petersburg'da "Hasta adam" dediği Osmanlı Devletinin taksimi için İngiliz elçisi ile konuşmalarda bulunuyordu. Fakat durum sandığı gibi Rusya için olumlu bir şekilde sonuçlanmadı. Çünkü İstanbul'da Mençikof'a red cevabı verdiren İngiltere, Petersburg'da Çar'ın önerilerini kabul etmemişti. Artık Rusların isteklerine kavuşmaları için tek çıkar yol kalmıştı. O da Osmanlı Devletine saldırmak. Nihayet Rus askerleri Prutsınırından saldırıya geçtiler, buna karşılık Osmanlı Devletide Rusya'ya savaş ilân etti.Tuna çevresinde

Osmanlıların yeni ordusu başarılı savaşlar verirken, Ruslarda denizden Sinop önlerine gelecek Osmanlı donanmasını yaktılar (30 Kasım 1853).

Rusya, Osmanlı Ordu ve Donanmasını yenilgiye uğratabilecek olursa, Doğu'daki durum ve etkileri ile iktisadi çıkarlarına zarar vereceğinden korkan İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti ile Andlaşma imzalayarak 27 Mart 1854 de Ruslara karşı resmen savaş ilân ettiler. Ordu ve donanmalarını da İstanbul'a gönderdiler. Fakat savaş ilân etmekle harekâta başlamaları arasında bir hayli zaman geçti. Bunun birçok nedeni vardı. İngiliz Parlementosunda savaş taraftarı olanlar kadar aksini savunanlarda bulunuyordu. Başbakan Aberdeen de bunların arasındaydı. Özellikle protestanlar savaş istemiyorlardı. Buna rağmen sokaktaki adam savaşa taraftardı. Tartışmalar 31 Ocak 1854'e kadar sürdü.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devletinin son yüzyıllarda uğradığı veya uğratıldığı felâketlerin en büyük sebepleri arasında Rusya ve Rus Çarları vardır. Bununla birlikte Osmanlı Devletinin yıkılmasını hazırlayan sebeplerden birisi de Emperyalist Batı'dır. Batının başta gelen devletleri de İngiltere ve Fransa'dır.

Ondokuzuncu asrın ilk yarısında tam bir bunalım şeklinde patlak veren "Kudüs Meselesi" vardı. Basit ve Mahalli bir mezhep çekişmesi iken Kemame kilisesi kavgası bu iki batı devleti tarafından ve Rusya tarafından büyütülüp derin bir bunalıma dönüştürülmüştür. Gayet tabii olarak bu bunalıma dönüştürme işinin temelinde onların Ortadoğudaki ve Osmanlı topraklarında menfaatleri ile birlikte, Osmanlı Devletini yıpratıp parçalama emelleri yatmaktadır. Rusya ve Batılı devletler, daima bu sinsî ve düşmanca gayekân peşinden koşmuşlardır.

1.BÖLÜM

1- TÜRK KAVİMLERİNİN KIRIMA GİRMELERİ

SAKALAR, HUNLAR

VIII. (M.Ö.) asırda Kırım'ın bozkır kısmı Asyadan gelmiş olan İskit (Saka) göçebeleri tarafından meskun bulunuyordu.VII-V.(M.Ö.) asırlarda da burada yaşamakta devam eden bu göçebelere Heradot "Hükümdarı İskitler" adını vermiştir ki, bunlara Barsıl ve Bursula (Barsıl, Basıl, ve Baslık Türklerinden ibaret oldukları, hükümdar tabirinin ve Yunanca kral manasına gelen Vasil veya Vasilakos ile Barsıl veya Basıl arasındaki benzerliklerinden dolayı Galat olduğu anlaşılmıştır.

Bu Barsıl Türklerinin daha Hazar İmparatorluğu devrinde, İdil kıyılarında yaşadıkları ve Hazar Hakanlarının bunların kızları ile evlendikleri malumdur.

II.(M.S.) asırdan itibaren Kırım Uzak şimalden gelen Got kabilelerinin akınına maruz kalmıştır. Bu akınları Hun Türkleri

durdurabildiler. Büyük Hun Devleti Hakanı Oktar'ın oğullarından biri olan Muvcuk'un kumandasındaki Hun orduları 374'de İdil'i aşarak Şarki Avrupayı istilâya giriştikleri zaman, Kırım'a hem civar olan Don, Donec ve Dneper ırmaklarının aşağı mecrası ile Kırım ve Azak sahilleri Samat camiasına dahil Alanlar ile meskun bulunuyordu. Bunlar Kafkasya ve Kırım ile birlikte Oktar'ın diğer oğlu Atilla'nın amcası Aybars'ın hakimiyeti altına girmişlerdir.(1)

Alanların Kırımı girmeleri pek eski zamana ait olduğu görülüyor. ihtimal ki bunlar Suğdey (Sudak) Şehrinin kuruluşu devrinde Kırım'ın yerli halklarından sayılırdı.

Horsenes'in mudafaası için bir set vazifesi gördüklerine bakılırsa, Alanların mühim bir nokta işgal ettikleri anlaşılıyor. Arap coğrafyalarından Ebülfida'nın işaret ettiğine göre Alanlar, Kirkyer (Çufutkale) de yaşıyorlardı. Bunu sonraları Türklerin Çufutkaleyi Alanların (Asların) dehşetli müdafaalarına rağmen zapt ettiklerini bildiren tarihi malûmat da tasdik ediyor. Şu halde (EnFeodor)'ın 13.asırda Kırım'ın dağlık kısmında yaşayan halkın bir kısmının Alanlardan ibaret olduğuna dair olan hükmü tarihi bir kıymeti haiz olur. Keza 1263 de Mısır Sultanı Baybarsın elçisi Suğdey ile Türklerin merkezi olan Sülhatı(Eski Kırım) ziyaret ettikde, O asrın Arap tarihçisi Sulhat Şehri ahalisinin bir kısmını Alanlar teşkil ettiğini de işaret etmiştir. (2) Hun Hükümdarı Aybars'ın Alanlar ve Hun camiasına dahil Akaçeri Türklerinden teşkil ettiği suvarileri, bütûn Avrupayı istilâya karar veren Atilla'nın emrine verilmiş idi.

(1) Balı-İnsicık,"Kırım" İslam Ansiklopedisi C VI.s.744.(İslâm Alemi,Tarih,Coğrafya Etnoğrafya ve Bibliyografya Lûğeti Marif Vekaletinin Kararı üzerine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde A.Adıvar,R.Arat,A.Ateş,C.Baysun,B.Darkot tarafından Leyden Tab'ı esas tutularak telifi tadil, ikmal ve tercüme sureti ile neşredilmiştir İstanbul 1955

(2) Gözeydin,Ethem Feyzi;Kırım.Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri Tarihi, Harsi,İktisadi ve Siyasi, İstanbul 1948.s.2

BULGARLAR, HAZARLAR, PEÇENEKLER, KUMANLAR

Hun Türk İmparatorluğunun yıkılışından sonra Kuban, Azak, Don munsabalarında muhtelif Türk kabilelerinin O cümleden Bulgarların oturmakta olduklarını görüyoruz.

VI. Asrın ortalarına doğru Orta-Asyadan gelen ve içlerinde Avar Türklerinin de bulunduğu yeni Türk akınlarının baskısı altında üç kola ayrılıp Şimale (Orta-İdil Sahillerinin), garba (Tunaya) ve cenuba doğru göç etmeye başlayan Bulgarların Kırım'da bir kol bırakmış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Kafkasya dağlarına doğru çekilip (Kara Bulgarlar) adı ile tanınan bir kolun ahfadını teşkil eden bugünkü Balkan Türkleri arasında Kırım'dan neş'et etmiş olduklarına dair bir rivayetin mevcudiyeti bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.⁽³⁾

Hazarların Kırım'a girip Gotları dağlara sıkıştırarak bir imparatorluk kurmaları 7 nci asrın ortalarına tesadüf eder. Bu devrinde zayıf düşen ve Karadeniz sahilleriyle münasebeti azalan Bizans'a vergi vermeden kurtulan Eski Yunan Şehirleri Hazarlara senevi vergi vermeğe başlamışlardı. Hazarlar diğer Türk devletlerine nispetle harbi daha az sever, sulha, ticarete daha çok itina ederlerdi. bu sebepten, Hazar ve Azak denizi limanları iktisaden yükselmişlerdi.⁽⁴⁾

Büyük Hazar Devletinin yıkılışından sonra dahi burası Hazaria (veya Gazaria) adı altında küçük bir devlet olarak mevcudiyetini

(3) Bala-İnsalcık, İ. Ans. Agm. C. VI. s. 745.

(4) Gözaydın, s. g. e. s. 21.

muhafaza edebilmiştir. Küçük Hazar Devleti 1083 tarihinde henüz müstakil bir Türk Devleti olarak yaşamakta idi.⁽⁵⁾

9uncu asrın nihayetine doğru Türk ırkından cengaver Peçenekler ve bunların ardından 10 uncu asra doğru Kumanlar (Kıpçaklar) Hazaristana yani Kırım'a girmişler ve müstakil yaşamışlardır.⁽⁶⁾

TATARLAR, ALTINORDU, DEVLETİ

Anadolu Selçuklu Emirlerinden Husam al-Din Çobanın ticaretini emniyet altına alınması için 1221'de yaptığı Kırım Seferi esnasında bu bölge için henüz Hazar tabiri kullanılmaktaydı.

Aynı Seferde adı geçen Sakinlerin Aşağı İdil'de belki de Azak'a ve Kırım'a kadar olan sahada, hüküm süren Saksin Suvar (Suvarin) Türkleri olduğundan Şüphe edilmemektedir. Mahmûd Kaşgarinin Hazarların yerini işgal eden bir Türk kavmi olarak bahsettiği bu Türklerin adına Birüni'de de rastlanmaktadır.⁽⁷⁾

Mazi ve ananesi üzerine bilmuhakeme kurulan o metin ordu teşkilatı kadar her dine karşı da tam bir müsadeyi bahşeden makul prensipleriyle Tatarlar, yüksek kültürlü Orta-Asyayı, Şimâli İrani, Cenûbi ve Şimâli Kafkasyayı zaptetmişlerdi. Ordularını, idareleri altına aldıkları kavimlerle takviye ederek 13 üncü asrın başlangıcında Alanları, Kumanları ve Rusları ittifak imkânına meydan bırakmadan ayrı ayrı mağlup ettikten sonra Şanlı Kalka muzafferiyetini (1239) bile kazanan Altın-Ordu Türkleri de Kırım'a girmeyi geciktirmemişlerdir.⁽⁸⁾ Altın-Ordu

(5) Balı-İnalçık;İ.Ans.Ağ.m.C.VI.s.745.

(6) Gözaydın;A.g.e.s.21.

(7) Balı-İnalçık;İ.Ans.A.g.e.C.VI.s.745.

(8) Gözaydın;A.g.e.s.21.

Türkleri Sahil boyunca haric olmak üzere burasını baştan başa bir Türk memleketi olarak bulmuşlardı.

İstanbul'un Latinler tarafından işgalinden sonra (1204) bir aralık Trabzon Rum İmparatorluğuna bağlandılar. 1261'de Cenevizliler Mihail Paleolog'a yaptıkları yardıma karşılık olarak Karadenizde ticaret inhisarını aldılar,1266 tarihinde Cenevizliler Altın-Ordu Hanı Mangu Timur'dan Kefe'de Ticaret için yerleşim müsaadesi aldılar.(9)

Kırım, Türk beyi Batu Han tarafından idare olunduğu zaman, medeni bir devlet gibi, mağlup edilen kavimlere, kolonistlere müsaadekâr bulunmuşlardı. Bu müsaadekârlıkla beraber O memleketin müdafaasına, âsâyişinin teminine karşılık muayyen bir vergi almışlardı.(10) Bununla beraber baştan başa Ceneviz kolonisi haline gelen Kırım'ın yalı boyu bölgesi 1475'de Osmanlı hakimiyetine geçinceye kadar, Hazar Türk Devletinin bir hatırası olmak üzere Hazaria(veya) Gazaria adını muhafaza etmekte idi.(11)

2-KIRIM HANLIĞININ KURULUŞU VE OSMANLI DEVLETİ İDARESİNE GİRİŞİNE KADAR TARİHÇESİ

Kırım adasında 364 yıl Saltanat süren ve "Han" (Kral) titrini taşıyan hükümdarlar Cengizogullarındandır. Cengiz'in büyük oğlu Cuci (Moğ.Coçı) Han'dan inerler. Cuci Ulusu denen sülalenin bir dalıdır. Her hanın ve prensin adı sonuna "Giray" ünvanı da geldiği için "Giraylar" da denir.(12)

(9) Balı-İnsalcık; İ.Ans.A.g.e.C.VI.s.746.

(10) Gözaydın; A.g.e.s.23.

(11) Balı-İnsalcık;İ.Ans.A.g.e.C.VI.s.746.

(12) Öztuna, Yılmaz; "Devletler ve Hanedanlar" (Türkiye 1074-1990)- Ankara 1984.C.II.s.528.

Kırım Hanlığı , Kırım Altın-Ordu İmparatorluğu içinde mümtaz bir bölge teşkil etmekte idi. XIV. Asrın ikinci yarısında, Altın-Ordu'da hüküm süren taht kavgaları sırasında, Kırım, rakip beylerinin ve hanlarının sığındıkları bir bölge halini aldı. Kırım parçalanmakta olan Altın-Ordu Hanlığı içinde mustakil bir siyasi varlığa namzet görünüyordu. Cengiz Han soyundan prensler bu bölgeye dayanarak hanlıklarını ilân etmekte ve sonra Volga üzerinde merkezi ele geçirmeğe çalışmakta idiler.

Toktamış Han bunlardan biridir. 1394/1395'e doğru, Toktamış gibi Cuci'nin küçük oğlu Tokay Timur Soyundan olan Baş Timur Kırım'da sikkeye kendi adını da koyarak, hakimiyet iddiasında bulundu. Kırım O'nun atalarının yurtluğu idi. Onun oğulları rakiplere (Uluğ Mehmed ve Ediğe) karşı mücadelelerden sonra nihayet Kırım'da ayrı bir hanlık kurmağa muaffak oldular.

Kırım Hanlığının hakiki kurucusu Hacı Giray sayılır ve adını taşıyan en eski para(1441-1442) tarihini taşımaktadır. XV.Asır başlarında Altın-Ordu'da şiddetlenen iç rekabetler ve savaşlar sebebi ile bir çok kabileler Orta-Asya'ya yahut Garb'a, Kırım'a ve Karadeniz Şimalindeki steplere kaçmakta idi. Belli başlı Kabile beyleri, bu arada Şır'ın beyi gelip Hacı Giray'a iltihak ettiler. Hacı Giray Altın-Ordu hanına karşı Moskova ile dostluk ve ittifak münasebetlerin kurarak durumunu kuvvetlendirdi. İstanbul'un zaptından sonra Boğazlara ve Karadeniz'e hakim olan Osmanlılar ile Cenevizlilere karşı ittifak etti. Ve 1454 yazında müşterek Osmanlı-Kırım kuvvetleri, ilk defa olarak Kefe'yi muhasara ettiler. Kefe Cenevizlileri Osmanlı Sultanlarına ve Kırım Hanına yıllık vergi vermeğe razı oldular.

Hacı Giray'ın ölümünde (1466) oğulları arasında taht kavgası uzun bir kargaşalık devresi açtı. Esas mücadele Nur Devlet ile Mengli Giray arasında idi. Mengli Giray mağlup olarak Kefe'ye sığındı. Orada Kefe Tudunu olan Şırın Kabilesi beyinin ve Cenevizlilerin yardımı ile 1468'de

Kırım tahtını tekrar elde etti. Cenevizliler Mengli Girayın Osmanlılara karşı sağlam bir müttefik olduğuna inanıyorlardı. 25 Teşrin I.1469'da Mengli Giray Fatih sultan Mehmed'e "karındaşım" hitabı ile yazdığı bir mektubda Yakub Bey'in donanma ile gelip, Kırım sahillerinde iki şehri yakıp yağma etmesinden şikayet etti. 1475'e doğru Kefe Tudunu ve Şırın Beyi Eminek Osmanlı ile anlaştığı ithamı altında Cenevizlilerin ısrarları ile mevkiinden uzaklaştırıldığı zaman beyleri ve kabileleri etrafında toplayarak isyan etti. Mengli Giray'ı kaçmağa mecbur etti. Mengli Giray Cenevizlilere sığındı ise de, onlar Nur Devlet ile anlaşarak, kendisini mevkuf tuttular. Nurdevlet Han ile de bozuşan Eminek Cenevizlilere karşı Osmanlı padişahına mürâcaât etti. Fatih Sultan Mehmed bunu fırsat bilerek Gedik Ahmet Paşayı kuvvetli bir donanma ile acele Kırım'a gönderdi.⁽¹³⁾

(13) Bala-İnsalcık, İ. Ans. A. g. e. C. VI. s. 747.

II. BÖLÜM

1- KIRIM HANLIĞININ OSMANLI DEVLETİ İDARESİNE GİRİŞİ

Gedik Ahmet Paşa kadirga, kalyon , mavna ve at gemisi, toplam üçyüz parça gemi hazırlayarak, padişah'dan emir alarak Kefe istikâmetine yola çıktı. Kısa zamanda Kefeye ulaşarak limana girip kuşatmaya başladı. Üçüncü gün⁽¹⁴⁾ Kale anahtarını teslim alan Gedik Ahmet Paşa, Azak ve Kefe vilâyetini tamamiyle ele geçirdikten sonra Menkûp kalesini fethetti. Gedik Ahmet Paşa tarafından hapisten çıkarılan Mengli Giray Ceneviz dostu olan Nur devlet'in elinden hanlığı aldı ve Ahmet Paşa ile bir antlaşma yaptı ve Osmanlı şultanın tabiliğini kabul etti. Bir buçuk ay sonra padişaha yazdığı bir mektubda tâbiyyetini te'yid etti. Ahmet Paşa ile imzalanan antlaşmada Han

(14) Solak-zâde , Mehmed Hemdemi Çelebi; **Solakzâde Tarihi**, Haz: Dr. Vahit Çubuk Ankara 1989.C.I.s.342.

padıŝahın dostuna dost, dūŝmanına dūŝman olmađı ve onun hâmilini kabul etmiştir.

1476'da Altın-Ordu Hanı Seyyid Ahmed Kırım'ı istila etti. Mengli Giray Kırkere (Çufut-Kale) sığındı. Altın-Ordu Hanı Osmanlı Padıŝahının tehditi üzerine Cambek adında bir valisini bırakarak memleketine döndü ise de, bu sefer Nurdevlet Osmanlı himayesinde Kırım Hanlığını ele geçirmeye muaffak oldu. Mengli Giray İstanbul'a getirilerek , mevkuf tutuldu. Bir müddet sonra Kırım kabile aristokrasisinin başı Eminek Nurdevlet Hana karşı kargaŝalıklar çıkarıp padiŝahtan Mengli Girayın gönderilmesini istedi ve 1478 de Mengli Giray İstanbuldan gönderilen ilk han Sıfatıyla Kırım tahtını tekrar işgaletti.(15)

2- 1783 TARİHİNE KADAR KIRIM-OSMANLI DEVLETİ RUS İLİşKİLERİ.

Mengli Giray'ın üçüncü saltanatı (1478-1514) esnasında Kırım Hanlığı sağlam bir şekilde teessüs etmiştir. Osmanlı Himayesi hanlıkta Otarite birliğini sağlamış , son Altın-Ordu hanlarının birleştirme teşebbüslerine, sonra Moskova'nın genişleme Siyasetine karşı hanlığın varlığını garanti altına almış, Hanlık da ilk defa 1484'de Beyazıd II'in Akkerman seferine iştirak ederek, Osmanlılar ile garbda işbirliği siyasetine bağlanmıştır. Nihayet Yavuz Selim'in Kayın pederi olan Mengli Giray yaptığı askeri yardım ile onun Osmanlı tahtına geçmesine yardım etmiştir.

1502' de Mengli Giray Saray Şehrini tahrip ederek Altın-Ordu Hanlığına son darbeyi vurduktan sonra Moskova ile ittifâk siyaseti sona erdi.

(15) Bala-İnsalcık;İ.Ans.A.g.e.C.VI.s.747.

Hanlık, Cengiz Han Oğullarının Beyaz Rusya ve Ukrayna'da tarihi haklarından Yağelonlar lehine vaz geçdi.

Mehmed Giray I.(1514-1523) babasının son yıllarında Kalgay sıfatı ile sonra han olarak, Moskof Beyliğine karşı Şiddetli akınlara başladı. Kardeşi Sahib Giray Kazan Tahtına geçti(1521) Ertesi sene Astırhan'ı zaptetti.

Mehmed Giray, hanlığı en satvetli noktasına eriştiği bir anda Astırhan seferinden dönerken, Nogaylar tarafından bir baskında katledildi ve eseri de yıkıldı. Bundan sonra Kırım Hanlığı Moskof devleti ile Volga arasında Altın-Ordu mirası üzerinde şiddetli bir mücadeleye girişti. Bu mücadeleyi iki devreye ayırmak lazımdır. Birincisi 1534'de Eski Kazan Hanı Sahib Giray(1532-1551)'in padişahın yardımı ile Kırım tahtında yerleşmesine, ikincisi Moskof Çarı İvan IV'in Volga Havzasını hakimiyeti altına almasına (1552-1556) kadar gelir. Birinci devrede Kırım'da kabileler rakip hanlar etrafında Osmanlı Hakimiyetine karşı bir takım iç harplere ve kazan ile Astrahanda Moskof Nüfusunun yerleşmesine sebep oldular. Sahib Giray Kırım tahtında mevki'ni sağlam laştırdı(1534). Onunla beraber Kırım Hanlığı üzerinde Osmanlı metbuluğu ve nüfuzu hakiki bir şekilde yerleşti.

İkinci devrede Sahip Giray Han'ın Moskova'ya karşı şiddetli taarruzları ile kendini gösterir. Sahib Giray Kazan'da tekrar Safa Giray'ı hanlığa getirdi ve 1549'da Osmanlı topraklarının yardımı ile Astırhanı zapta muaffak oldu.

1552 de Ruslar Kazan'ı ve 4 yıl sonra'da Astırhan'ı zapta muaffak oldular. Ve Şarkî Avrupada üstünlüklerini kurdular.

Devlet Giray Han (1551-1577)den XVII.asır başlarında Karadeniz sahillerine mütemadi Rus akınları başlayıncaya kadar Kırımlıların Moskofları Volga havzasından geri atmak için mücadele ettiklerini görüyoruz.

1583 de Zerek üzerinde Moskof kuvvetleri Dağıstan'dan Kırım'a gitmekte olan Osmanlı Ordusuna tâciz hücumları yaptılar. Bu devirde esas mesele Moskof imparatorluğunun Kafkasya ve Karadeniz'e doğru genişlemesini durdurmak idi. Kırımlılar İran ve Macaristan cephelerinde Osmanlılar ile gittikçe daha sıkı işbirliğinde bulundular.

Osmanlıların İran ve Avusturya ile uzun savaşlara giiştiği 1578-1606 yılları arasında Kırım kuvvetlerine ihtiyacı ziyadesi ile arttı. Kırım'ın Rus Kazaklarının hücumlarına bakılmaksızın hanların her yıl isrâr ve tehditler ile sefere çağırılması, Osmanlı serdarlarının hanlara kendi maiyetlerinde kumandan muamelesi yapmak istemeleri Kırım'da ciddi müdahalelere sebep oluyordu.(16)

1110 H.-1699 M.de Karlofça muahedesinin akdi, Kırım Hanlığının akın ve çapul faaliyetine büyük bir darbe indirdi; Çünkü bu muahede mücibince Kırım hanları Rusların ve Lehlielerin topraklarına bundan sonra mütâd akınlarını yapamayacaklardı. Karlofça Muahedesinin akdinden sonra Hacı Selim giray hanlıktan çekilerek yerine oğlu Devlet Giray Kırım hanı olmuştu.

Devlet Giray, Kırım halkına eski gelenek için bazı vesileler bulup Rusların muahede hilafına hudutta bazı kaleler yaptıklarını ileri sürerek Rus topraklarına akın yapmak istemişse de , on altı sene sürmüş olan harbden pek yorgun çıkan hükümet bu teşebbüsü şiddetle önlemiş ve hatta hükümete karşı serkeşçe vaziyet alan Devlet Giray azledilmiştir ki Hacı Selim Giray'ın 1110 Receb 1699 Ocak'ta üçüncü defa hanlıktan çekilmesi üzerine kendisinin arzusu mecibince yerine oğlu II. Devletgiray Kırım Hanı olmuştur.

Devlet Giray topladığı kuvvetle Bucak taraflarına gelmiş ve Kalas ve havalisini yağma ettirmiştir. Bu hadise hükümetin başına mühim bir gaille

(16) Balı,İnalçık:İ.Ane.A.g.e.C.VI.s.749.

açmak istirdadını gösterdiğinden derhal Kırım hanlığına dördüncü defa Hacı Selimgiray Tayin edildiği gibi, Özi Valisi Yusuf Paşa Rumeli eyaleti kuvvetleri ile memur olup donanmada Kırım tarafına sevk edilmiştir. Hacı Selim Giray 1116 Şaban sonlarında(1704 Aralık vefat etmiş ve yerine Kalgay bulunan oğlu Gazi Giray Kırım Hanı olmuştur.(3 Ramazan 1116 ve 30 Aralık 1704).Nusretnâme'nin yazdığına göre, sulhe mugayir olarak Rusya'ya ve Lehistan'a akın eden Tatarlara göz yumup zabt ve rabtlarına alaka göstermediğinden ve şarap içip sarhoşluk halinden şikayet edilmesi ve Devletgiray Han zamanında Lehlilere kaçması dolayısı ile müttehem olması gibi hallerden ötürü 1119 Muharrem ve 1707 Nisanında Kırım hanlığından azlonularak yerine Kalgay bulunan biraderi Kaplangiray Kırım hanı tayin edilmiştir.Çerkezlerin Kırım Hanlığının nüfuzundan kurtulmak için yurtlarını değiştirip sarp yerlere çekildiklerini haber almış olduğundan yine eski yerlerine dönmelerini bildirmiş ise de, çerkesler reddetmişler, bu hale kızan Kaplangiray bizzat Çerkeslerin üzerine yürüyerek galebe çalmış ise de, maiyyetinin sözlerine kanarak gafil bulunduğundan Çerkes ve Kabartayların baskısı neticesinde canını zor kurtarıp bozuk düzen Kırım'a dönmüş ve bundan dolayı 1120 Ramazan ve 1708 Aralık'da azlonularak Rodos'ta ikâmete memur edilmiş ve yerine ikinci defa büyük biraderi Devletgiray Kırım hanı olmuştur. Devletgiray'ın bu defaki hanlığı İsveç Kralının devlete ilticasını müteakib vukua gelen Osmanlı-Rus muharebesine tesadüf etmiş olduğundan Ruslara karşı akınlar yaparak Kırım halkının isteği olan doyumlugu temin etmiştir.

III.Ahmed, Kırım Hanına karşı teveccüh gösterip sözüne itimâd etmekte idi; fakat İsveç Kralı XII. Şarl'ın memleketine avdet hususunda tereddüd etmesi ve sonra kralın zorla Bender'den kaldırılarak Dimetoka'ya gönderilmesi dolayısı ile , Türkiyeye ilticâ etmiş olan bir kral hakkında

münasebetsizlikte lâıyk olmayan muamele yapılması neticesinde bu münasebetlikte alakaları olan Sadr-ı azam, Şeyhülislam, Bender muhufızı ve bu arada Devletgiray azledilmişlerdir(29 Mart 1713).

Devletgiray'ın yerine Rodos'ta bulunan küçük biraderi Kaplangiray ikinci defa Kırım Hanlığına tayin edilmiş olup iki birader Gelibolu'da karşılaşarak görüştükten sonra vedalaşmışlardır.

Kaplangiray Hanlığı zamanı Avusturya ile yapılan 1716 seferine tesadüf etmiş ve ordunun Varadin'de mağlûb olarak Belgrad'a dönmesi sırasında yardıma gelerek bir işe yaramaması bebebiyle 1128 zilhicce sonu ve 1716 Aralık tarihli bir fermanla azlonularak Rodos'ta ikameti emrolunmuş ise de, arkasından giden diğer bir hükümle Edirne'ye uğramamak üzere çiftliğinde oturması bildirilmiştir. Kara Devletgiray, Kırım Hanlığı için Edirne'ye davet olunup 1128 zilhicce ve 1716 Aralıkta Kırım Hanı tayin edilerek Eflâk taraflarının muhafazasına memur olmuştur. Ne Kırımli ve ne de büyük küçük Nogaylardan hiç kimse kendini tanımadıklarından, Eflâk'ta maiyetinde ancak ikiyüz kişi kadar bir kuvvet toplayabildiği haber alındığından, zarûri olarak tebdili lazım gelmiş ve Damad İbrahim Paşa ile muarefesine mebni Kırım Hanlığına yine Hacı Selimgiray evladından olup Yanbolu'da oturmakta olan Saadetgiray munasip görölerek 23 Sefer 1129 ve Şubat 1717 de Edirneye getirilerek Kırım Hanı tayin edilmiştir. Üç ay kadar Kırım Hanlığı yapmış olan Kara Devletgiray azli senesi içinde yetmiş yaşında vefat ederek Yanbolu Camii hadiresine defnedilmiştir.

III. Saadetgiray III.Ahmed tarafından kabul olunduktan sonra Kırım'a dönmüştür. Can Timur hadisesi ve Sadr-ı azamın da huzur ve rahatını bozmamak istemesi dolayısı ile şiddetli hareket etmemesi Saadetgiray'ın hanlıktan çekilmesine Sebep olmuştur.II. Mengilgiray 1137 Muharrem 1724

Ekimde Kırım Hanlığına tayin edildi. II. Mengligiray, azlinden sonra Yanbolu kazasında oturtulmuştur.

Kaplangiray Patrona ve avanesinin ısrârlarıyla Kırım Hanı olmuş ve asilerin ümit ettiklerinin aksine onların tepelenmesinde hizmeti görülmüştür. Kaplangiray , Kırım'a avdet ettikten sonra 1148 H.1736 M.de Osmanlı-Rus muharebesi başlamış ve bir Rus ordusu Urkapı denilen berzahı zorlayıp Kırım yarım adasını istilâ etmiştir. Buna karşı Kaplangiray çarpıştı ise de muvafak olamadı. Kendisi Nikris denilen hastalığa nûbetela olup böyle Fevkalade zamanda inip binmeğe ve faaliyet göstermeğe imkân olmadığından hakkında padişahın teveccühü devam etmek üzere evvela Rumelide münasib görülecek bir yerde ve daha sonra da Sakızda oturması emrolundu ve yerine kendisinin Kalgayı bulunan birader-zadesi Fetihgiray Kırım Hanı oldu (1149) Rebiulevvel ve 1736 Temmuz).

Ruslar bunun hanlığı zamanında General Lisin kumandasiyle tekrar Kırım'a taarruz edip Çekçeke denilen mahalle gelerek Taşlık Bulak mevkiini tahkim etikten sonra, yeğane yol olan Arpat tarafından hücum edecek gibi görünerek, Osmanlı ve Kırım kuvvetlerini orada tutmuş ve bir atlı adamın bile geçemeyeceği bir yol bularak ansızın Karasu şehrini zabtedip yakmıştır; Bu vaziyet üzerine tedbirsiz hareketinden dolayı Fetihgiray azlonularak yerine ikinci defa amcası Mangilgiray Kırım Hanı oldu ve hemen Rodos'tan getirilerek Rus cephesindeki ordugaha gönderildi(2 Cemaziyelevvel 1150 ve 28 Ağustos 1737).

Yeni Kırım hanı Mengligiray Ruslarla devam eden muharebede onların Kırım'a tekrar ettikleri hücumları önlemekle uğraştı; ilk kışta Rusya'ya akın yaptı ve Ruslara karşı Urkapı'sında müdâfaa tertibatı aldı; filvaki 1151 H.-1738 M.de Feld Mareşal Lisin tarafından yapılan taarruz şiddetle mukabele gördü; Kırım'ın yanıp yıkılması dolayısı ile bağı yanık Tatarlar hiçbir

tehlikeye bakmadan bütün kudretleriyle Ruslara hücum ettiler; Lisin'in bizzat idare ettiği koldan maada diğer Rus kuvvetlerini bozarak kıra kıra çadırlarına kadar sürdüler; dört, beş bin telef veren Ruslar mağlub olarak çekildiler. Otuz bin kişilik bir Rus kuvveti de 1738 Sonbaharında Azak tarafından Koban üzerine yürüyüp Koban nehrinin Azak denizine döküldüğü mahaldeki kaleleri almak istedi; Mengligiray Rusların Kırım'a geçmemeleri için Kerç Tarafına hareket ettiği sırada Rus kuvvetlerinin bu taraftaki hareketleri esnasında denizin kabarıp orduğahlarını bastığını ve bütün harp levazimatının mahvolduğunu ve bu suretle O taraftan gelecek Rus taarruzunun bertaraf olduğunu haber alması üzerine, Karasu kasabasına avdet ederek orada hastalandı ve Bahçesaray'a avdettinde ve 9 Ramazan 1152 (31 Aralık 1739)da vefat etti ve Bahçesaray'da Han Camiine defnedildi.

II. Selametgiray, Kırım halkının arzusuyla, Kırım hanlığına tayin edilmiştir (1152 Şevvay ve 1740 Ocak sonları). Selametgiray Rus işgali dolayısı ile harap olan Bahçesaray'ın İmarına çalıştı. Belgrad Muahedesi mücibince Ruslardan alınan esirlerin iadesi şart olduğundan bu husuta kendisine bir ferman gönderildi ise de, bunun mündericatını infaz edemediğinden dolayı hanlıktan azlonularak yerine Kalgayı bulunan Kaplangiray-zâde Selimgiray getirildi. (1156 H.1743)M. II.Selim giray Ruslardan alınmış olan esirleri iadeye muaffak olduğundan 1159 H.-1746 M de İstanbul'a davet olunarak kendisine büyük ikramlar yapıldı ve Kırım'a avdetini müteakib 20 cemaziyet evvel 1161 ve 18 Mayıs 1748 de istiskadan(*) vefat etti

Arslangiray Kırım'a gitmek üzere 1161 H.-1748 M.Senesinde Kırım Hanlığına tayin edilmiştir. Arslangiray'ın Kırım'a aid işlerinden en mühimi ,

(*) İstuska. Vücudun bir tarafında veya karında su birikmesi.

ve palangaları tahkim ile buralara müstahfız asker koymak ve bir de Kalmukların tazyiki altında bununan Kırgız Tatarlarını alarak Arbat kalesinde iskân etmesi olmuştur. Arslangiray 1169 Rebiüllevvel 1755 Aralık'ta hanlıktan azlonularak Sakız adasında ikâmete mecbur edilip, yerine Halimgiray Kırım Hanı olmuştur. Çıkan iç isyânlar sonucunda Kırımğiray Han tayin edilmek suretiyle isyân bastırılmıştır. Kırımğiray, ifrat derecede Şecâatle maruf cevval ve didişken olup, sonunu düşünmeden Rusyaya akınlar yaparak devletin başına bir galle çıkaracağı ihtimâli arttığından , başka bir takım ağır tekliflerle hükümeti tazyik ve olmayacak taleplerde bulunması Sebebiyle azledilmesi takarrür etmiştir. İstanbul'a davet edilerek Sakız adasına gönderilmiştir.

III. Selimgiray 1764' de Kırım Hanlığına gitirildi, 13 Şevval 1180 ve 14 Mart 1768 senesinde hanlıktan azlonularak yerine amcası Arslangiray ikinci defa Kırım hanı oldu. Bu defaki hanlığı üç ay kadar sürmüş 1767 Haziranında Vefat ederek naşı Kırım'a naklonulmuştur. Maksudgiray Arslangiray han'ın vefatı üzerine Kırım Hanı olmuştur.(1767) III. Mustafa, Kırım'da cesur ve azimkâr bir han bulunmasını istediğinden Rus düşmanı olan Kırımğiray'ı hanlığa munasip görüp Muksadgiray'ın yerine onu tekrar Kırım Hanlığına tayin etmiştir.

Kırımğiray muharebenin ilânı üzerine Kırım ve Bucak Tatarlarıyla birlikte bizat gidip Rus kuvvetlerine galebe ile onbeş bin kadarnı esir aldıktan sonra Kavşan'a dönmüştür.1769 Martta zatülcenbden veya zehirlenerek vefat edmiştir. Yerine Arslan Giray'ın oğlu III. Devletgiray Kırım Hanı olmuştur. Buğdan âsilerine ve moskofluya karşı hareket etmesi hakkında müteaddid hatt-ı hümayunlar^â rağmen türlü türlü özürleri ileri sürerek bir türlü harekete geçmemiştir. Ruslar Prut nehrini geçerek Tatarlara aid hayvanları sürmeğe kadar cesaret etmesine rağmen yine

yerinden kıpırdanmamış ve bundan başka, Tatarların yapmak istedikleri akınlarda mani olduğundan azli zaruri görülüp Kırım Hanlığı II. Kaplangiray'a verilmiştir.(1770 Şubat) Kaplangiray Özi tarafına geçerek Kalmukları Ruslardan ayırmak için çalıştı ve şeref misafiri olarak hükümetten bin kese akça istedi ve bu para kırk günde gelmezse Kırım'ın vaziyetinin meşkül olduğunu beyan ve kendisinin de hanlıktan çekileceğini yazdı; bu vaziyet III. Mustafa'ya arzedilince Kaplangiray azledilip Sabık Kırım Hanı III. Selimgiray tekrar hanlığı getirildi (Aralık 1770). Tuna nehri donarsa Ruslara karşı akın yapması muvâfık görüldü.

Temâdî eden mağlubiyet ve Rusların Kırımın ileri gelenlerini müstakil olmaları yolunda igfâl etmeleri sebebiyle, Kırım'da Ruslara karşı müdâfaa vaziyeti gevşedi. Kırım Han'ı cuzi bir kuvvetle Babadağın'da kalması bir fayda vermeyeceğinden dolayı, Han'ın Kırım'a gitmesine karar verilmiş ve o da icabeden masârifi havi bir defter vererek külliyyetli para istemişti. Keyfiyet padişaha arzedilmişti. Sadr-ı azam ve Sedrdar-ı ekrem kendi hazinesinden yüz kese vermek suretiyle Kırım Hanını deniz yoluyla Kırım'a yollamağa muaffak olmuştur. Selimgiray'ın düşmana karşı bir hizmeti görülmedi ve Serasker İbrahim Paşa yalnız başına mümkün olduğu kadar Ur bağaz'ını tahkim ile müdâfaa tertibatı aldı.

Bü sırada Otuzbin Rus ve altmış bin Nogay Tatarının beraber olarak Ur bağazından yaptıkları taarruzda Kırımlıların müstakil olacağız diye yardım etmiyerek dağılmaları üzerine, Serasker İbarihim Paşa esir düşüp Bahçesaray'da bulunan Selimgiray da kaçtığından, Kırım Halkı Şaşkın ve başsız bir halde kalmıştır.

Bu vaziyet üzerine Ruslar Kırım'a girip istilâya başladıklarından Selimgiray denizyoluyla İstanbul'a kaçmağa muaffak olarak Kırım'ın işgali haberini hükümete bildirmiştir.(1771 Ağustos)

Bu hal üzerine Rumelideki Kırım Sultanları ve mirzaları İstanbul'a davet edilerek Davutpaşa Sarayın'da görüşülüp içlerinden hanlığa layık olan birisinin seçilmesi takarrur etmiş ve epey müzakereden sonra maksudgiray'ın hanlığa getirilmesine karar verilmiştir.

Kırım, Rus işgali altında olduğundan Kırım hanı tabiri lağvolunarak maksudgiray'a Tatar Hanı denilip Ruscuk'ta oturtuldu.

Kırında'ki Tatarlar Ruslarla anlaşkıktan bir müddet sonra, işin vahametini anlayarak bizim Ruslara karşı temayülümüz mal ve ırzımızı vikaye içindi , diyerek İstanbul'a müteâddid defalar haberler gönderdiklerinden, Kırım'ın harble elde edilmesi kararlaştırılarak Sabık Kırım Hanı Devletgiray, çiftliğinden İstanbul'a getirilip vaziyet görüşülmüştür. Tatar Hanı Maksudgiray III. Devletgiray'ın Koban tarafına memur edilmesinden dolayı hiç kimseye söylemeden Ruscuk'tan kalkıp çiftliğe geldi.(18 Haziran 1773). Bu seretle Hadbehod hareket azline sebep oldu ve 1781 Ağustosta orada vefat etti.

1772 de Rusların Kırım'ı , işgalleri ve III. Selimgiray'ın kaçması üzerine Kırım ileri gelenlerinin ittifakiyle O sırada Kırında bulunan Sahibgiray vekaleten Kırım Hanlığına getirildi. Kırım'ı kurtarmak üzere gönderilen Hacı Ali Paşa ile Devletgiray Kefe'ye geldiklerini haber alan Kırım büyükleri, Sahibgiray'a:

-- Biz Devlet-i Aliyyeden ayrılıp müstakil kalmak istemeyiz, diyerek onu hanlıktan çıkarıp Devlet giray'ı Han ilân ettiler. Kırım heyeti de Devletgirayın Kırım Hanı intihâb edildiğini arz ile menşur istediler. Fakat Ruslar kendi arzularına göre Osmanlı taraftarı olmayan bir han aradıklarından el altından Kırım'ın ileri gelenlerini tahrik ile Devletgirayı aleyhine bir isyân tertip ettirerek onu kaçırdılar ve sonra da gûyâ Devletgiray'ı mevkiinde tutmak bahanesiyle Kırım'a asker soktular ve Devletgiray yerine Sahibgiray'ın

biraderi ve Kalgayı bulunmuş olan Şahingiray'ı Kırım Hanı yaptırdılar(Ocak 1777)

Şahingiray, Rusların kendisini Kırım Hanı yaptırmak hususundaki lûlûflarına karşı Rus Devleti himâyesini memuniyetle kabul edeceğini İmparatoriçe II.Katerina'ya yazarak himâye istediğinden, arzusuna muvaffakat olunmuş ve bu suretle Şahingiray Rusların kucağına oturmuştur. Hükümet bunun hanlığını meşru bulmayarak esbak Kırım Hanlarından III. Selingiray'ı Han yaparak Kırım'a göndermiştir.(1777 Aralık). Bu suretle Kırım'da biri Osmanlıların diğeri Rusların tuttukları iki Han bulundu; Halk Şahingiray'ın yanındaki Rus kuvvetlerine hücum ile bir haylisini katleydiklerinden , bu hal Rusların bekledikleri neticeyi verdi. Ve bu bahane ile Rus Generali Prozerovski kumandasiyle Kırım'a asker Sevk edildi ve iki taraf arasında çarpışma esnasında tutunamayacağını anlayan Selingiray kaçmağa mecbur oldu.(1778 M.)

Ruslar, Şahingiray'ı himâye ile tekrar makamına oturtular. Rusların bu müdahalesi Osmanlı-Rus harbini intac edecek durum arzederken Fransanın tavassutiyle 1779.M. de Aynalıkavak Köşkündeki görüşme üzerine, Kaynarca Muahedesi tenkih suretiyle izâh edilip bu arada Şahingiray'ın kayd-ı hayat üzerine Kırım hanlığı kabul edelerek kendisine menşur ve tesrifât yollanmıştır.

Bundan sonra iyice şımaran ve Ruslara dayanan Şahingiray'ın Tatarların hazmedemeyeceği halleri, Frenk usulü üzere hareketi, genç çocukları asker yazarak itiraz edenleri idam etmesi, şarap içmesi vesaire gibi halleri halka ağır geldiğinden ve onun bu haline karşı küfrüne hüküm yollu verilen Fetvalar da halkın galeyânını mucib olduğundan vukua gelen ayaklanmada Şahingiray tutunamıyarak Yenikale ve Kerç tatarlarına kaçmış

ve yerine Şahingiray'a aleyhdar olan biraderi Bahadırıgiray Han ilân edilmiştir (1783M.)(17)

Kırım halkının hucumiyle Yeni Kale ve Kerc taraflarına kaçan Şahingiray Katerina'yı daimi suretle Kırım'ın işgâline sevk etmek üzere çalışan general Potemkin (Patyamkin) den yardım isteyerek tekrar Kırım'a gelmek üzere hazırlığa başlamış ve Rus generali de kendisine yardım etmeği kabul etmişti.

Halkın istememesine rağmen Rusların Şahingiray'ı tutarak müstakil olan Kırım Hanlığı işine müdahalelerini Osmanlı Hükümeti protesto etti ise de İstanbul'daki Rus elçisi Şahingiray'ı isteyenlerde vardır diyerek bu hususta Rusya hükümetiyle muhabere edilmesini söylemiştir.

Hükümet bu hadise üzerine Rus Hükümetiyle muhabere ederken Şahingiray'a yardım eden Potemkin onu tahtına oturtmak üzere ahidnâme hilâfına yarımadağa asker sokup Şahingiray'ı tekrar Kırım Hanı ilân eylemiş ve o da biraderi Bahadırıgiray'ı kendisine âsi sayarak hapsedmiştir.

Rusya bundan sonra müttefiki olan Avusturya ile anlaşmış olduğundan Osmanlı hududu üzerindeki kuvvetini artırdığı gibi Avusturya da Erdel ve Macaristan'a kuvvet sevkettiği için Osmanlı Hükümeti de ihtiyatlı hareket etmekte idi.

İkinci Katerina Kırım hususunda Osmanlı Hükümetinin itirâzına kulak asmayıp bilakis müttefiki olan Avusturya ile beraber gerek gizli gerek aleni olarak Osmanlı Hükümetinin Kırım işine müdahale etmemesini ve bundan başka Osmanlı devletince memlekette çıkarılması memnu olan zahire harp levazımı ve buna benzer şeylerin Osmanlı memleketlerinden alınıp satılmasını ve birde Eflâk ve Buğdan cizyelerinin temdidini istedikleri

(17) Uzunçarşılı, Ord. Prof. İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi (XVIII. Yüzyıl)** Ankara 1959. C. IV. II. Bölüm S. I-35.

gibi Rus elçisi ayrıca Akdenizdeki Türkiye'ye ait adalarda bir konsolos bulundurmak istediğini hükümet namına beyan etmişti; nihayet müzakere neticesinde bu isteklere muvafık cevaplar verildi(1783 Aralık)

Bu tarihlerde Kırım Hanı Şahin Giray ismen hümümdar olup bütün Kırım işleri general Dibalbin'in elinde idi. Ve yine bu tarihte (1783 M.) de halife olan Osmanlı Padişahı adına Kırım camilerinde hutbe okunmasını kaldırmıştı.

Osmanlı hükümeti Rusya'ya karşı bir harp vukuunda Kırım ne suretle işgâl olunur, nereden çıkarma yapılır? düşman nereden gelir ?yollu alakadarlarla muhabere edip tetkikat yaparken Avrupa'daki siyasi vaziyetlerden istifade eden Katerina Kırım'ın işgâl ve ilhâkının zamanı geldiğini hesaplayarak general Potemkin kumtasında yetmiş bin kişilik bir kuvvet sevkiyle Kırım'ı birden bire işgâl edivermiştir. İkinci Katerina'nın beyannamesini Kırım hakına okuyup bundan böyle Kırım istiklâlinin kaldırılarak Rus reayası olduklarını söylediği gibi işgâlin sebeplerini de beyan eden ayrıca bir beyanname de neşreylemiştir.(1783M.)

General Potemkin Kırım'ın ilhâkı dolayısı ile yine İmparatoriçe nâmına olarak arzu edenlerin bütün mal ve eşyalarıyla memleketi terk edebileceklerini hiç kimsenin din ve mezhebine müdahale edilmeyeceğini, fakat Kırım'da kalanların İmparatoriçeye sadâkat yemini etmelerini istedi. Bunun üzerine gerek Kırım halkından ve gerek Nogay ve Sair Tatarlardan epi hâne Osmanlı topraklarına hicret ettiler.

Kırım'ın ilhâkı, Halil Hamid Paşa'nın sadareti zamanına tesâdüf etmişti. Ahidnâme hilâfına olarak yapılmış olan bu hâle karşı ne yapılması lâzım geleceğine dair vezir-i azamın riyasetinde bir heyet toplanarak vaziyeti görüşmüş ve muâhedeye aykırı olan bu işgâlden dolayı bir beyanname ile Protesto edilmesi hatıra gelmişise de bunun Ruslara meydan

okumak demek olacağı ve halbuki devletin yeni bir harbe girmeğe kudreti olmadığı gözönüne alınarak Fransa elçisinin müdahalesiyle bu fikirden vazgeçilmiş fakat belli etmeden harbe hazırlanılması takarrür etmiştir. Bu işgâl ve ilhâka karşı bir beyanname neşri ve protesto, her ne kadar müstafiki Avusturya ile beraber kuvvetli durumda olan Katerina'nın haksız olduğunun Avrupa nazarında müdellel olarak ilânı demek olup bu da müstâkil bir devletin en basit bir hakkı idi; Fakat maalesef devlet erkânı korkularından bu basit hakkı bile kullanmağa cesaret edememişlerdi.

Rusya hükümeti bu ilhâk ile kalmayarak Kırım ilhâkının kabil ve tasdik edildiğine dair Osmanlı Hümûtin'den senet bile istemiştir. Kırım, Kaban ve Taman'ın Rusya tarafından ilhâkından Sonra Rusya hükümeti İstanbul'daki elçisi Bolgakof vasıtasıyla bu üç yerin ilhâkının Osmanlı hükümeti tarafından tasdik edildiğine dair bir senet istedi. Gerek Rusların senet istemesi ve gerek Prusya elçisinin takriri üzerinde görüşülmek üzere 4 Muharrem 1108 ve 29 Kasım 1783 de Şeyhülislâm Konağında aktedilen meclis'te bu meseleler inceden inceye gözden geçirildi; Osmanlı devletinin iki düşmana karşı vaziyeti ile Rusya ve Avusturya devletlerinin üstünlükleri göz önüne alınarak İngiltere ve Fransa devletlerinin tavassutlarıyla işin halledilmesine karar verildi; fakat bu toplantıdan on yedi gün sonra reisülküttab ve Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa ile görüşen Rusya elçisi Fransa ve İngiltere'nin tavassutlarını kabul etmeyip kat'i surette senet isteyip verilmediği takdirde bu hâl muharebeyi intac edeceğini beyân ile bir de tehdid savurmuş ve birkaç güne kadar cevap istemiştir.

Nihayet hükümet erkânı son görüşmede vaziyeti bütün çıplaklığıyla ortaya koyarak harbe girişmeye cesaret edemediklerinden bu zaruret karşısında alınan fetva ile Kırım, Koban ve Taman'ın Ruslar tarafından

işgallerinin kabulü ve senet verilmesi kararlaştırıldı ve Rus elçisi ile vuku bulan diğer bir görüşme de istediği senet verildi.(9 Ocak 1784)⁽¹⁸⁾

3- 1783 RUS İSTİLÂSINDAN SONRA KIRIM'IN DURUMU

Rus emperyalizminin, Kırımı da hakimiyeti altına aldığıı bildiren 8 Nisan 1783 manifestinin son sözleri şu vaatlerle sona eriyordu:Bu manifestimizle kendimiz ve haleflerimiz tarafından Kırım ahâlsine taahhüt ederiz ki haklarında bizim eski tebaalarımız gibi muamele olacak, bizim himayemizde olmalarıyla şahısları, malları, mabedleri ve dinleri korunulacak, dinî merasimi alenen icrâ eylemeleri hususunda asla tazyik olunmayarak din ve mezhep umurunda tamamiyle serbest tutulacak ve her biri bizim eski tebaalarımızın nail oldukarı faydalar ve imtiyazlarda müşterek ve musavî olacaktır.

Ahali manifestin içindekilerinden mahkûmeyitlerini iyice anlamışlar ve derin bir yeis içinde kalmışlardı. Katerinanın büyük vaatleri; Kırım istiklâlinin muhafazası uğrındaki ümitli vaatlerden daha yersiz daha esassız olduğunu anlamışlardı. Bundan böyle tekrarlanacak haksızlığa, zulme karşı ne Türkiyenin ne de Avrupa devletlerinin protestoya hakkı kalmıştı.

Nitekim 28 Haziran 1783 tarihli Kınâz Potömkin Tavriçeski namına gönderilen ayrı bir fermanla Kırım Tatarlarının dinlerinin tamamiyle masun kalmalarına riayet edilmesi emrine rağmen Kırında Rus hakimeyitinin tesis

(18) Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; "Osmanlı Tarihi. I. Kısım Keslofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyıl sonlarına Kadar " Ankara-1959. C.IV. s.487-497.

olunduğu 1783 yılından başlayarak Sudak camii, ve yine O sene, Tamanda Kal'a içindeki cami Ortodoks kilisesine çevrilmişti ki, bu hadise Pallas'ın şahitliğiyle de sabittir.

Camilere bir taraftan hor bakmak ve her fırsat düştükçe onları kapamak, kiliseye çevirmek ve yıkmakla diğer taraftan da , yenisinin yapılmasını menetmek yolu ile daha 1805 de Yalta kazası sayılmadığı halde 158 cami ile 5139 müezzin imam ve hatip hesap olunurken 1914 de adı geçen Kaza'da sayıldıktan sonra ,729 cami ile 842 müezzin imam ve hatip kalmıştı. Halkın maneviyetine tesir eden vakaların arkasından onun doğrudan doğruya hayatı ile ilgili vakalar da geçikmemişti. 1794 de Grigori Aleksandroviç potemkinin kendi eli ile yazdığı şu tezkereyi okuyalım: (Belbekten, Kaçıdan, Sudaktan, Üskütten, Eski Kırımdan ve umumiyetle dağlardan çıkarmak , stepte yaşayanlardan kimseyi bırakmamak, Mirzalardan isteyen olursa şimdi verilen cetvele göre gitmek isteyenlerin hepsini 24 saatte yerinden çıkarmak (Boris igelstrom doğruttu.İ.Kosağovski, Tavriçeski Vilayeti arşivinin 1783 senesine ait olan dosyada No:425)

Kırımda-Rusyaya ilhak edildiği 1783 senesinden başlayarak -camiler kiliseye çevrildi ve yıkıldı. Kırım Türkleri şehir ve köylerinde kiliseler, manastırlar yapıldı. Açık fikirli, hakiki âlimler türlü bahanelerle Rus jandarması tarafından sıkıştırıldı, Sürüldü yerlerine müftüye varın'caya kadar câniller getirildi.350 bin desetinadan fazla han, sultan ve cemaat toprakları büyük memurlara ve dışarıdan gelen Rumlara üleştirildi. Potemkin'in 1784 de 25 No'lu emirnâmesiyle halkın bir çok bölgeden çıkartılması için gizli talimat verildi. Sürdükleri öz tarlaları, tasarruf ettikleri şahsi mülkleri türlü vesilelerle ellerinden alındı. Zaptolunan veya birinci , ikinci göçlerden sonra boşalan topraklara dışarıdan gelen göçmenler yerleştirildi . Bu esnada Kırım Türklerinin kültürünü mahvetmek ve bunun

yerine Rus kültürünü kimi Ortodoks kllisesi marifetiyle, kimi de Türk Öğretmen Okulu (Uçitelskaya Şkola)nın hazırladığı öğretmenler yardımı ile aşılayarak, Ruslaştırmak siyasetine de kat'i surette geçildi.

Bu arada vakıf toprakları da unutulmadı 3/4 den fazla bir kısmı Rus hükümet idareleri tarafından zaptedildi. Kalan da esasından değiştirildi.

İktisadî ve içtimai mahrumiyetlerle birlikte millî vicdanın azâbına katlanamayan millet, misli görülmemiş bir heyecanla hayat şartları kendilerine büsbütün yabancı bir diyara göçmeyi göze almıştı. İlk önce (1785-1788) deniz kıyılarına, iskelelere, limanlara yakın yerlerde bulunan binlerce halk, Anadoluya, Baikan yarımadasına çekilmek için mal ve mülklerini yok pahasına ellerinden çıkararak göçmeğe koyulmuşlardı. Bunlar içinde Giray hanedanının ahfâdı ile memleketin ekseri eşrâfı da bulunuyordu. Bu ilk akından sonra Çarlık idaresi kolonileştirmek emeliyle sıkıştırarak kaçırdığı Kırım Türklerinin topraklarını (prenslere) yüksek rütbelilere üleştirmişti.Tavriçeski ünvanını alarak memleketin mutlak hakimi kesilen Potemkin, ecnebi kolonistleri celbe başlamıştı. 1784-1787 de Korsikadan livarnodan, Pizadân, Cenavadan ve Almanyanın birçok yerlerinden gelen kolonistlerin hepsi yüz altmış kişiden ibaretti. 1789-1790 seneleri, göç akınının en şiddetli en acıklı safhasını teşkil etmişti. Bu durum 1800 senesine kadar sürmüştü. Bu arada 500 bin kişiye yakın bir halk kitlesinin göç ettiği tahmin edilmmişti. Gerek yollarda çeşitli hastalıklarla, gerek fırtınalı denizi geçerken vukua gelen felâketlerle halk eksile eksile Bâbâlinin defterinde ancak 300 bin kişi görünmüştü. Kırım zemsivası (Kırım İhtiyarlar Meclisi)nin istatistiklerine göre 1797 senesine kadar göç eden halkın sayısı 300 binden fazla idi.

1770 Senesi Kırırnda bir buçuk milyona yakın nüfus olduğu göz önüne getirilirse bu büyük göçte bütün nüfusun yüzde 20-33.ünün Kırırnı terkettiğini anlıyoruz.

1800 Senesinden sonra göç meselesi yine devam ediyor. Ellerinden toprakları alındıktan başka diğer vergiler üstüne, adam başına bir de 10 ruble vergi vermeye zorlanan fakir köylülerin dertlerine derman aranacağı yerde, o vaktin ileri gelen müftüsü, beyleri, mirzaları da onlara yurtlarını terketmek için tavassut etmişlerdi. Bunu biz, İmparator I. Aleksandırın 1803 senesi 155 No'lu göç fermanından anlıyoruz.

1812 senesi muharebesinde Türkiyenin Napolyona yaptığı göze görünür yardımdan ötürü, Kırırn Türklerini sıkıştırmak ve bilhassa onları yalı boyundan, dağ eteklerinden Kırırnın içlerine geçirmek ve sıkı göz altında bulundurmak gibi tedbirlerle harpten sonra hükümetin yeniden göçmeye müsaade fermânını neşretmesi 1812 göçüne tesirli birer âmil olmuştur.

Göçmeye izin verilmesi, hadden aşırı ezilen ve üzülen bir halk için büyük bir nimetti. Darlık ve sıkıntı pek fazlaydı. Halkın arasız feryadı da işitilmeyince işler artık çelişme ve kavga halini almış Rus hükümetinin dikkatini çekebetmişti. Bunun üzerine hükümet meseleyi, mühendislerden müteşekkil bir heyete havale etmiş: Hey'et , parçalanmış toprakların sınırlarını çizmek suretiyle işi çağlatmamak için, gasbolunan toprakların cemaata ait olup olmadığını sormuş, sorunun neden ibaret olduğunu anlamayan ve hele lisâna hiç âsinâ olmayan halk soruları tasdik etmekten başka bir şey yapmamış. Böylelikle O toprakların köy cemaatinin olduğu ileri sürülmüş ve bu yüzden bir çok topraklar, Sahipli mülkler mülkiyet hakkını kaybederek sonunda yine hazineye mâl edilmişti.

1815 senesinde ait 36 No'lu arşiv defteri, pasaport isteyen Kırırn Türkleri ve Noğayların isimleriyle dolmuştu. Göçmeye müsaade edilmesi için,

önce cemaatten resmen bir Şahâdetnâme istenmişse de, 1818 senesine doğru buna da lüzum görülmemiştir. Bundan sonra, Lehistan kıyâmiyle başlayan 1828 muharabesi sonunda, kuvvetli üçüncü bir göç akını baş göstermişti ki, O vakit göçmenlerin sayısı 200 bine varmıştı.

Böylelikle Kırımın Rusyâya ilhâkından Cihan Harbine kadar (1783-1914) bir çok zamanlarda yapılan siyasî, iktisadî tazyığın, temsil ve istismar şiddetinin tesirine göre, kimi alevlenerek kimi de yavaşlayarak devam edegelen göç akınları ile bir buçuk milyona yakın nüfustan, yarım adada ancak 238 bin kişi kalmıştır.

1877 Senesi Tuna Muharebesine kadar, Kırım Türkleri göçmenlerinin pek büyük bir ekseriyeti Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli Kıyılarındaki Köstence, Mangalya, Balçık, Varna, Burgaz Şehirlerine çıkarılmış, oralardan da Balkan yarımadasının içlerine hatta Vidine kadar Tuna boyuna yayılmıştı. Bunların en mühim kısmı evvel ve âhir Şimâî ve Cenubi Dobrucada bulunur.⁽¹⁹⁾

(19) Gözaydın; A. g. s. 64-65.

III. BÖLÜM

KIRIM SAVAŞININ SEBEPLERİ

1- ŞARK MESELESİ VE BOĞAZLAR:

"Şark Meselesi" ilkin 1815 te Viyana Kongresinde kullanıldı, ve ondan sonra, siyaset adamlarıyla tarihçiler nezdinde kredi kazandı.

Viyana Kongresi, Napolyon Bonapart'ın altüst ettiği Avrupa haritasını düzene koymak için toplandığı sıralarda Rus Çarı Aleksandr , Kongre delegelerini Rum davasıyla ilgilendirmek istedi. Kongre, Milliyetçilik düşmanı Meternih'in ve doğu'da Rusya'nın genişlemesini daima endişe ile karşılamış olan İngiltere'nin tesiriyle, bu konu üzerinde görüşmeler yapılmasını reddetti. Buna rağmen Rus delegeleri, resmî görüşmelerin dışında, Kongre üyelerinin dikkat nazarını Osmanlı Devleti idaresinde

yaşamakta olan Hıristiyan halkın durumu üzerine çekmeye çalıştılar ve bu durum için "Şark Meselesi" terimini kullandılar.(20)

Avrupa Hıristiyanları tarafından ortaya atılan ve batı dillerine « La question D'Orient» olarak geçen "Şark Meselesi" Türklüğü yoketmek veya Asya'ya sürmek demek olan koyu bir Haçlı felsefesidir.(21)

Terim Kongreden sonra diplomatlar arasında çok kullanılmaya ve çeşitli manâlar kazanmaya başladı.XIX. yüzyılın ilk yarısında Şark Meselesi, genel olarak, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması, aynı asrın ikinci yarısında Türklerin Avrupada'daki topraklarının paylaşılması, yirminci yüzyılda da İmparatorluğun bütün topraklarının bölüşülmesi manasında kullanıldı. Fakat Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyâsetinde buhranlı her olay da Avrupalılarca Şark meselesi terimi ile bir hâl ve istikbâl durumu anlarken Avrupa tarihçileri de aynı terimi geniş zamanlardaki Türk-Avrupa münasebetlerini açıklamak için kullandılar. Böylece Şark Meselesi, bir tarih terimi olarak manâ kazandı.(22)

Türklerin müslüman olmalarını ve İslâmlıktaki rollerini gören Bizanslılar ve Avrupalılar, Haçlı Ruhunu içinde Türklere karşı harekete geçerek faalütelerde bulunmuşlardır.

Türkerin ilerleme, Avrupa'nın savunma yolunda olduğu bu safhada, Avrupa için Şark meselesinin esâsı şöyle tesbit edilmiştir;

Birincisi: Türkleri Anadolu'ya sokmamak, Bu gayelerine Türk'ün Malazgirt Zaferi Mâni olmuş ve Türkler Anadolu'ya girmişlerdir.

(20) Karal, Enver Ziya: Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856).Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XIII.Seri No:165.Dünya Tarihi.Ankara-1970 C.V.s.203.

(21) Gode,Kemal: "Türkiye Cumhuriyetinin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi" Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi .Kayseri-1987 Sayı:1 s.182.

(22) Karal: A.g.e. C.V.s.204.

ikincisi: Türkleri Anadolu'da durdurmak . Bu gayelerine de Karamık Beli zaferi mani olmuştur. bu zaferden sonra Türkler kesin bir şekilde Anadolu'ya yerleşirken, Bizanslılar çekilmişler ve hatta İstanbul sıkışmışlardır.

Üçüncüsü: Türklerin Rumeli'ye geçişini önlemek. Bizans ve Avrupa, bu dileklerinde de başarılı olamamışlardır. Çünkü Orhan Gazi Zamanında Süleyman Paşa komutasındaki Türk birlikleri Rumeliye geçmiş ve Avrupa toprağında yurt tutulmuştur.

Dördüncüsü: Türklerin Balkanlar üzerinden Avrupa içlerine doğru ilerleyişini engellemek. bu istekleri de gerçekleşmemiş, Türkler Balkanları zaptetmiş ve Viyana kapılarına kadar ilerlemişlerdir.

Viyana bozgunu ile Şark Meselesinin birinci safhası tamamlanmış, ikinci safhası başlamıştır. Bu safhada, birinci safhadaki kinin aksine Avrupalılar ilerlerken, Türkler gerilemişlerdir.

1683 tarihli Viyana bozgunundan 1921 tarihli Sakarya Zaferi'ne kadar devam eden bu gerileme safhasında şu gelişmeler olmuştur.

1- Balkanlardaki Hıristiyan milletleri, Osmanlı hakimiyetinden kurtarmak. Bunun için Hıristiyan toplumları isyâna teşvik ederek, evvela onların muhtariyetini, sonra da istiklâlini temin etmek.

2- Bunlar gerçekleşmez ise, Hıristiyanlar için reform istemek ve onların lehine Devletimize müdahalede bulunmak.

3- Türkleri Balkanlardan tamamen atmak

4- İstanbul'u Türklerin elinden almak

5- Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarında yaşayan Hıristiyan azınlıklar lehine reformalar yaptırmak, muhtariyet elde etmek veya mümkün olursa istiklâllerine kavuşturmak.

6- Anadoluyu parçalamak ve Türkleri Anadolu'dan çıkarmak.

Görülüyor ki Şark Meselesinin temelinde Hıristiyanlık-Müslümanlık veya Avrupalılık-Türklük mücadelesi yatmaktadır.

Şark meselesi'nin 1815 tarihli Viyana Kongresi'nde kutsal ittifâk tarafından bir siyâset terimi olarak tesbit edildiği göz önüne getirilirse, bu meselenin, esasen Haçlı zihniyetiyle ortaya atıldığı, Türk Devletini yıkmaya, milletimizi parçalamaya ve vatanımızı işgal etmeyi hedef seçtiği ve Hıristiyan dünyasının çıkarlarına uygun bir şekilde çözülmeye çalışıldığı ve hâlen aynı zihniyetin günümüzde bile bütün iyi niyet ve dostluk çağrılarımıza rağmen devam ettiği kendiliğinden anlaşılır.⁽²³⁾

2- SAVAŞ ÖNCESİ İNGİLTERE, FRANSA VE RUSYA'NIN DURUMU.

Osmanlı Devleti 1299 da kuruluşundan 1579 yılına kadar sınırlarını devamlı olarak genişlettiği için, bu devreye yükselme devri denir. Fakat İmparatorluk sınırlarının genişlemesi 1579 da durmuş ve bu tarihten 1699 yılına kadar bir duraklama devrine girmiştir. 1699 Karlofça Antlaşmasından sonra 1815'e, yani ihtilâl savaşlarının sonuna kadar olan devrede ise Osmanlı Devleti devamlı toprak kaybederek sınırları gerilemeye başlamıştır. Bu sebepten bu devreye'de devletin gerileme devri denir.

19.yüzyıl ise Osmanlı Devletinin yıkılma devridir. 19. yüzyılın imparatorluk için hususiyeti şuradadır ki, bu yüzyıl içinde yaptığı savaşlarda devamlı toprak kaybetmekle birlikte, bilhassa Fransız ihtilâlinin doğduğu Nasyonalizm akımının tesiri ile, kendi sınırları içindeki yabancı milletler

(23) Göde, Kemal: Türk Dünyasında Şark Meselesi ve görüntüleri, Erciyes .aylık ve Fikir ve Sanat Dergisi Yıl:13 Sayı:151 Temmuz 1990.s.1-2.

birer birer bağımsızlıklarını alarak imparatorluktan kopmuşlardır. Bu ise Osmanlı Devleti'nin dağılma ve çöküşünü hızlandıran bir faktör olmuştur.

Osmanlı Devleti 1699 dan sonra bilhassa Rusya'nın tehdidi ve baskısı altına girmeye başlamış ve buna 18. yüzyılın başlarından itibaren Balkanlarda Avusturya da eklenmiştir. 18. yüzyıl içinde, birkaç defa bu devletlerle savaşmak zorunda kalmıştı. Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusyaya karşı yaptığı bu savaşlarda çoğunlukla yenilemesine ve hatta bazan galip gelmesine rağmen, bu savaşları kendi gücü ile yürütebilmiştir. Çünkü imparatorluk 19. yüzyıldaki kadar zayıf değildir. Fakat 19. yüzyılın şartları böyle olmamıştır. 19. yüzyıl geldiğinde, bir yandan Avrupadaki kuvvet dengesinin şartları ve unsurları büyük değişme geçirmiş, bir yandan da Osmanlı Devletinin kendisi zayıflamıştır. İşte bu durum karşısında Osmanlı devleti dışarıdan kendisine yönelen tehdit ve tehlikelere karşı yanına bir büyük devleti almak suretiyle bir denge meydana getirerek varlığını korumaya, dağılma ve yıkılmasını önlemeye çalışmıştır.⁽²⁴⁾

Kırım savaşının kendisini ve sebeplerini de kapsayan devre Osmanlı Devletinin Rus tehlikesine karşı İngiltereye dayandığı devredir.

Osmanlı Devletinin Rus tehlikesine karşı İngiltere ile bir denge kurabilmesi için, İngilterenin de Osmanlı Devletini desteklemesi gerekirdi. O halde İngiltere Osmanlı Devletini destekleme gereğini neden duydu?

Bu sorunun cevabı, Hindistan meselesi ile ilgilidir. İngiltere 1756-63 Yedi yıl savaşları sonunda Fransa'dan Hindistan sömürgesini ele geçirmişti. Bu büyük sömürge İngilterenin ekonomik hayatında önemli bir yertutmaya başladı. İngilterenin bu sömürge ile bağlantısı ise, Mısır, Akdeniz ve Cebelütarik Boğazından geçmekteydi ve buna İngiltere'nin İmparatorluk yolu deniyordu. 1787-92 arasında bir yanda Osmanlı Devleti ve bir yanda da

(24) Armaoğlu, Fahir; " 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi,1914-1980." Ankara, 1984.s.41-43.

Avusturya ve Rusya arasındaki savaşa gelinceye kadar İngiltere bu İmparatorluk yolunda herhangi bir tehdit ve tehlike ile karşılaşmadı. Lakin bu savaşta Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı Devletini yıkmak ve Onun yerine eski Bizans'ı kurmak suretiyle, Özellikle Rusya'nın Boğazlara yerleşmek istemesi, İngiltere'yi ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bıraktı. Çünkü, bu sırada Kuzey Karadeniz kıyılarına iyice yerleşen Rusya Boğazları ele geçirip Akdenize inecek olursa, bu İngiltere'nin imparatorluk yolunun bu devlet tarafından tehdit edilmesi ve hatta kesilmesi demek olabilirdi. Şu halde İngiltere önem kazanıyordu. bunu nasıl yapabiliirdi? İngiltere şunu açıkça anladı ki; Osmanlı Devletinin varlığı ve devamı, Rusya'nın Boğazlardan güneye, yani Akdenize inmesini önlemede önemli bir engel teşkil ediyordu. bu sebepten 1791 yılından itibaren İngiltere Rusya'nın Akdenize sarkmasını engellemek için, Osmanlı İmparatorluğunun bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü koruma politikasını benimsedi.

Bununla beraber, Osmanlı Devletinin, İngiltere'nin bu yeni politikasını görmesi ve kenidisine yönelen tehlikelere karşı büyük bir devlete dayanarak bir denge politikası takibine başlaması, ancak 1798 de Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesinden itibaren mümkün olmuştur. Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi hem İngiltereyi hem de Rusya'yı telâşlandırdı. İngiltere telâşlandı, Çünkü Mısır'ı işgal eden Fransa İngillere'nin Hindistan'la olan bağlantısını kesiyordu. Rusya telâşlandı, çünkü Napolyon Mısır'dan sonra Suriye'yi işgal ederek kuzeye doğru çıkmaya başlayınca, Rusçâ Napolyon'un Osmanlı Devletini yıkmasından korktu. Sebebi gayet açıktı; Rusya, zayıf bir Osmanlı Devletinden Boğazları alabilir, Lâkin, kuvvetli bir Fransa'nın elinden alması ise herhalde pek kolay olmazdı. Bu sebeplerden

dolayı, hem İngiltere ve hem de Rusya Osmanlı Devletiyle birer ittifak yaparak, Napolyon'u mısırdan çıkardılar⁽²⁵⁾

Rusya bakımından ise mesele şuydu: 15.yüzyılın sonunda kurulan Rus Çarlığı, başlangıçta tamamen bir kara devleti idi ve denizlerle bağlantısı yoktu. Rus Çarlığının deniz kıyılarına ulaşabilmesi için iki istikamette topraklarının genişlemesi gerekiyordu. Biri Baltık denizi, diğeri de Karadeniz. Lâkin her iki istikamette de karşısına birer engel çıktı. Baltık denizine çıkmasında İsveç ve Karadenize ulaşmasında da Osmanlı Devletine bağlı Kırım Hanlığı, yani Osmanlı Devleti⁽²⁶⁾

Fetihler siyâseti, Büyük petro'nun bıraktığı bilinen bir vasiyetnâmeyle dayanan Rusya'nın İstanbul ve Boğazları egemenliğine geçirmek istemesi yalnız Çarların bir politikası olmayıp Rusya'nın genel istilâ siyâsetinin doğurduğu bir netice idi.⁽²⁷⁾

Çar I.Petro vasiyetnâmesinin,

1. Madde: Rusya, askerini daima harbe aluşturub hazır bir halde bulundurmalı. Sulh ve âsâyiş zamanını savaşa ve savaşı sulha bir sebep olarak bilip tanımalı.

2. Madde: Avrupa'dan bilgili subaylar, ilim ve fen adamları getirilerek bunlardan Rus Milletinin maddeten ve mânen istifâde etmesini sağlamalı.

3. Madde: Avrupa'da cerayan eden bütün barış işleri:üne anlaşmazlık ve çekişmelere ve özellikle Rusya'ya büyük yakınlığı bulunan Almanya olaylarına her fırsat düştükçe müdahaleden geri kalmamalıdır.

4. Madde: Lehistan'da iç karışıklıklar ve bölünmeler çıkarmalı, kral seçiminde rüşvet verilerek nüfûz sağlanmalı ve bu vesile ile Rus

(25) Armaoğlu; A.g.e.s.44-45.

(26) Armaoğlu; A.g.e.s.44

(27) Karsı; A.g.e.C.V.s.205.

Askerlerinin bu ÷lkeye sokularak oranın taksimi imkânlarının tamamlanması yoluna gidilmeli.

5. Madde: İsveç'i Rusya'ya karşı savaş ilân etmeye mecburetmeli; İsveç ile Danimarka arasında devamlı ikilik çıkarmalı ve bunu beslemeli.

6. Madde: Rusya İmparatorluk hanedanı üyeleri daima Alman Hükümdarları hanedanı arasından kız almalı ve bu bağlantı ile Rusya menfaatleri ile birleştirilmesine çalışmalı.

7. Madde: Deniz kuvvetlerimizin çoğaltılıp genişletilmesi için İngiltere ile ticaret işlerinde ittifâkı öngörmeli, mahsullerimizin İngiltere'ye gönderilmesi ve orada satılması yoluyla ticarî münasebet ve bağlantıları sağlamalı ve bunun sonucu olarak Rus ticareti ve denizciliği geliştirilmeli.

8. Madde: Kuzeyde Baltık ve güneyde Karadeniz kıyılarına yayılmalı.

9. Madde: İsveç'i zayıf düşürmek için İngiltere ve Prusya (Almanya)'yı ittifâka almalı. Avusturya'yı Türkiye aleyhine kışkırtarak Karadeniz'de limanlar ve tersaneler ve kaleler yapmalı. Mümkün olduğu kadar Türkiye'ye ve Hindistan'a yaklaşmalı. İstanbul'a hükmeden bütün dünya'nın gerçek hükümdarıdır.

10. Madde; Bir yandan Avusturya ile ittifâk edip kendisini oyalandırmalı, öte yandan öteki Alman hükümetlerini teşvik ederek, Avusturya'da Rusya'nın nüfûzunu garanti altına almalı.

11. Madde; Türkleri Avrupa'dan (Rumeli ve Balkanlardan) uzaklaştırıp çıkarmak için Avusturya'nın ihtirasını kabartmalı ve İstanbul'un fethi üzerine ya öteki devletleri Avusturya'ya musallat etmeli, ya da ona da küçük bir hisse vermek sureyiyle rekabet duygusunu ve kıskanmasını kırmalı.

12. Madde; Türkiye ile Macaristan'da ve Lehistan'da Papa'nın rûhânî egemenliğini kabul etmeyen Hıristiyanları Rusya'ya çağırmalı, Rusya'da yeni«Ve tabii Rus hizmetinde» bir rûhânî makam kurmalı.

13. Madde; Hindistan ticaretin mihveri olduğundan, İran devletinin ortadan kaldırılması işini acaleleştirmeli ve mümkünse Doğu ülkelerinin eski ticaretini Suriye toprakları üzerinden yeniden canlandırarak Dünyanın ambarı sayılan Hindistana kadar gitmeli.

14. Madde; İran, İsveç, Lehistan ve Türkiye zaptedildikten sonra Avrupa'nın paylaşılması, önce Fransa'ya eğer o buna razı olmazsa Avusturya'ya teklif olunmalı; bunlardan ikisi de rıza göstermezlerse aralarına fesat sokarak hepsini işgal etmeye çalışmalı ve bunun sonunda fırsattan istifâde ile hücum ederek Avrupa kıtasının bütün kalan kısmını da zaptedip ele geçirmeli...⁽²⁸⁾ Prensiplerini uygulayan ve 1699'da Karlofça Antlaşması ile Azak kalesini alan Rusya, ilk defa olarak Karadeniz kıyılarına ayak basıyordu. İsveç ile yaptığı savaş sonunda 1721 de imzalanan Nystad barışı ile de Rusya Baltık kıyılarına çıktı. ⁽²⁹⁾

Bundan sonra Karadeniz'i Rus gölü yapmak, Rus politikasının amaçlarından biri oldu. 1774 de imzalanan Küçük Kaynarca muâhede, bu amaç istikametinde atılmış bir adımdı. bu muâhede ile Dinyeper nehri munsabındaki Kılburun kalesini ve sözde istiklâlini sağladıkları Kırım'ı bir de Yenikale ile Kireç burnunu aldıktan başka, ticaret gemileri içinde , Boğazlardan serbest geçiş hakkını kazandılar. 1784 de Kırım'ı resmi olarak Rus topraklarına iltihâk ettikten sonra Rusya Grek projesini gerçekleştirilmeye koyuldu.⁽³⁰⁾

(28) Heyreddin, Kırım muharebesinin Tarih-i Siyâsiyyesi. 1326. İkinci Beyân. Ahmed İhsan ve Şürekası matbascılık Osmanlı Şirketi. s.174-175.

(29) Armaoğlu; A.g.e.s.52.

(30) Karal; A.g.e.C.V.s.205.

İkinci Katerina, ilk hamlede ezib yıkamadığı Türkiyeyi taksim hevesine düştü. Avusturya imparatoru İkinci Jozefe bir paylaşma teklifi bile yaptı. » Grek Projesi adını almış olan bu teklif, Bizans imparatorluğunun yeniden kurulması manâsında idi. Tuna girişinde« Daçya» adıyla yeni bir hükümet te'sis edecek idi. Bosna -Hersek daha o vakit Avusturyaya hediye ediliyordu. İstanbulda Rum imparatorluğu tekrar teşkil ediyor, Katerina'nın yeğeni Konstantin Bizans tahtına geçiyor idi.(31)

Rusya'nın Avusturya ile birlikte bu maksatla başlattığı harp, ona amacına yaklaştırmaktan uzak kaldı. Napolyon Bonapartın Mısır'a saldırışı (1798) Sen-Petersburp hükümetine maksatlarına ulaşmak için başka bir yoldan yürüme fırsatını verdi. Ruslar Osmanlı Hükümetine, Fransa'ya karşı ittifâk teklif ettiler. 1799 Osmanlı-Rus antlaşması bu teklif üzerine imzalandı. Rusya ilk defa olarak, dost devlet sıfatıyla Boğazlardan her iki istikamette gemi geçirmek hakkını Sekiz yıl için kazanmış oluyordu. Ruslar Osmanlı Devletini başka devletlerle paylaşmak veyahut onun yerine bir Grek hükümeti kurmaktan ise, padişahı himayelerine almanın daha uygun olacağını bundan böyle düşünmeye başladılar.

1805'te yenilenen Osmanlı-Rus Muâhedesinde , Türkiye ve Rusya Karadeniz'i kapalı deniz olarak kabul ettiler, kendi harp gemilerinden başka harp gemilerinin bu denize girmesi yasak idi. Bir düşman filosu girmesi halinde iki devlet kuvvetlerini bir ederek karşı koymayı üzerlerine alıyorlardı. Bundan başka Rus harp gemilerinin Boğazlardan serbetce geçmesi ve Bâb-ı Âli'nin gerektiği hallerde bu gemilere yardım etmesi kararlaştırılmıştı.

1807'de başlayan Osmanlı-Rus harbi dolayısı ile bu muâhede hükümsüz kaldı ise de, Yunan İsyânlarının sebep olduğu 1828-1829

(31) Rayreddin, A.g.e.s.43.

Osmanlı-Rus harbi sonunda imzalanan Edirne Muâhededesinde Ruslar, Boğazlar'dan ticaret gemileri için geçit haklarını tekid ettirdiler. Hünkâr İskelesi Antlaşması ile de Boğazlar'ın başka devletlerin harp gemilerine kapatılmasını sağladılar. Bu antlaşmanın hükmü Londra Konferansı'na kadar hak bakımından yürürlükte kaldı.

Fransa, Osmanlılarla XVI.ncı yüzyılda sağladığı dostluk sayesinde kapitilasyonları elde etmiştir. Bunlar Osmanlı topraklarının da ekonomi ve ticaret bakımından Fransızlara önemli çıkarlar Sağlamakta idi. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında , Amerika'daki sözmürgelerini İngilizlere kaptırdıktan sonra Atlas Denizindeki kayıplarının telâfi etmek için Akdeniz'i bir Fransız gölü haline getirmek yolunu tuttu. Taleyran'ın hatıratında Akdeniz problemi şu satırlarda Fransa için manâsını buluyor.

"Akdeniz tamamen bir Fransız gölü olmalıdır. Ticaretini biz yapmalıyız. Bizim projelerimizi kendilerine mâl edinmek isteyenleri Akdeniz'den uzaklaştırmalıyız."

Fakat Fransa'nın Akdeniz'i egemenliği altına alma isteği, Rusya'nın Karadeniz'i Rus gölü haline getirmek, Boğazları ele geçirerek Doğu Akdeniz'e sahip olmak ihtirasları ile çarpışıyordu. Çar Aleksandr, Erfurt'ta , Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılmasını Napolyon Bonapart ile görüşürken İstanbul'un ve Boğazların Rusya'ya bırakılmasını istemişti. Napolyon bu isteğe "İstanbul tek başına imparatorluğa değer"⁽³²⁾ ve "İstanbul'a yerleşir ve dünyaya hüküm ve hükümet ederim"⁽³³⁾ Marsilyanın yolu Boğazlardan geçer" sözleriyle Rusya'nın ihtiraslarına set çekti. İstanbul ve Boğazlara yönelen her Rus hareketi karşısında Fransa'yı . Doğu Akdeniz'e yayılmak istidâdında olan her Fransız çalışması'da karşısında Rusya'yı buldu.

(32) Keral; A.g.e.C.V.z.207.

(33) Hayreddin; A.g.e.s.47.

XVIII.inci yüzyılın sonlarına doğru İngiltere doğuda kurmuş olduğu imparatorluğun büyük önemini kavradı. bu imparatorluğa giden yolların güvenliğini sağlamak, İngiltere politikasının başlıca amacı oldu. Hindistan ile Avrupa arasında en en kısa yol Akdeniz'den geçtiği için, bu deniz İngiltere için yalnız ekonomi bakımından değil, fakat politika bakımından da değer kazandı. Akdeniz egemenliğini kimseye kaptırmamak İngiltere için temel problemler arasına girdi. Hindistan yollarından bir başkası da Dicle, Fırat vadisinden Basra körfezine uzanan yoldu. bu yol da Osmanlı egemenliğinde bulunuyordu. İngiltere'nin Osmanlı topraklarının tamlığına taraftar olması bu yollar sebebiyledir. Bu yolların Fransanın veya Rusya'nın eline geçmesini önlemek için Osmanlı Devleti ile devamlı surette işbirliği yapmayı politikasının temelli prensiplerinden biri saymıştır.

Avusturya ve Rusya, Boğazlar meselesinde hiç bir zaman teşebbüs sahibi olmamışlardır.

Mısır meselesinin haline esas olmak üzere 1840'da Londra Antlaşmasını imzalamış olan dört devlet, Boğazlar problemini de Londra da bir Konferansta çözmeyi uygun buldular. Birinci Konferansa iştirak etmemiş olan Frans da bu konferansa çağrıldı. İlk Frans ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti topraklarının mülkiyet tamlığı prensibinin tanınması hakkındaki ileri sürdükleri teklifleri görüşüldü ve Rusyanın itirazları yüzünden reddedildi. Bundan sonra , yalnız İstanbul ile Boğazların durumu hakkında bir karar varılmak için çalışıldı. Neticede İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya , Prusya ve Osmanlı murahhasları arasında Londra Antlaşması imzalandı. Dört maddeli olan bu anlaşmanın özü ve önemi ilk iki maddededir:

Madde 1- Padişah, barış halinde bulunduğu yabancı devletlerin harp gemilerine boğazları kapamak hususunda Osmanlı imparatorluğun'ca öteden

beri ka.ide olarak kabul etmiş olan prensibi gelecekte de yürürlükte bulundurmak yolunda kesin karar verdiğini bildirir.

Madde 2- Padişah eskiden olduğu gibi, dost gibi, dost ve devlet elçilerinin muhabere hizmetinde bulunacak olan harp bayrağı taşıyan hafif harp gemilerine özel fermanlarla Boğazlardan geçiş hakkı verebilir.

Bu maddelerdeki hükümler, Rusya'nın bir zaferi gibi sayıldı. Çünkü Karadenizdeki güvenini tekrar sağlamış oluyordu.

İçinde bulunduğu zayıf ve çaresiz durumda, Boğazlar Antlaşması, Osmanlı Devleti için de kârlı idi. Osmanlı Devlet adamları Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar üzerindeki himayesini tanımaktan ise, aynı yerler hakkında Avrupa büyük devletlerinin toplu garantisini kabul etmeyi çok daha faydalı buluyordu.

Boğazlar Antlaşması uzun ömürlü olmadı. 1853 yılına kadar yürürlükte kaldı. Fakat bu tarihte, Rusya'nın Osmanlı imparatorluğunu pay etme ve himayesi altına alma teşebbüsleri neticesinde Fransa ve İngiliz dononmalarının Osmanlılara yardım maksadiyle Çanakkale Boğazından geçmeleri ile suya düştü.⁽³⁴⁾

3- LÜBNAN PROBLEMİ

Mısır Meselesinin çözülmesinden sonra, Lübnan isyânları Şark meselisinin konusunu teşkil etti. Lübnan Eyaletinin merkezinden geçen Lübnan Dağı yerli kabilelerin oturağı idi. Dürzî ve Marûnî olarak isimlendirilen bu kabileler, Bâb-ı Âli'nin hükümcenliğini tanımakta , fakat yerli Şahap ailesi tarafından idare edilmekte idi. Mehmet Ali Paşa ordularının Suriye ve Lübnanda buldukları sırada, bu kabileler Mehmet ali Paşa'dan,

(34) Karal; A.g.e.C.V.s.208-209.

bazan'da Padişah'tan yana çıkmışlardı. Osmanlı-Mısır harbinin son safhasında Lübnanlılar Osmanlı-İngiliz Harbine katılarak, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'ya karşı silahlara sarıldılar. Fakat Lübnanlıların başı Emir Beşir kuvvetli ve otoriter bir şahsiyetti. Günün birinde Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da yaptığı gibi, Lübnanda Osmanlı Hükümetine baş kaldıması mümkündü. Emir Beşir zaten Bâb-ı Âli ile iyi geçinmek niyetinde olmadığından, İngilizlere sığındı. Onlarda kendisini Maltada oturmaya mecbur ettiler. Bunun üzerine Bâb-ı Âli Emir Beşir'in yerine oğulları arasında en iktidarsızı olan Emir Kasım'ı Lübnan Hakimiyeti tayin etti. Bâb-ı Âli bu fırsattan faydalanarak, Tanzimat-ı Hayriye'yi Lübnan'da kurmaya da teşebbüs etti. Cemaatlerin büyüklerinden Hakim Emir Kasım'ın başkanlığında bir divan kuruldu. Bu divan Tanzimatın geliştirilmesini sağlayacak ve kontrol edecekti. Lübnanlılar bu teşkilatı beğenmediler ve isyân ettiler. Bâb-ı Âli Emir Kasım'ı azlederek yerine Macarlı Ömer Paşa'yı Lübnan'a Emir tayin etti. Bu tayinle Lübnanlıların mahtariyeti sona ermiş oluyordu. İsyân bununla yatışmadı. Âsiler yabancı devletlere başvurudular. Bu suretle Lübnan isyânı devletler arası siyâsi bir şekil aldı.

Lübnan isyânı karşısında en büyük tepki Fransa tarafından gösterildi. Fransa, Haçlı seferlerinden beri Suriye ve Lübnan ile ilgili bulunuyor ve kendisini koyu Katolik olan Marûnîleri'nin hâmisî sayıyordu.

İngilizler Suriye ve Lübnan'ı siyâset bakımından olduğu kadar ticaret bakımından da önemli sayıyorlardı. Bu yerler, Hindistan'a giden ticaret yollarının üzerinde olduğundan başka, Doğu Akdeniz ticaretinin de kilidi sayılabilirdi. İngilizler, doğuda dinin oynadığı rolün önemini kavramış olduklarından, Suriye ve Lübnan da politika silâhından başka din silâhiyle de Fransa'yı zayıflatmak istediler. Bunun içinde kuvvetli bir Protestanlık propogandasına başladılar, propaganda merkezi olarak Kudüs'te bir Protestan

kilisesi kurdular. İngiliz, Amerikan ve Alman Protestan misyonerleri Suriye ve Lübnan'ın her yanına yayılmaya başladılar. Protestanlık az zamanda büyük ilerlemeler kaydetti. Marûnîler koyu katolik oldukları için, protestanlık progogandaları karşısında Lâkayıt kaldılar. Fakat dinin inanç kaidelerinden ziyade şekle bağlı kalan Dürziler, protestanlığı kabul etmeye başlayarak İngiltere'nin himayesine girdiler, Macar Ömer Paşa'nın Lübnan Emirligine getirilmesini Fransa protesto ederek, Şahap Ailesinin haklarını müdâfaa etmeye koyuldu, İngiltere, Dürzilerin hâmisî sıfatiyle işe karıştı. Osmanlı Hükümeti Ömer Paşa'yı azlederek Lübnan için yeni bir idare usulü kabul etti. Buna göre Lübnan, Sayda Valisine bağlı olmak üzere, biri Dürzî diğeri Marûnî olarak, iki kaymakam tarafından idare edilecekti. Fakat bu idare şekli de beklenen yatışmayı sağlamadı. Dürzi Kaymakamın idarî bölgesinde pek çok marûnî'nin bulunması, şikayetlerin başlıca sebebi idi. Bu bölgedeki Katolik Marûnîler, Müslüman Dürzîlerin baskınına marûz kalıyorlardı.

Beş büyük devlet elçilerinin müdahalesi üzerine Bâb-ı Âli Lübnan'a olağanüstü yetki ile Şekip Efendi'yi gönderdi. Uzun incelemelerden sonra Şekip Efendi, Arabistan Ordusu Mareşali Namık Paşa ile görüşerek aşağıdaki tedbirleri yürürlüğe koymayı kararlaştırdı.

"Halkın elinde mevcut silahlar toplanacak; 1844'de patlak veren isyâna karışanlar affedilecek, vergi genel bir değer üzerinden alınacak; isyândan malları yağma edilenlere tazminat verilecek".

Silâhların toplanmasında halkın mukavemetine rastlandı. Marûnîler ve Dürzîlerin başkanları mukavemeti teşkilatlandırdılar. Bunun üzerine kaymakamlarla başkan ve şahıslardan bir çoğu yakalandı.

Bu olaylar kaşısında Fransa, Suriye sahillerini abluka ederek, karaya asker çıkaracağını bildirdi. Lübnan olayları kötü maksatlarla, asılsız bir

şekilde Avrupa'ya yayıldı. Fransız konsolosunun tevkif edilmiş olduğu şayiaları çıkarıldı. Umumi efkâr derhal Türkler aleyhine döndü. Bâb-ı Âli bu durumdan ürktü. Şekip Efendi Dışişleri Bakanlığında azledildi. Lübnan'da silâh toplama işi bırakıldı. Muhpus kaymakamlar ve başkanlar tahliye edildi. Yeni bir idare şekli 1846' da kuruldu. Buna göre kaymakamlardan herbirinin başkanlığında idare, adalet ve mal yetkileri olan ve 10 üyeden kurulan birer meclis teşkil edildi. Bu meclislerde Hıristiyanlar çoğunluğu alacaktı. (4 İslâma karşı 6 Hıristiyan). Bu sistem, Marûnîler ile Müslümanların tam manâsiyle barıştıramadı ise de, 1860'a kadar Lübnan'a bir barış durumu sağladı.

Lübnan Probleminde Fransa ve İngilterenin yaptığı müdahale, 1852'de Rusya'nın Ortodokslar lehine imtiyazlar istemesi hususunda işine yarayacaktır.⁽³⁵⁾

4- MACAR MÜLTECİLERİ PROBLEMİ.

1815' de Napolyon Fransasını yenerek Fransa'yı ihtilâlden önceki sınırları içine sokan Avrupa devletleri (İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya) hürriyetçilik fikirlerini de yenilgiye uğrattıklarını sanmışlardır. Mamafih Hürriyetçilik(liberalizm) akımının tehlike ve korkusunuda içlerinde hissetmiş olmalılar ki, 1815 Viyana Kongresi ile Avrupanın toprak ve sınır düzenlemelerini kendi politik çıkarlarına göre yaparlarken aynı zamanda bundan sonrâ patlak verebilecek herhangi bir hürriyetçilik hareketini de bebaberce bastırmak hususunda da anlaşmışlardır.

Bu işbirliğinin rahatlığı içinde Avrupanın mutlakiyetçi hümümdarları 1815' den sonra toplumlarını yine eski düzen üzerinden idare etmeye

(35) Karal; A.g.e.C.V.s.210-213.

başlamışlardır. Bu ise toplumların değişen düşüncesi ile tam bir çelişme haline gelmiş ve bunun neticesi olarak, Avrupa , 1818-20,1830 ve 1848'de olmak üzere üç devre halinde bir dizi ayaklanma ve ihtilallere sahne olmuştur.(36)

Avusturya-Macaristan imparatorluğun'daki ayaklanmalar Viyanada başladı ve hızla gelişerek Macaristan'a yayıldı.

Macaristan, Avusturya İmparatorluğu'nda Alman olmayan tebaa arasında özel durumları vardı. Bir nevi muhtariyet idaresinden uzun zamandan beri faydalanıyorlardı. Avusturya İmparatoru aynı zamanda Macaristan Kralı idi ve bu ünvanı taşıdığı için Macar Anayasasının hükümlerine uymak zorunda idi.

1848 de Macarlar, kendilerine mahsus olmak üzere yalnız Macarlar'dan kurulan bir kabine istediler. İmparator Ferdinand, ilkin bu isteği yerine getirdi. Fakat sonradan yaptığına pişman oldu. Verdiği sözü tesirsiz bırakmak için, bir Hırvatı Macaristan'a başkomutan olarak gönderdi. Macarlar bunu bir hakaret saydılar. İmparatora karşı koymak için Louis Kossuth'un etrafında toplanarak isyân ettiler. Avusturyalılar Peşte'den kovuldu. İmparator Ferdinad'ın taht'tan çekilmesi üzerine yeni İmparator bir beyanname ile (4 Mart 1849) Macaristanı Avusturya'ya ilhâk etti. Macar Üiyet Meclisi ilhâkı tanımadıktan başka , Macar Cumhuriyetinin istiklâlini ilân etti. Louis Kossuth Cumurbaşkanı seçildi. Bundan sonra Macarlar Avusturyalılara karşı düzenli ve başarılı savaşlar yapmaya başladılar. Fakat Avusturya, Macarların hakkından gelmek için Rusya ile bir antlaşma yaptı. 200 bin kişilik bir Rus ordusu Macarlar'ın üzerine yürüyünce, Macarlar dayanamadılar, birçoğları Türk topraklarına sığındılar.

(36) Armaoğlu,A.g.e.s.7.

Avusturya hükümeti, sığınanların geri verilmesini istedi. Bâb-ı Âli vermedi. Macar Mülteciler problemi gelişmeye başladı.

Bu sırada Eflâk ve Buğdanda da tepkiler görüldü. Bağdan'da bağımsızlığa ve Eflâk ile Buğdan'ın birleşmesine taraftar olanlar ayaklanarak, maksatlarını gerçekleştirmek istediler. Ayaklanma Gaspodar Mihail Sturza tarafından bastırıldı. Fakat Eflâkta bağımsızlık taraftarları bir anayasa yayınlamaya muvaffak oldular. Sturza bu hareketi önleyemediğinden çekilmek zorunda kaldı. Ayaklananlar geçici bir hükümet kurmaya muvaffak oldular. Geçici hükümet, Rusya'nın egemenliğine geçmekten ise bazı hususlarda Osmanlı Devletine bağlı kalmak istiyordu. İstanbul'da ayaklananlarla anlaşmaya varması için bir eğilim vardı. Fakat Rusya'nın yaptığı baskı üzerine Bâb-ı Âli Eflâk olaylarını tanımadığını bildirdi. Rusya Eflâk ve Buğdan'ın güneyine girdi. Osmanlı hükümeti Fuad Paşayı Sen-Petersburg'a gönderdi. Ve Petersurg Konvansiyonu imzalanarak Eflâk ve Buğdan anlaşmazlığı çözüldü. Bu Antlaşmaya göre Eflâk ve Buğdan Gospodarlığı'na Osmanlı Hükümeti ile Rus Hükümeti arasında katılaşılacak namzetler yedi yıl için Padişah tarafından tayin edilecekler.

Türkler, Macar isyânı karşısında ilkin şiddetli bir alâka gösterdiler, Macar Şefleri, subayları ve erlerden bir kısmı Tuna'yı geçerek Türk misafirperverliğine sığındılar. Bâb-ı Âli, Avrupa'da yayınladığı rapor ile merhamet ve insanlıktan doğan duygularla, mültecileri savunma hususunda yapmakta olduğu fedakârlığı belirtti.

Bâb-ı Âli'nin azimli durumu, Fuad Efendi'nin (Paşa'nın) Neselrod ve Çar ile görüşmesi, İngiltere ve Fransa'nın Bâb-ı Âli'ye yardım etmeye karar vermeleri, Avrupa umûmi efkârını Rusya ve Avusturya aleyhine dönmesi, bu son iki devletin Osmanlı İmparatorluğu ile, münasebetlerini yeniden düzenlemeye sevk etti. Mültecilerin istiyenlerin hayatlarına dokunulma

yacağına dair ilgili devletlerden taminat alındıktan sonra memleketlerine :
dönmelerine müsâade edildi. İslâmlığı kabul edenler Türkiye'de yerleşti.

Mülteciler meselesinin çözülmesinden iki yıl sonra Rusya'nın Osmanlı Devletini İngiltere ile taksime teşebbüs etmesi, muvaffak olamayınca da onu himayesi altına almak istemesi, arkasından da Kırım Muharebesinin çıkması bunun neticesidir.(37)

5- KIRIM SAVAŞI BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN DURUMU

Mehmet Ali Paşa'nın isyânı ile ortaya çıkmış olan Mısır probleminin kesin olarak çözülmesinden Kırım Muharebesinin arifesine kadar uzanan devir, Osmanlı Devleti için, on iki yıllık bir barış devridir. Her ne kadar bu müddet içinde Rumeli'de ve Suriye ile Lübnan'da bir takım isyânlar çıktı ise de, bunlar, hükümetin köklü islâhat yapılmasına engel olamadılar. Mustafa Reşit Paşa'nın 1839'da Gülhane'de okuduğu Hatt-ı Hümayun ile başlayan Tanzimat İstanbul'dan başlayarak yavaş yavaş bütün eyaletlerde ve bu arada Bosna, Bulgaristan ve Mısır'da bile yürütüldü; öyle ki Osmanlı Devleti idare, asker, adalet, mal ve millî eğitim alanında Avrupalı bir devlet haline almaya başladı.

Osmanlı Devletinin kendini toplamak için harcadığı bu gayret, kendisine Avrupa büyük devletlerinden İngiltere ile Fransa'nın sempatisini kazandırdı. Osmanlı Diplomatları bundan faydalanmaya çalıştılar. Bâb-ı Âli'nin dış siyasette yüzyıllarca takip etmiş olduğu kendi kendine yeterlik

(37) Karal;A.g.e. C.V.s.212-217.

prensibi bırakıldı. Türkiye'ye karşı tahrip edici siyâsetleri olan Rusya ile Avusturya'ya karşı bu iki devlete düşman olan İngiltere ile Fransa'nın dostluğu ve yardımı sağlandı. bu suretle Avrupa devletlerarası münasebetlerinde pasif bir Osmanlı politikası yerine, dinamik bir politika geçmeye başladı.

1848' de Fransa İhtilâli bir çok Avrupa devletlerinin iç yapılarında , iç isyânlarla sarsılmalar olurken Osmanlı devleti, bu isyânlardan uzak kalmış sayılabilirdi. Eflâk ve Buğdan ayaklanmaları neticesiz kalmıştı.⁽³⁸⁾

Mülteciler meselesi meydana geldi. Rusya Eflâk Buğdanı işgal, 1848 ihtilâlinde Macaristana hücum ile Avusturyanın imdadına koştu. Türkiye'yi tehdidenden geri kalmadı. Lâkin hep bu tedbir ve teşebbüsler yersiz idi. İngilterenin dostluğu Devlet ileri gelenlerimizi ikâz etmiş idi. Büyük Reşid Paşa, Âlî Paşa, Fuad Paşa tecrübeli ve iyi siyâsetleriyle birden bire meydana gelen o teşebbüsleri, zorlukları birer birer ortadan kaldırıyorlardı.⁽³⁹⁾

Macar Mültecileri yüzünden Osmanlı Hükümeti ile Rusya ve Avusturya arasında münasebetlerin kesilmesi endişeli bir durum yarattı ise de , bu durum Türklerin insaniyetçi duygularla hareketlerinin bir örneği olduğu için Avrupa umûmi efkârında çıkarlarına geniş ölçüde bir fikir cereyanının doğmasına vesile oldu.Sözün kısası, Kırım Harbi arefesinde Osmanlı Devletinin durumu kendi hakkında kötü niyetlerle teşhis koymak isteyenler için cesaret verici değildi. Fakat herşeyi düzene koyma işi gelişmeye başlamıştı.

İmparatorluğun böyle bir durumda olmasına rağmen Rusya onun hastalığını kesin saymakta ve ölümünü yakın görmekte idi.⁽⁴⁰⁾

(38) Karal; A.g.e.C.V.s.218.

(39) Hayreddin; A.g.e.s.49.

(40) Karal; A.g.e.C.V.s.218-219.

9 Ocak 1853' de Gran-düşes Helen tarafından büyük bir suarede " Türkiye işleri berbâd bir haldedir. Biz anlaşmalıyız. Bakınız kollarımız arasında bir hasta var; hemde pek hasta... Eğer bu hasta, gerekli kararlar alınmaz ve teşebbüsler yapılmazsa yani biz bunları yapmadan elimizden giderse büyük bir bahtsızlık olacak fakat şimdi size bundan bahsetmemin sırası değil" sözleriyle teyid ediyordu.(41)

Rusya'nın düşüncelerini Çar Nikola I. Sembolleştiriyordu Harbin arefesinde Rusya'nın devletlerarası durumu kuvvetli idi. Çar Nikola, Lehista'da başlayan bir isyânı bastırdıktan sonra, Avusturyanın yardımına koşmuş ve Macar isyânının bastırılmasında esâslı yardımda bulunmuştur. Bundan başka, Eflâk ve Buğdan'ın kuzey bölümünü istilâ etmişti. Bu başarılarından cesaret alan Rus Çarı, Avrupa'ya düşüncelerini kabul ettirebileceğini sanıyordu.(42)

Osmanlı Devletinin iç işlerinin genel ve özel durumu, el sanatlarının ve endüstrisinin, hasılı servetinin ve ticaretinin aşırı zayıflığı .. bunların her biri bir kaç devleti birden yok edebilecek kötü sebepler sayılırdı.Rusya diplomasisi bunları görüyor, Rus diplomatları bizi mahvetmek için Avrupa'ya karşı bu silâhları kullanıyordu. Artık bir müddet daha geçince kimseye fırsat vermeyecek , biraz daha ezüp büzdükten sonra yalnız kendi başına bizi bir an yutuvarecek... İşte diplomasinin görünüşü ve anlayışı bundan ibaretti.

Çar Nikola, daha iş başına geçişinin başlangıcında büyük zaferler kazanmıştı. bu sayede bütün Rusların taassupları galeyâna gelmiştir .

(41) Hayreddin; A.g.e.s.134-135.

(42) Karal;A.g.e.C.V.s.219.

Kendisine adeta tapılmaktaydı. Kendisi de bu yüzden büyük fütühat arzusuna kapılmıştı; artık bu arzusundan kolay kolay vazgeçmezdi.⁽⁴³⁾

Çar, dinî duyguları son derece kuvvetli bir devlet adamı idi; bu sebeple kendisini Grek kilisesinin başı sayıyordu. Türklere karşı bir Haçlı hükümdarının taşıdığı hislerle dolu idi. Küçük Kaynarca muâhedesinin Türkiye' de büyük Grek tebaa üzerinde⁽⁴⁴⁾ Birinci Abdülhamit Han ile İmparatoriçe Katerina arasında yapılan ve altı sene savaştan sonra bir kaç saat içinde pek garip bir surette yazılıp imzalanıvermiş bulunan Kaynarca Antlaşmasının ilgili;

7. madde: Devlet-i Âliyyemiz taahhüt eder ki Hıristiyan diyanetinin hakkına ve kenisalarına (kilise) kavıyyen siyânet ede ve Rusya devletinin elçilerine Ruhsat vere ki her ihtiyacında gerek ondördüncü maddede zikrolunup mahrûse-i Konstantiniyye'den beyân olunan kenisa'yı mezkûre ve gerek hademesinin siyânetine ibraz-ı tefhimat-ı mütenevvia eyleye ve elçi-i muaileyhin Arûzu Devlet-i Âliyye'miz tarafından arz ve teblig olunmağla Devlet-i Âliyye'miz tarafından kabul eylemelerini Devlet-i Âliyyemiz taahhüt eder.

8. madde: Rusya Devletinin gerek rehâbin zümresinden ve gerek sâîr reâyasından olanlara tamamen ruhsat verile ki Kudüs-i Şerif ve sayeste-i ziyaret olan sair mahallere seyahat edeler. Bu gûna yolcu ve seyyahlardan gerek Kudüs-i Şerif'te ve gerek sâîr mahallerde esnâ-yı tarikte dahi bir türlü cizye ve haraç vergi asla bir teklif taleb olunmaya, sâîr düvelin reayalarına verilen fermânlar ve yol emirleri mersumuna dahi veçhi lâıyıkı üzere edâ oluna ve madem ki Devlet-i Âliyye'miz arazisinde ikâmet edeler, kendilerine

(43) Heyreddin; A.g.e.s.25

(44) Karal; A.g.e.C.V.s.219.

bir dürlü dahl'ü taarruz ulunmayub kuvvet-i ahkâm-ı Şeriat muktezasınca tamamen himayet ve siyânet olunalar.

14. Madde: Düvel-i Sâireye kıyasen kilisa-yı mahsusadan mâda Galata tarafında Beyoğlu nâm mahallenin yolunda tarik-i amda Rusya Devleti bir kinisa bina ettirmek caiz ola ve işbu kenisa kenisa-ı avâm olup Dösagrafa kenisasi tabiriyle tesmiye ve ilelebed Rusya devletinin elçisi siyânetinde olup her dürlü taarruz ve müdheleden emin ve beri ve hârâset oluna.⁽⁴⁵⁾ Maddeleriyle Rus Çar'ına bir himaye hakkı tanıdığını iddia ediyordu. Halbuki bu muâhede yalnız İstanbul'da kurulan Rus kilisesi hakkında böyle bir hüküm taşımakta idi.⁽⁴⁶⁾

Çar Nikola'nın iş başına geçişinin ilk yıllarında Rusya devleti 1828-1829 senelerinde Osmanlı Devleti ile pek önemli savaşlar yaparak, Edirne Anlaşması gibi içindeki hükümleri bizim devletimiz bakımından acze ve güçsüzlüğe örnek sayılabilecek çok büyük bir zafer kazanmıştı. O sıralarda Fransa'nın Moskova hatıraları tesiriyle, Rus politikasına özel bir eğilim gösterişi, Rusya'nın düşmanı olan meşhur Kaning'in yerine İngiltere'de iktidara geçen Dük de Vellington'un yine aynı tesirlerin bir başka türüsüyle Rusya'ya karşı tolerans göstermesi ve Prusya'nın da Petersburg kabinesi emellerine uygun bir meslek tutuşu sayesinde Rusya diplomasisi, meydanda tek başına bıraktığı yahut da o halde bulduğu Nemse'yi (Avusturya)- daha doğrusu Prens Meternih'i- şaşırtıp koca Osmanlı Devleti'ni tek başına kendi kahır ve tahakküm pençesi altında ezmek davasını gütmüştü.

Lehistan karışıklıklarında Grandük Konstantin'in Varşova'daki mektupları arasında tesadüf olunan ve tarihi belgelerin en önemlilerinden biri sayılan, Kont Nessel-Rod imzalı özel bir mektubta Rusya Devletinin ve

(45) Kayreddin; A.g.e.s.185-186.

(46) Karal; A.g.e.C.V.s.219.

Çar Nikola'nın yapmış olduğu bu son savaş sonunda elde etmeyi başardığı emeller, Gerçekleşmesini garanti altına aldığı geleceğe ait düşünceler, Kırım savaşının meydan gelme sebebini teşkil eden olaylar zincirine bir rehber olmak üzere göstermiştir. Rus Başvekili Neselrodun bu mektubu Çar'ın düşüncesini açıklamaktadır:

« Bu savaşta (1828-1829) Osmanlıların payitahtlarına kadar ilerleyip Osmanlı Devleti'ni darma dağın etmek elimizdeydi. Avrupa kıtasında Osmanlı Devleti'ni büsbütün bitirmek isteseydik hiç bir devlet buna engel olamayacak, hiç bir tehlike bizi korkutamayacaktı. Lakin imparatorun kanaatine göre bizim için Osmanlı Devleti yalnız bizim himayemiz altında yaşayabilecek ve bundan sonra sadece bizim emellerimize hizmet edecek bir hale getirmek; kendi ülkemizi yeni fetihlerle genişletmek bakımından; sonraları (buralarda) sanat, medeniyet ve servet bakımlarından bizimle rekabete girişebilecek başka hükümetler kurulmasından elbette faydalıdır. İşte bu kerre Osmanlı Devleti ile münasebetimiz, İmparatorun bu özel görüşleri çerçevesinde kurulacak ve yürütülecektir. Biz Osmanlı Devletinin mahvedilmesini arzu etmediğimiz gibi, kendisini bugünkü halinde, olduğu gibi tutmanın yollarını aramaktayız. Madem ki bu hükümet (yani Devlet-i Aliyye) ancak bize tabi olmak suretiyle bize faydalı olabilir; biz de ondan taahhütlerini tamamiyle yerine getirmesini ve bütün emellerimizin gerçekleştirilmesini talep ediyoruz»⁽⁴⁷⁾

Nesel-Rod adı geçen mektupta yapılan savaştan dolayı istenilen savaş tazminatının bir garantisi olmak üzere, on sene için memleketeyn'in (Eflak, Buğdan: Romanya) işgal altına alınması kararlaştırılmış olduğu halde, sayısız zorluklar yüzünden bu konu üzerinde fazla durulmadığını ve Rusya için her ne zaman arzu edilecek olsa oraları zapt ve işgal etmenin kolay

(47) Hayreddin, A.g.e.z.22.

olduğunu büyük bir gururla anlattıktan sonra, Çar Nikola'nın bu hususta almış olduğu kararların Osmanlı Devletini- onu çökertebilecek bir yük altına koymayacak olsa bile daima Rusya'nın emir ve işaretine hazır bir halde tutabilmeye elverişli olacağını ve pek çok seneler Rusya'ya karşı güçsüz kalacağını, eğer bir daha Rusya aleyhine bir harekete kalkışacak olursa bunun kendi mahvi demek olacağını hissettirip hatırlatarak bir borç yükünü bu devlete yükleyeceğini hatırlatmak istemiştir

Bundan da anlaşılıyor ki, kötü bir talihsizlik eseri olarak, Rusya Edirne'deki başarılı anlaşmayı imzalayınca , artık Rus diplomatları:« Bundan böyle Avrupa yok, bundan böyle Osmanlı Devleti, Rus boyunduruğu altında ezilip duracak. » gibi garip inançlara saplanmışlardır.(48)

İngiltere hükümetinin (Mehmed Ali) meselesinde Fransa politikası aleyhine meydana getirdiği muvaffakiyyet, Rusya içinde büyük bir darbe idi. Hükümet ileri gelenleri bu muvaffakiyyetle devleti (Hünkar iskelesi) muahedesinin te'siratından kurtarmış ve Rusya nüfuzu yerine kendi nüfuzunu yerleştirmiş idi. Bir halde ki İstanbul sefiri bulunan Sör (Straddförd de Redelif) devlet siyasetimize hakim olmuş, Rusya ve Fransa birer tarafa çekilmiş kalmış idi.(49)

(Reşid) Paşanın siyasi tedbiriyle ilan edilen(Tanzimat-ı Hayriye) bu hastanın dahili ve harici hoşnutsuzluk alemini ortadan kaldıracak davulardan biri idi. Fakat te'siri (devamı) ve belli bir zamanın geçmesine bağlı idi. (Tanzimat-ı Hayriye) genç yeni bir Osmanlı hükümetinin kendi kendisine teşkilini va'd ediyordu. (50)

(48) Ahmed Fazıl: Osmanlı Tarihi. Birinci Esb.İstanbul ,1913c.1v., s.1960.

(49) A. Fazıl. A. 2. e. I. Esb. c.1v. s.1908.

(50) A. Fazıl. A. 2. e. I. Esb. c.1v. s.1960

Bununla beraber Ruslar Tanzimat-ı Hayriye'nin tatbikini durdurmak için hıristiyan tebaa'ya aleyhine teşvikden geri kalmıyorlardı.

Geçmiş tarihlerin incelenmesinden anlaşılıyor ki (Nikola) doğrudan doğruya İstanbul'u alma fikrini bırakmış ve Lehistan'da vaktiyle gördüğü himaye usulu ile Osmanlı ülkesinde bulunan hıristiyanlara hamî sıfatını takınarak devleti siyasi emeline boyun eğdirmek fikrini ele almış idi. Bu sebeple devletin(Tanzimat-ı Hayriye) esaslarından faydalanmasını istemiyor ona vakit bırakmayı arzu etmiyordu.(51)

Bu iş için Türkiye'nin durumunu oldukça elverişli görüyordu. Eflak ve Buğdan egemenliklerini kazanmak için fırsat bekliyorlardı. Karadağ zaten bir dereceye kadar bağımsız idi. Bulgarlar arasında milliyetçilik kaynaşmaları, Rus ajanlarının tesiriyle bir müddetten beri başlamıştı. Suriye ve Lübnan'da ayaklanmalar kronik bir hal almıştı.

Rusyan'ın, bu durumdan faydalanmasına Avrup devletleri de engel olamayacaktı.Çünkü 1848 Fransız ihtilali, bir çok devletleri, iç yapısında, sarsmış buluyordu. Fransa Hükümeti siyasi buhranın birinden çıkıyor, diğerine giriyordu. Avusturya Macaristan İmparatorluğu kendi varlığını milliyetçilik ve liberal ayaklanmalarla tehlikeye düşmüş görüyordu. Prusya da Avusturya'nın durumunda idi. Zaten bu devletin Osmanlı İmparatorluğunda belli başlı çıkarı da yoktu. Kala kala Avrupa devletlerinden İngiltere kalıyordu. İngiltere Osmanlı devletinin topraklarının tamliğini taraftardı (52) İngiltere bu fikrini 9 Ocak 1853 de Gran-düşes Helen tarafından verilen büyük suarede: Çar'a İngiliz elçisinin verdiği.

« Zati haşmetaneleri buyuruyor ki adam hastadır. Şu halde aff-ı haşmetanelerine güvenerek derim ki: Hasta ve Zayıf adama müsait

(51) Karsl, A.g.e.c.v.s.220.

(52) Hayreddin, A.g.e.z.135.

bulunmak, ali cenab ve kudretli bir kimsenin görevidir. ona böyle bir görev düşer» cevabıyla belirtiyordu. (53)

Çar İngiltere ile anlaşmak ümidini kaybetmemiştir. İngiltere, Rusya'yı Osmanlı topraklarının paylaşılması için yapılacak bir teklifi kabul eder sanıyordu. Realist bir politika için zaman ve şartlara uymak medemki realist bir prensipti İngiltere ile Rusya anlaşabilirdi. Bu düşünceler, Çar'ı İngiltere ile anlaşma aramaya zorladı.

Boğazlar meselesinin 1841'de Londra Muahedesiyle Rusya'nın çıkarına uygun olarak çözülmesi, Rusya ile İngiltere'yi uzun zamandan beri ayıran problemi ortadan kaldırmıştı. Ruslar, İngilizlerle « Şark Meselesi» nde geniş bir anlaşmaya varılabileceği ümidini taşımaya başladılar. 1844'te Çar Nikola, İngiliz Başvekilinin telkini ile İngiltere'yi ziyaret etti. Bu ziyaretinde, Rusya ile İngiltere'nin Türkiye'de hıristiyan tebaa çıkarına elbirliği ile çalışmaları gereğini öne sürdü. İngiliz Hükümeti Çar'ın düşüncesini kabul etmediği gibi, red de etmedi. Rus-İngiliz dostluğu nazari olarak 1848'e kadar sürdü.

Rus adamlarının Macar ve Leh asileri üzerine insafsızca yüümeleri, Eflak ve Buğdan'a girmeleri, Rusya'nın Macar mültecilerini Bab-ı Ali'den geri istemesi, buna karşılık İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin mülteciler hakkındaki cesaretli hareketini tasvip etmesi, donanmasını Çanakkale boğazı önlerine göndermesi: Sen-Petersburg ile Londr'nın arasını açtı. İngilterede kamu oyu Ruslar aleyhine dönmeye başladı. Rus genişlemesinin İngiliz hayati menfaatleri için bir tehlike teşkil etmekte olduğu yolunda açıklamalar yapıldı. Lord J. Russel bir notkunda: " Eğer Rusya'yı Tuna üzerinde durduramazsak , günün birinde İndus kıyılarında durdurmak zorunda

(53) Karal, A.g.e. C.V.s.221.

kalacağız» demişti. İngilterenin İstanbul'daki elçisi Stradford Redcliffe aynı düşüncede idi.

İngilizler bu düşüncede olmalarına rağmen, Çar Nikola, İngiltere ile Osmanlı toprakları üzerinde görüşmeye karar verdi. 9 Ocak 1853'te Sen-Petersburg'un kış sarayında verilen bir baloda İngiliz Elçisi Sir George Hamilton Seymour'a yaklaşılarak şunları söyledi: (54)

« İngiltere hakkında duygu ve düşüncelerimi bilirşiniz. Her iki devletin, yani İngilizlerle benim-benimle İngilizlerin en iyi ve en samimi bir münasebet içinde bulunmamız hem çok önemli, hem de çok gereklidir. Bu ihtiyaç bu gün hissedildiği kadar hiç bir zaman hissedilmemiştir. Rica ederim. Bu sözlerimi Lord Con Rassel'e yazınız. Biz anlaşılır ve müttefik haline gelirsek artık Avrupa'nın batı tarafı için hiç bir kaygımız kalmaz. Başkalarının düşündükleri ve düşünecekleri benim için hiç önemli değildir. Osmanlı Devleti'ne gelince ; Bu ayrı bir meseledir. bu memleket perişan bir halde olduğundan, bizlere bu yüz den pek çok zorluklar çıkabilir. »(55)

Çar Nikola'nın ağzından pek tabii bir şekilde Osmanlı Devleti aleyhine çıkan şu kelimelerin manası İngiliz elçisini ilk anda uyarınca da, Rusya'nın İngiltere ile ittifak edip Fransa'yı buna aldırılmamak ve Osmanlı ülkeleri üzerinde iki devletin kendi aralarında uzlaşmaları gibi iki büyük ve önemli maksadı yuvarlak ve müphem laflarla ima ve ifadeden ibaret kalan bu konuşma: kendisince üzerinde uzun uzun durmaya, düşünülme, soru sormaya cevap almaya ihtiyaç göstermiştir.

Nikola, bunları söyleyip yanından ayrılmak üzere iken Sör Hamilton Seymur, onun önünde durarak:

(54) Hayreddin: A.g.e.s.134-135.

(55) Hayreddin: A.g.e.s.134.

« Haşmetli, sözleriniz Londra'ca büyük bir memnuniyetle karşılanacaktır. Fakat Türkiye hakkındaki endişeleri giderecek bir kaç söz söylemez misiniz? »

diye sormuştur. Bunun üzerine Çar biraz tereddütten sonra:

« Türkiye işleri berbat bir haldedir. Biz anlaşmalıyız . Bakınız kollarımız arasında bir hasta var; hem de pek hasta... Eğer bu hasta, gerekli kararlar alınmaz ve teşebbüsler yapılmazsa, yani biz bunları yapmadan elimizden giderse büyük bir bahtsızlık olacak. Fakat şimdi size bundan bahsetmemin sırası değil.»⁽⁵⁶⁾

« Türkiye ansızın ölebilir, bu takdirde üzerimizde kalacaktır. Ötöleri diriltmeyiz. Türkiye ölünce , bir daha dirilmemek üzere ölecektir. İşte bunun içindir ki size soruyorum: Böyle bir olay karşısında kargaşalık, anarşi ve hatta bir Avrupa harbi karşısında kalmaktansa, önceden tedbirler almak daha akıllıca bir hareket olmaz mı? »

Elçi şu cevabı verdi:

"Niçin daima Türkiye'nin öleceğini hesaba katarak bu felaketten önce veya sonra tedbirler almayı düşünmeli? niçin hastayı tedavi etmeyi düşünmemeli?"

Çar elçinin bu sözlerinden ümitsizliğe düşmeyerek, Osmanlı topraklarının paylaşılması youndaki planını açığa vardi:

"İstanbul'un Ruslar tarafından devamlı bir işgalini isteyecek değilim. Fakat bu sehrin Fransızlar, İngilizler veyahut başkaları tarafından işgal edilmesine de razı olamam.

" Eflâk ve Buğdan bugün fillen himayem altında bulunuyor. Bu durum devam edebilir. Sırbistan ve Bulgaristan da himayem altına girebilir.

(56) Kayreddin,A.g.e. s.134-135

Mısır'ın İngiltere için önemini takdir ediyorum. Bu yerle Girit adası da pek ala İngiliz hakimiyetine girebilir."

İngiliz Hükümeti, Çarın elçi tarafından bildirilen bu tekliflerini açık bir dil ile reddetti. Çar, bunun üzerine hasta adamın mirası hakkında tek başına tedbirler almaya kalkıştı. Hareket noktası olarak da Kutsal Yerler problemini ele aldı. (57)

6- KUTSAL YERLER PROBLEMİ (KUDUS-İ ŞERİF MESELESİ)

İsa'nın doğduğu, büyüdüğü hristiyanlık dinini ilk yaydığı, sonraları çarına gerilerek öldürüldüğü yerlerin Kudüs ve dolaylarında bulunması, Merye'minde aynı yerlerde yaşamış olması sebebiyle, Hristiyanlar pek eski zamandan beri buralarda birçok kiliseler yapmış, bir hayli ziyaret ve tören yerleri kurmuşlardı. Bundan başka, bir aralık Kudüs'ü müslümanların elinden almak için yapılan Haçlı seferleri neticesinde kurulan hristiyan devletlerinin başında bulunmuş olan kırılların mezarları da Kudüs'te idi. (58)

Onbeş, analtı yüzyıldan beri Kudüste mevcut olan Kamame kilisesinin ve bundan sonra yapılan mabet ve ziyaret yerlerinin kimin elinde bulunacağı ve ondan sonra da kime kalacağı konusu Latinlerle Ortodokslar ve öteki mezhepler mensupları arasında ya da özellikle bu iki unsurun papazları arasında ötedenberi türlü türlü çekişme ve anlaşmazlıklar doğurmuştur.

(57) Hayreddin: A.g.e.s.221-222.

(58) Karal: A.g.e.C.V.s.222.

Bu çekişme ve anlaşmazlığın niteliği, ilk zamanlarda politika hastalığına bulaşmış değildi.

Hazreti Ömer Faruk Kudüs'a zaptedip teslim aldığı zaman, İslamlığın adaletin ve yüceliğın kesin bir örneği ve belgesi olmak üzere , burada bulunan mukaddes yerlerin bütünüyle muhafaza edilmesini ve ayınların serbestçe yapılmasını emir buyurmuşlardır.

Bir söylentiye göre bu halife hazretlerinden iki yüzyıl kadar sonra gelen Harun Reşit, kardeşlik ve ittifaka bir nişane olsun diye, Kamame'nin anıtarlarını Charimagne'a hediye etmiştir.(808-876). Harun Reşit zamanında frenklerin Kudüs'teki kilise ve manastırlara sahip çıkmalarına taleranslı davranmış olduğu muhakkaktır.

İnsanlık alemi için gerçekten bir ayıp ve yüz karası olan Haçlılar, nice şahsi garazlar ve nefislerine mahsus emellerle yalnız İslam dünyasını değil, bütün medeniyet dünyasını ve bütün insanlığı ebediyete kadar üzüntülere boğacak olan zulümler ve kötülükler icadına uğraşmışlarken, Selahaddin Eyyubi'den başlayarak Filistin topraklarının baştan başa müslümanların idaresi altına girmiş olmasına kadar geçen yüzyıllar içinde de buralarda hak ve adalet kurmaları tamamiyle hakim olmuştur. Hıristiyanların mezhep hakları ve tecavüzden masun ve mahfuz kalmıştır.

Kulların haklarının bir Allah emaneti olduğunu bilerek adeleti ve hakkaniyeti daima yerine getiren büyük Osmanlı sultanları, Hazreti Ömer Faruk'un yolundan giderek, dinlerin ve mezheplerin serbestliğini saltanat ve hükümetlerinin temel ilkesi olarak kabul etmişlerdi. Bu konularda çeşitli milletler tarafından (Müslüman olmayan milletler tarafından) kendilerine yapılan başvurmaları ve ricaları daima iyi karşılayıp yerine getirmişlerdi. Bunun için zaman zaman fermanlar çıkarıp isteyenlere ihsan etmişlerdi.

Ama çok yazık ki, kiliseleri kendi özel meramlarına bir alet olarak kabul edenler, bu din ve mezhep meselelerini bütünüyle bir yana koyarak başka yollara sapsınlar, fırsat düşütükçe dış görünüşte geniş halk yığınlarının hoşlarına gidecek davranışlarda bulunmuşlar, fakat öte yandan türlü türlü kötülükler, entrikalar hazırlamaktan çekinmemişlerdir. Mesela bu arada Latinlerle Ortodokslar ilk baştan itibaren durmadan Bab-ı Ali'yi taciz ve rahatsız ederek devletin zerrece alakadar olmadığı ve son derece civanmertçe müsaadelerde bulunduğu bir meselede birbirleri aleyhinde binbir hile ve dolap çevirip durmuşlardır.

Gerçekten de pek de değişik ve pek çeşitli inanç ve mezhepte bulunan Latin, Rum, Rus, Ermeni, Suryani Kipti... gibi değişik kavim ve milletin mukaddes topraklardaki çekişmeleri ve birbirlerinin ayaklarını kaydırma çabaları Osmanlı Devleti için lüzumsuz faydası ve zaman zaman da adeta büyük bir galle doğurmuştu

Miladın üçüncü yüzyılında İmparatoriçe Helen tarafından yaptırılmış olan kamame'nin, aradan yüzyılların geçmesiyle uğradığı değişiklikler ve tecavüzler ve sonraları bir zaman nasılsa biri taraafından çıkarılan yangın üzerine yalnız Rusların ve Rumluların yardımları ile yapılan onarma Beyt ül-Lahim'de(*) çok eskiden kalma bir emanet olan bir hatıranın gaspedilmesi veya cahnması konusundaki cür'et.hasılı hiç bir dinin, hiç bir mezhebin beğenmeyeceği ve hiç bir kitabın emretmeyeceği birtakım ahval ve hareketler yüzünden bunca kavimler ve milletler arasında türlü türlü anlaşmazlık ve çekişmeler, düşmanlıklar ortaya çıkıyordu. Ne var ki ta ilk zamanlardan beri sadece kilise çekişmelerinden ibaret olan bu kavgalar,

(*) Beytu'İsh.Bayt Lahm. Eski Bethlehem.Filistiinde, Kudüs'ün 9 km. kadar güneyinde, 777 m. yükseklikte bulunan küçük bir şehirdir. Arap coğrafyacıları, bu şehri İsa'nın doğum yeri olarak gösterirler. Essiz derecede güzel bir kilise (Konstantin tarafından inşa edilmiş olan kilise) İsa'nın doğduğu Mağra, Davud ve Süleyman'ın kabirleri Hıristiyan ananesine göre bu şehirdedir.

zamanla rengini değiştiriyor, mezhep anlaşmazlığı perdesi altında bir çok siyasi emelleri gizliyordu.

Giderek bu hal devletin gaillesini artırmıştı. Tarafların devleti rahatsız edişi çoğalıyordu. Taraflardan kimse hakkına razı olmuyor, herkez başkasının hakkını bizzat kendisinin açık seçik bir hakkı olarak göstermek istiyordu. Sözün kısası iki mezhebin kiliseleri birbirinden ayrıldığı tarihten beri, bu iki taraf yani Latinlerle (Katolikler) Ortodokslar mukaddes yerleri kendilerinin saymak konusundaki davalarını terketmiyorlardı.

Latinler, Kanûni Sultan Süleyman gibi bütün Avrupa'yı kendisine boyun eğdirmiş bir padişahın saltanatı zamanında elde etmiş buldukları özel müsaadelere dayanarak hak iddia etmekteydiler. Fransa Kralı Birinci Francois tarafından, Kanuni Saltan Süleyman'ın Bağdat'ı fethedişini tebrik etmek için padişaha gönderilen elçi bir takım hediyeler getirmiş ve bu arada Kralın bazı istirhamlarını ona arz etmişti.

Kanuni Sultan Süleyman'ın ihsan ettiği imtiyazları ihtiva eden anlaşmaya-ki bugün yalnız Fransa ile değil, bütün batılı devletlerle yapılan anlaşmalara da buradaki bazı imtiyazlar esas alınmıştır. Özel bir madde konmuştu. Bu maddeye göre Kudüs'te Latinlerin öteden beri ziyaret ettikleri bir kısım yerler kendilerinin malı gibi sayılıyordu. Aynı madde 1740 tarihinde yapılan yeni bir antlaşma ile daha da pekiştiriliyordu.

Bundan başka Ortodoks Rumlar, kendileri Osmanlı uyruğu buldukları için, Latinlerin elinde bulunan Kudüs teki ziyaret yerlerinden daha kolaylıkla istifade etmekteydiler. Bu yüzden arada çıkan ve çıkacak çekişme ve anlaşmazlıklarda her zaman biraz fazlaca istifadeli çıkıyorlardı. Dolayısı ile Latinler katolik Fransanın ecnebi himayesine sığınıp kalmışlardı.

Ortodokslar, kiliseyi yaptıran İmparatoriçe Helen'in Latin değil, Ortodoks olduğundan tutturarak, kıdem davasında bulunan katoliklerin bazı

ziyaret yerlerine-hatta misafir ve salt ziyaretçi olarak bile-yaşıtırmak istemiyorlardı. bu çekişmelerin arttığı tarihten yüz, yüzyirmi sene kadar önce yangın çıkarılıp bunun sonunda kilise sadece ortodoksların yardımıyla onarılmış olduğundan, katoliklerin artık ona ortaklık hakkı iddia etmemeleri lazım gelirdi. Oysa bu yangından daha önceleri de kilise yine defalarca yanmış O vakitler yenilenip onarılmasını yalnız Latinler yapmışlardı.

Gerçekte Latinlerin bazı yerler sahip bulduklarını inkar edilemezse de, yukarıda adı edilen anlaşmada ve ondan sonraki pekiştirilmede tam bir açıklık yoktu. Hangi ziyaret yerlerinin sadece Latinlere ait ve hangilerinin ötekilerle ortaklaşa bulunduğu dair belirli bir yazı-madde bulunmadığından çekişmeler, tartışmalar bir türlü eksik olmuyordu.

Böyle anlaşmazlıklar sonunda taraflarca açılan davalar ya oranın bölgesel mahkemelerine gönderilip bir karara bağlanır, ya da istanbul'a aksettirilirdi. Burada, davanın gelişine gidişine göre, padişahın bir fermanı ile mesele çözüme bağlanırdı.

Koca Petro zamanında dış görünüşe bakılırsa Ortodoksluğa sahip çıkıp onu himaye etmek mukaddes peder sayılan Birinci Nikola'nın hükümeti zamanında tesirini icra etmekteydi. İşte bu sıralarda katolik Fransa'da Prens Louis Philip Napolyon, genel bir seçimle on iki Milyon Fransızın oyununu kazanarak hükümetin başına geçmişti. Yine böyle tesadüflerden biri olarak O esnalarda Papa Dokuzuncu Pie, Roma'ya girme konusunda Fransız askerleriyle Napolyon'un yardım ve desteğini görmüştü.

Kendi ruhani ve cismani iktidarına sınırsız derecede güveni olan, bundan dolayı Avrupa'ya küçümser bir gözle bakan Çar Nikola, hem mezhep hemde hükümet nokta-i nazarından yeni bir Napolyon'un ortaya çıkmasından ve bunun sonucu olarak Katoliklerin müfuzlarının birdenbire tekrar önem kazanmasından asla hoşlanmamıştı. Fransa'daki iç karışıklıklarda

cür'et ve cesaretin artmasını sağlamış, bu durum Çar'ın şiddetli tedirginliğine yol açmıştı. Öte yandan Napolyon, içinde bulunduğu zamanlar gelecek zamanları her çeşit niyet ve tasavvurlarının bir an önce gerçekleştirilebilmesi yolunda acele eden bir tutum içindeydi. bu işin gerçekleştirilebilmesi için her şeyden önce memleket dahilindeki nüfuz ve kudretinin pekiştirilmesi gerektiğini biliyordu. Bundan dolayı idare şeklinin değişmesi esnasında bezginlik getirmiş ve artık asabı uyuşmuş kalmış olan Fransız milletinin mezhep düşüncelerini yeniden uyartıp, onun gelişmesine çabalıyordu. Memleketin dışındaki herhangi bir kimsenin veya zümrenin bu konuda göstereceği tepki ve taassubu önemli görmüyordu.

Kadüs-i Şerif meselesi daha Louis Philippe'in hükümeti zamanında başlamıştı. Daha o vakitler hükümet, katoliklerin istek ve desteklerini göz önünde tutma yollarına yönelmişti. Bundan dolayı Napolyon buralarda bulduğu böyle bir işi-Katoliklerle ilgili olduğu için kendi menfaatına da pek uygun düştiğünden- tabiatıyla desteklemek ve yürütmek zorundaydı. Onu olduğu gibi bırakamazdı.

Louis Philippe zamanında kendisini iyice gösteren bu anlaşmazlık ve çekişmenin asıl başlangıcı şuydu: « Mevlid-i İsa » denilen makamın üst kısmında bulunan gümüşten yapılmış ve Latince bir ibare ile bezenip süslenmiş senbolik bir yıldız ortadan kaybolmuştu. Hazret-i İsa'nın - Söylentilere göre- doğmuş bulunduğu yerde iki ziyaretgah bulunuyordu. Bunlardan biri doğuş, öteki beşik yeri idi. Doğuş Ortodoksların, beşik yeri de Latinlerin elinde idi. Doğuş yerinin tepesinde pek eski zamandan beri asılı bulunan bu özel yıldız Latince bir cümle taşıdığından; bu, Latinlerin oradaki haklarının çok eskiden beri sürüp geldiğinin bir çeşit belgesiydi. Durum böyle olduğuna göre onun kaybolması Latinleri hem çok üzmüş, hem de kuşkulandırmıştı. Kendileri için büyük bir Şeref bildikleri ve mübarek

yerlerdeki çok eski haklarını geliştiren, bundan dolayı adil bir şahit olarak canları kadar sevdikleri Latin ibareli adıgeçen alametin belirsiz bir el tarafından aşırılmış olması esaslı bir dava konusu tutuyorlardı. Fransa devleti öteden beri kendilerini himaye ettiği için durumu hemen oraya yansıtılmış ve şikayette bulunmuşlardı. Bunun üzerine meselenin ta esasından incelenmesi gibi gaileler çıkmıştı. İlk bulunan çare ve teklif şuydu Devletçe , tıpkı o eski alamet gibi, bir yenisi yaptırılacak ve eski yerine konulacaktı. Ne var ki Osmanlı Devletinin bulduğu bu çare ve teklife iki taraftan hiç birisi-kendi çıkarlarına zararı olur düşüncesiyle - yanaşmamışlardı.

Ortodokslar bu yıldızın var olduğunu kabul ediyorlar fakat onu aradan kaldırma veya çalma suçunu Latinlere yüklüyorlardı. O halde varlığını kabul ettikleri bir şeyin yenisinin ve aynısının yaptırılıp oraya tekrar konulmasına itirazları olmaması lazım gelirdi. Ama nedense buna şimdi itiraz ediyorlar, katiyen razı olmuyorlardı.

Neticede katoliklerin koruyucusu Fransa şu teklifleri ortaya atmıştı: Bir çok ziyaret yerleri Latinlere iade edilecek, adı geçen yıldızın yenisi yaptırılıp eski yerine konularak. Kamame kilisesindeki büyük kubbe de bundan böyle sadece Latinler tarafından onarılacaktı. Ortodokslar bunları kesinlikle reddederek, tamamiyle bunun aksi yönde birtakım iddialar ve isteklerle uğraşıp duruyorlardı.

Bab-ı Âli her iki tarafın da haksızlığını görüyordu. Bu sürüp giden çekişmelerin büyük mahzurlar doğuracağını da biliyordu. Uzayıp gidecek olan bu tartışmalar sonra içinden çıkılmaz yeni yeni meselelere yol açabilirdi. İki tarafı da susturmak ve itirazları önlemek için Kamame kilisesi kubbesinin Osmanlı Devleti tarafından onarılmasının en uygun çare olacağını düşündü. Duhem Louis Philippe hükümetine, hem Ortodokslara- ve bu arada Rusyaya'da bildirdi. Ancak tarafların hepisi bu adil ve tek çıkar yol olan

teklifi, kendi arzularının paralelinde bulmadıklarından, reddettiler. Bu durumda aradan epey bir zaman geçti. İş günden güne şiddetini ve vahametini artırıyordu. Neden sonra Ortodokslar-dolayısı ile onların koruyucusu Rusya devleti-Kubbe içindeki eski Yunanca yazılı kitabelerin olduğu gibi kalması ve zedelenmemesi şartıyla, burasının Osmanlı Hükümeti tarafından onarılmasını kabul ettiler. Ne varki Fransa hükümeti, 1848 inkılabından sonra verdiği cevapta, devletin onarımı yapmasını kabul etmekle birlikte, eski Yunanca yazılmış o adı geçen kitabelerin tamamıyla kaldırılıp yerilerine Latince yazılmış yeni kitabeler konulmasını Şart koşuyordu. Bunlar bu iddialarını şu esasa dayıyorlardı: Kamame kilisesinde eskidenberi mevcut bulunan kitabelerin pek çoğu Latinceydi: O halde bu gelenek devam etmeliydi. Netice yine tarafların anlaşmazlığı ile sonuçlanıyor, bundan dolayı taraflar birbirlerini suçlamakta çekişmede işi sonuna kadar sürdürüp duruyorlardı. İstanbuldaki Rus ve Fransa elçilikleri, aralıksız, bu şikayet ve isteklerle devleti rahatsız ediyorlardı.

(1266) 1850 Senesinde İstanbul'da Fransa elçiliğinde (görevli) bulunan General Opik, aldığı emir üzerine bu işe dair yaptığı araştırma ve incelemelerin sonucunu- yahut- elde ettiği tafsilat ve bilgiler- ihtiva eden bir rapor düzenlemiş, bunu kendi devletine takdim etmiştir. Tabiatıyla işin nasıl garipliklerle dolu bir muamma olduğunu bilmediğinden ve elde ettiği bütün bilgiler de Katolik gayretine dayalı bulunduğundan, bu rapor tek taraflı bir yön göstermiştir. Fransa Devleti bu raporu aldıktan sonra İstanbul'da elçisine yeni emirler ve talimatlar göndermiştir. Bu emirleri alan elçi ise, Kudüs'te Katoliklerin haklarının gaspedilmiş olduğunu ileri sürerek tekrar ve eskiden daha da şiddetli istek ve iddialarla devletin karşısına dikilmiştir. 16 Receb 1266 (28 Mayıs 1850) Tarihli bu şifahi istek tahririnde, Osmanlı Devleti ile Fransa hükümeti arasında miladi 1740 yılında

imzalanmış bulunan andlaşmanın otuz üçüncü maddesi hatırlanmaktadır. Bu maddeyle mübarek mahallerdeki Latin haklarının yeniden kendilerine verilmesi istenmektedir. Çünkü adı geçen yerlerin Latinlere ait bulunduğu-kendilerinin elinde olan-pek çok muteber belge ile de ispatlanabilecektir.

İstenilen şeyler şöylece sıralanmıştır.

Beyt ül-Lahim büyük kilisesi: Hazreti İsa'nın doğduğu yer olan mağra ve bunun içindeki özel yere yeniden bir yıldız sembolü konulması; burasının döşemelerinin değiştirilip yenilenmesi : Kamame kilisesinin içindeki Betül mezarı ve « Dihin-i Kıdas» adı verilen taş; yine kilise içinde bulunan ve Hazret-i Meryem'e ait olan yedi halka; Kamame kilise kubbesinin Latinler tarafından onarılması hakkı; kilisedeki herşeyin, 1818 senesindeki yangından önceki hale getirilmesi...

Fransa elçisinin Paris'ten aldığı (ve Osmanlı devletine ilettiği) talimat Fransız Cumhurbaşkanı'nın (Üçüncü Napolyon'un) Katoliklik alemini bütünüyle avucunun içine almak gibi çok zor ve çok tehlikeli bir emelin özeti niteliğindedir.

Napolyon, bir iki yüzyıllık mezhep imtiyazları olarak nitelediği bazı eski ahitleri ortaya atarak ve iddialarını koruma davası altında bütün Katolikleri himaye etme amacını güdüyordu.

Fransız elçisi-alağanüstü olarak-sadrazamla hariciye nazırının bir arada buldukları bir sırada onları ziyaret ederek hükümetinin isteklerini kendilerine arz ve teklif etmiş ve bu hususta bir de yazı sunmuştu.

O zamanlar Fransız hariciye nazırı bulunan Dö Lahit, giriştiği bu çeşit teşebbüsler yetmezmiş gibi, bütün katolik devlet ve milletlere gönderdiği bir genel yazıda bu ortak davada Fransa'ya katılmaları lüzumunu onlara hatırlatıyordu.

Sadrazan Resit Paşa ve Hariciye nazırı Ali Paşalar, General Opik'in bizzat verdiği tafsilat ve izahatı öğrendikten sonra meseleyi yeni baştan enine boyuna incelemeye karar verdiler. Aradan çok geçmeden elçilik Baştercümanı Kur (tekrar) hariciye nazırına başvurarak işin acelenendirilmesini istemekle beraber şimdiden bazı konularda cevabını da öğrenmek istedi. Hariciye nazırı meselenin vükelada (Bakanlar kurulu)^(*) inceleneceğini, meselenin önemli olduğunu ve bu arada Ramazanın da gelmiş bulunması sebebiyle bir müdet beklemek lazım geldiğini ona hatırlattı. 21 Temmuz 1266 (12 Ağustos 1850) tarihinde Fransız Elçiliği bir daha hariciye nazırlığına başvurarak 1740 tarihli antlaşmayı söz konusu etti. İsteği şuydu: Mesele gözden geçirilirken bu antlaşmadaki Fransa ve Katolikler lehindeki maddelerin esas olarak alınması noktasında ısrar etti. 17 Sefer 1267 (22 Aralık 1850) tarihiyle Hariciye Nezaretinden adı geçen elçiliğe nota gönderildi. Bu nota da elçiliğin şifahi tahririnin alındığı bildiriliyordu, daha sonra Bab-ı Âli'nin öteden beri dost devletlerle kendi arasındaki antlaşmaları daima adaletle ve hakkaniyetle görüldüğü, bu anlaşmaların maddelerine uyulduğu, iki tarafın da rızası olmadan adı geçen anlaşma maddelerinin hiç birinin değiştirilmemiş olduğu hatırlatılıyordu. Ancak şu kadar vardı ki Kûdüs'te Hıristiyanlık Mezhebinin her dalına mensup kimseler vardı. Mübarek yerler, Latinler (Katolikler) kadar onların da hissedar oldukları bir yerdin. Bunların da ellerine -yine eskiden ve Osmanlı Padişahları tarafından verilmiş -fermanlar mevcuttu. Gerek sözü edilen bu 1740 anlaşmasından önce, gerek bu anlaşmadan sonra verilmiş olan bu fermanlar, senetler ve benzeri muteber evrak, Osmanlı Devleti tarafından

(*) Meclis-i Vükelâ: Sadrâzâmın reisliği altında Şehüslisâmla nazırlardan mürekkep olarak teşekkül eden ve devletin iç ve dış siyasetine ve mühim işlere müfesslik hususlar hakkında karar veren meclisin adıdır. Bunun yerine « Meclis-i Hâz » « Meclis-i hâz-ı Vükelâ » da denirdi. Osmanlı saltanatının sonuna kadar devam etmiştir.

kurulacak bir karma komisyon tarafından iyice incelenmedikçe Bab-ı Âli bu mesele hakkında herhangi bir şekilde rey ve mütaalada bulunmayacaktır. Yani Hükümetin, son Fransız müracaatına verdiği cevap bu hususları ihtiva etmekteydi.

General Opik 3 Rebiülevvel 1267 (25 Aralık 1850) tarihinde Bab-ı Âli'nin bu notasına da bir cevap yazdı. Cevabından adı edilen anlaşmanın maddelerinin ve hükümlerinin göz önünde tutulduğundan dolayı memnuniğini bildiriyordu. Ancak Karma Komisyonun yapacağı incelemenin, bu anlaşmadan önce ve sonra verilmiş fermanlarla öteki benzeri evrakta da teşmil edilmesini doğru bulmuyordu. Böyle davranılacak olursa adı geçen anlaşmanın hükümlerine ters düşüleceğini söylüyor ve bu durumdan (peşinen) şikayet ediyordu. Netice olarak böyle bir kararı protesto etmekle birlikte, durumu hükümetinden de soracağını ilâve ediyordu.

Bu sırada Avusturya Maslahatgüzarı Dük Laçel de 3 Şubat 1851'de Osmanlı Hariciye Nezaretine bir nota verdi. Bu notada Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında bağlanmış bulunan Karlofça ve Pasarofça Anlaşmalarının on üçüncü ve Belgrad Anlaşmasının dokuzuncu ve Zıstovi Anlaşmasının on ikinci maddelerini söz konusunu ediyor; bu maddeler gereği olarak latin rahiplerinin haklarının korunmasından söz ederek, bu meselede en iyi neticeye varmanın herşeden önce 1740 tarihinde Latinlerin Kudüs'te nerelere Sahip bulunmakta olduklarının tetkik ve tayinin tavsiye ile, bu konu içinde bir karma komisyon kurulması gereği üzerinde duruyordu.

Fransa elçisi 2 Şubat 1851 tarihli diğer bir notada, Bab-ı Ali tarafından kendi elçiliklerine bildirilen Kararı kabul etmediğini ifade ediyordu. Paristen aldığı cevaba göre Fransa'nın bilmek istediği şey şu idi: Osmanlı Devleti, 1740 anlaşmasıyla Fransa'ya yükümlenmiş bulunduğu taahhütlerin

hükümlerine hala bağlı mıydı, bu hükümleri yürürlükte sayıyor muydu? Hiç geciktirilmeden bu soruların cevabı verilmeliydi.

Öte yandan esas anlaşmazlığı sadece bir « falan yere sahip olmak» meselesinden ibaret zannederek, işin ötesine hiç önem vermeyen General Opik, daima bu duyguların etkisi altında yaşayıp gittiğinden (ve Siyasi bir konuyu hakkıyla yürütemediğinden) Napolyon, bir süre sonra kendisini bu görevinden azletmiş ve onun yerine Marki de Lavelet adlı bir zatı Ortaelçi sıfatıyla İstanbul'a göndermişti. Yeni elçi, biri Fransa Başkanı, öteki Papa Dokuzuncu Pie tarafından yazılmış iki mektuba beraberinde getirmişti. Mektupların her ikisi de katoliklerin kaybedilmiş haklarının yeniden elde edilmesi gereğinden bahsetmekteydi.

Şimdi Fransa artık bütün Katolikler adına ve hesabına davaya sarılmış durumdaydı.

20 Şubat 1267 (29 Haziran 1852) tarihinde Ali Paşa yeni Fransız elçisine bir cevap yazarak, kendisinden önceki elçi General Opik'in gönderdiği iki notada yazılı hususların Osmanlı Hükümetince teessüfle karşılandığını ifade etti. Çünkü Osmanlı Devleti, 1740 senesinde imzalanıp başka başka bir antlaşma ile değiştirilmemiş olan o antlaşmanın hükümlerine tamamiyle bağlıydı. Ve bütün maddeleri geçerli sayıyordu. Bununla beraber Osmanlı Devleti ile, Fransa gibi dost başka devletlerle imzalanmış birçok antlaşmalar vardır ki, bunların bir veya birkaç maddesinin zamana ve icaba göre yorumlanıp değerlendirilmesi de bütün devletlere ait bir haktır. Hiç bir hükümet bir başkasını bu hakkını kullanmaktan menedemezdi. Aslında işbirliği yaparak, ortak bir anlayış içinde hareket edilirse mesele bütün tarafların şanlarına layık ve haklarını koruyabilecek bir surette çözüme bağlanabilirdi. Ali Paşa, bu hususta ümitli olduğunu da ilave ediyordu.

Bunun üzerine Marki De Lavelet Osmanlı Hariciye Nezaretin'e gitti. Ali Paşa ile konuyu müzakere etti. Neticede işin incelenmesi için bir komisyon kurulması kararlaştırıldı. Komisyon başkanlığına Osmanlı Devleti tarafından hariciye tahrirat Katibi Emin Efendi tayin olundu. Taraflardan da üye olarak ikişer komiser seçildi.

Fransa elçiliğinin komiserleri Katolikti; Bab-ı Âli de ortodoks komiser bulmuştu. Bunlardan biri Rum patrikhanesi mensuplarından Aristarhi Bey'di. Bundan dolayı Fransız Elçiliği bu tayine itiraz etti. Gerekçe olarak da Aristarhi Bey'in mesele ile doğrudan doğruya ilgili bulunduğunu gösterdi. Lakin , Bab-ı Âli, işin icabı ve gereği olarak gördüğü bu tayinden vazgeçmedi. Netice de Komisyon bu üyelerle toplandı. İnceleme ve araştırma uzun süre devam etti.

Komisyon toplanıp çalışmalar ilerledikçe Fransanın isteklerinin oldukça haklı bulunduğu ortaya çıkmaya başlayınca Rumlar ve Rus elçiliği durumu öğrenip telaşa kapıldılar, Hükümet olup bitenlere ilgisiz kalmıyordu. Ali Paşa Fransız elçisiyle görüşerek, konu üzerinde onunla müzakerelerde bulundu. Neticede söz konusu ziyaret yerlerinin Latinlerle Ortodokslar tarafından ortaklaşa elde bulundurulması hususunda yarı resmi bir karar alındı. Ne var ki Çar Nikola 25 Ekim 1851' de, yaverlerinden Prens Gagarin'i özel bir mektubuyla Osmanlı Payitahtına yolladı. Böylece iş çığrından , başka bir ifade ile, yürümesi gereken kendine özgü siyasî mecrasından çıktı.

Çar Nikola'nın özel mektubu şu hususları ihtiva etmekteydi: Osmanlı Devleti, Latinlerin istek ve iddialarına müsaade etmemeliydi. Kudüs'te şimdiye kadar süregelen statüko muhafaza olunmalıydı.

Ayrıca bu mektupta Sadrazam Reşit, Hariciye Nazırı Ali paşalarla Sadrazamlık Müsteşarı Fuat Efendi'nin (Sonra Meşhur Fuad Paşa) bu meselede tuttıkları hareket tarzından da şikayet ediliyordu.

Karma Komisyon bunden sonra da iki üç kere toplanmakla birlikte hiç bir şey yapılmadı. En nihayet Ali Paşa, Fransız elçisiyle yeni bir görüşme daha yaparak bu görüşmede adigeçen komisyonun süresiz olarak çalışmalarına ara vermesi gerektiğini bildirdi. Marki De Lavalet buna itiraz ettiyse de, devletçe işlerin gereği olarak derhal başka bir tedbire başvurulması lazım geldiğinden, tabiatıyla ona göre hareket olundu.

Olayların gelişmesine ve gerçekliğine göre Latinlerin haklarının korunmasını garanti altına almak pek tabii idiyse de, Ortodoksların haklarının korunmasını da devletin şanından dı. Bundan dolayı Ortadaki bütün teşebbüs, müraacat ve iddiaların tam bir adalet çerçevesi içinde incelenmesi gerekiyordu. Bu incelemeler ve onun icabettirdiği incelikler Bab-ı Âli'ce asla dikkat nazırından uzak tutulamazdı.

İlk iş olarak Ortodoks ve Katoliklerden meydana gelme karma Komisyon feshedildi. Bundan sonra, hergün bir yenisi kendisini gösteren gailelere ve zoriuklara nihayet vermek gayesiyle , taraflara bir teklifte bulundu: Gerek Latinler, gerek Ortodokslar ellerinde ayrı ayrı bulunan ziyaret yerlerinin hepsine toplu bir arada olarak ortaklaşa sahip olsunlar; bu yerler Ortodoksluğun veya Katolikliğin değil de, bütün halinde Hıristiyanların malı bulunsun.

Lakin Ortodokslar bu teklife yine rıza göstermediler. İş bu kerteğe gelince devlet, bütün üyeleri müslümanlardan meydana gelme, yeni bir komisyon kurdu Araştırma ve incelemeleri bu komisyon'a tamamlattı.

Bu yeni komisyon üyeleri Hariciye Nazırı Mehmet Rifat Paşa, Meclis-i Vala Reisi Yusuf Kamil Paşa, Meclis-i Vala üyelerininden ve din bilginilerinden Arif Efendi, Rumeli Kazaskeri Tahsin Bey, Askeri Şûra üyelerinden Kazasker Rüşü Efendi ve Beylikçi Arif Beydi.

Komisyon, çalışmalarının sonucunu Meclis-i Vükela'ya (Bakanlar kurulu) sundu. Mesele yeni baştan enine boyuna gözden geçirildi. Düzenlenen tutanak Padişah hazretlerine sunuldu. Bu sırada Hariciye Nezaretine başvurarak sonucu öğrenmiş olan Fransız elçisi doğru Bab-ı Âli'ye koşup durumdan şiddetle şikayette bulundu; durumu kendisine arz ve izah etmek için padişahın huzuruna Kabûlünü isteyip bunda da ısrar etti. Konu üzerine daha önce sadrazamlıktan da bir arz tezkeresi gelmiş olduğundan, Padişah hazretleri tutanağın yeniden gözden geçirilmesini emretti. Bab-ı Âli'de mesele yeni baştan ele alındı. Netice olarak Şu sonuca varıldı.

Önce Latinlerin yalnız kendilerine ait bulunduğunu iddia ettikleri ziyaretgâhların onlara iadesi yoluna gidilmeyip bu husustaki iddialarının redd olunması; ikinci olarak Kemame kilisesinin büyük kubbesinin, her iki tarafta da kutsal tanınan bir yer olması doluyısıyla, bunun yalnız bir tarafın malı sayılması caiz olmayacağı, bunun için Ortak sayılması ve küçük kubbenin ise ortodokslarda kalması, Üçüncü olarak; Meryem Ana merkadi de bütün mezheplerce ortak olduğu halde Latinlerin bu ortaklık dışında tutulmasının münasip görülmediği ve netice olarak onların da bu yerden istifade etmeleri, ayrıca ellerindeki eski fermânların da bu hususu emretmekte bulunduğu, dördüncü olarak; Beyt ül-Lahim Büyük Kilisesi yüzyıllardan beri ortodoksların elinde olup gerçi Latinlerde burasını çok eski zamanlarda kendileri tarafından inşa edildiğini iddia ediyorlar ise de bunda da bir dereceye kadar haklı olduklarına göre kilise içindeki « doğum yeri» nin , kurban kesilen yerin onlara da açık tutulması, kilise içinde geçişten başka herhangi bir hakları olamaması, bunların dışındaki Fransız isteklerinin yerine getirilemeyeceği.

Genellikle eski statükonun korunmasını öngören Osmanlı Devleti, Ortodoks mezhebinden olanlardan büyük çoğunluk kendi uyruğu bulunduğu için, bunlara karşı bir teveccüh ve himaye eseri olmak üzere şu hususu da kararlaştırmıştı:

Meryem Ana'nın merkadinin içindeki Mescid-i Uruc (İsa'nın göğe ağdığı yer) da öteden beri sadece Latinler ibadet edegeldikleri halde bundan böyle Ortodoksların da aynı yerde ibadet etmelerine devletce müsaade olunacaktı. Bu husus bir tutanakla Padişah hazretlerine arz edilmiş, padişah hazretleri de gereğinin yapılması için emir buyurmuştu.

Meclis-i Has-ı Vükela'ca verilen bir karar üzerine durum bir kere de Rusya Maslahat gúzarı Titof ile Marki De Lavalet'e açıklanacak ve onların da görüşleri alınacaktı. Bundan dolayı Âli Paşa önce maslahatgúzarla görüşmüştü. Titof, bunda bazı değişiklikler yapılmasını öngören bir müsvedde yapıp yahut yaptırıp bir suretini kendi elçilik maiyet gemisiyle hemen Hocabey'e yolladı Marki De Lavlet'e gelince , bu zat, Âli Paşa tarafından kendisine gösterilen bu yeni düzeni-işin neyin nesi olduğunu bilip öğrenmeden- kesinlikle reddetmiş ve asıl karar 9 Şubat 1852 tarihine kadar kendisine tebliğ edilmeyecek olursa, elçiliği terkedip memleketten ayrılacağını ifade etmişti.

Taraflar arasında yeniden entrikalar ve şikayetler görülmeye başladı. İşin önemi ve nezaketi ve devletin bu meseledeki mevkiî malûm bulunduğundan- tarafların şikayet ve anlaşmazlıklarını önlemek ümidiyle- Reşid Paşa sadrazamlıktan azledildi. 26 Ocak 1852 tarihinde Rauf Paşa sadrazamlık makamına tayin buyruldu. Reşid Paşa da, bundan üç dört gün sonra, Meclis-i Ankam-ı Adliye Reisliliği (Adliye Nazırlığı) göreviyle tekrar Bakanlar kuruluna dahil oldu.

Bu değişme bazı ümitler altında görülmüş ve Rusların nüfuzlarını kullanmasından dolayı Latinlere verilen veya verilecek müsaadelerden geri dönüleceği ihtimali akla gelmişse de, bizim devletimizce esas maksat iki büyük devletin (Fransa ve Rusya) devamlı şikayet ve müracaatlarıyla gittikçe kötüye giden durumu-bir darbeye uğramaksızın-her iki tarafı da memnun edecek bir çözüme ulaştırmaktı.Bu, çok temiz ve çok katıksız bir arzu ve niyetti.

Yeni hükümet de, eskisi tarafından hazırlanıp padişah Hazretleri tarafından da tasdik buyurulan eski hükümleri tamamiyle muhafaza etmişti, Bu husus, hariciye Nezaretinden yazılan bir nota ile Fransa elçiliğine bildirildi. Fransa elçisi bu sefer memnundu. « Hele neyse, mesele artık kapandı» kanaatinde bulunduğundan, Osmanlı Hariciye nezaretine verdiği cevapta yine de pretesto ve bazı ihtiyati kayıtlar ortaya atmakla beraber, işin sonuca bağlanmış olmasından duyduğu sevincini belirtmekten de geri kalmıyordu. Ayrıca artık işi daha fazla takip etmeyeceğini, cevap istemeyeceğini, verilen anahtarların bile Latinler tarafından (bir emanet olarak saklanıp) kullanılmayacağını, bir teminat olarak Âli Paşa'ya bildiriyordu.

Fransız elçisi, bu sevincin arkasından 15 Mart 1852 tarihinde, izin alarak hemen Fransa'ya gitmişti.

Meclis-i Vükela, mündericâtı bilinen Çar'ın mektubunu da Padişah hazretleri adına hemen bir « name-i hümayün» kaleme almış, izin için kendisine sunmuştu.

Bununda muamelesi yapılarak adı geçen kararı bildiren bir tebliğde Titor'a tevdi edilmişti.

Basılı evrak ve yazışmalara göre Padişah hazretlerinin mektubunda, Kudüs işinde Statikonun bozulmadığı ifade ediliyor ve tafsilatlı bilginin

ileride açıklanacağı bildiriliyordu. Ancak Rus elçiliği buna kanaat etmiyerek karar altına alınmış olan çözüm yolu ve statükonun muhafaza edileceği konularına dair bir ferman çıkarılıp kendisine verilmesinde ısrar ediyordu.

Rusya elçiliğinin bu şikayeti gittikçe artıp önem kazanmaktaydı. Öyle ki, dışarıdan biri bakacak olsa, Osmanlı Devleti sanki Ortodoksların haklarını almış da Latinlere vermiş sanırdı. Oysa böyle bir durum tabiatıyla yoktu. Devlet, maddeten ve manen Ortodoksların haklarını hem de tercihli bir şekilde muhafaza etmişti. Ne çare ki ne Ruslar ne Ortodokslar, hatta Yunanistan'daki Rum ahali insaf ve kanaat göstermiyor, devlet tarafından Filistin topraklarındaki haklarının ayaklar altına alındığından bahis ve şikayet ederek şikayetlerini göklere yükseltiyor, pek şiddetli düşmanlık gösterisinde bulunuyorlardı.

Rusya İstanbul'a bir mektup gönderirken (Çar'ın mektubu) O sırada Fransa kabinesi nezdinde de başka bir teşebbüs ve müracaatta bulunmuştu. Rusya'nın Paris Elçisi Müsyü Kiselef, Kudüs Meselesinin ki devlet (kendileri) arasında görüşülüp bir çözüme bağlanmasının ve kendilerinin verecekleri kararı Osmanlı Devletine uygulatabileceklerini teklif ettiği gibi, yine Rusya'nın Londra elçisi Dubrovnof da, müsait bir zamanın erişmesine kadar, işin İstanbul'ca tehirine aracılık etmeleri konusunda bir tebliğde bulunmuştu.

Fransa hükümeti; Rusya'nın Kudüs işinde hiç bir hakkı, anlaşması, ilgili ve müdahale hakkı olmadığı görüşüyle doğrudan doğruya onunla müzakereye girmeyi kabul etmemişti. Hele verilecek kararı Osmanlı Devletine bir çeşit zorla uygulatmak konusunun tutarsızlığını da belirterek Rus teklifine red cevabını vermişti.

İngiliz Kabinesi tarafsızlığını öne sürerek-her iki devlete de bazı samimi tavsiyelerde bulunmakla işi geçiştirmişti.

Bütün bunlarla birlikte Titof, her taraftan Koparılan velveleler arasında, Ortodokslar için alınmış kararları ihtiva eden bir fermanın çıkarılmasında pek inad ve ısrar gösteriyordu. Sonunda, devletce de bu haklar zaten mahfuz bulunduğundan, isteği yerine getirilmiş ve yazılan fermân- bazı kayıt ve şartlarla bildirilip-kendisine verilmiştir.

Maki De Lavalet 1852 yılı Ağustos'unda İstanbul'a gelmiştir. Bab-ı Âli'ye müracaatta bulunarak 8 Şubat 1852 tarihli nota ile Fransa elçiliğine bildirilen kararın uygulanmaya Konulmasını talab etti. Daha önce komiser tayin edilen, henüz Kudüs'e gitmemiş olan Divan-ı Hümayün beylikçisi Afif Bey'in , kendisine açık ve yeterli talimat verilerek görevine gönderilmesini istedi Afif Bey'e gerekli talimat yazılıp verildi; Sonra işin yerinde uygulanmasının sonucunu beklemeye başladı.

Bab-ı Âli:

« Kudüs meselesi hakkında muharrerem karar-gir olan suretin mahallince» icrası bir güne müşkilata düşmemek için taraf-ı Devleti Âliye'den bir memur tayinini gerek Rum milleti ve Kudüs Patrikleri ve gerek Fransa sefareti canibinden ifade ve istida olunup, vakia bu madde umur-ı nazikeden olarak mahallince suver-i icraiyesinde bir hata vuku bulduğu halde müşkilat-ı cedide zuhura gelmesi ihtimaline , mebni bu hususa mevsuk ve mutemed bir zatın gönderilmesi lüzumu derkâr olduğundan ve hariciye katibi Emin Efendi Beyrut Canibinde olarak bu meseleye vukuf ve malûmat-ı kâmileсі dahi bulunduğundan suret-i mukarerenin mahallince hüsn-i icrası zimmında efendi-i ~~mumaleeyhin~~ memuriyeti münasip olacağı»nı daha önceden yazmıştı. (59)

Halbuki aradan çok zaman geçmeksizin Emin Efendi Beyrut'tan dönmüş olduğundan, bazı resmî yazışmalardan anlaşıldığına göre, Afif

(59)Hayreddin, A.g.e.s.107.

Bey'in tayini ondan sonra yapılmış demek oluyor. Öte yandan Marki De Lavalet Emin Efendi'nin tutumundan ve yaptıklarından şikayetçiydi. Kendisinin sadrazamla ve hariciye nazarıyla buluşup görüşmesi bulandı. Gariptir ki Fransız elçisi bu buluşma ve görüşmelerine Rusya elçisinin müdahalede bulunmasına meydan vermemek için, adı geçen buluşma ve konuşmayı başka konularda teşebbüs ve müdahaleden habersiz bırakmıştı.

Marki De Lavalet, fazla olarak Ortodokslara verilen fermânın kendi eskiden beri süregelen haklarına aykırı düşen yönlerinden ve bütün Katoliklere yapacağı kötü tesirlerden bahis ve şikayete hiç olmazsa bunun Kudüs'te adet olduğu üzere alenen ve resmen okutturulmasını teklif etmiştir ki bu da pek gayri Makul bir şey sayılmazdı. Ortodokslara verilen fermân mahkeme siciline kaydedilmekle yetinilecekti; Lakin olmadı.

Afif Bey Kudüs'e gitti hemen hemen yeni zorluklar başgösterdi. Gerek Ruslar, gerek Fransızlar « Makamat-ı Mübareke » ye (sanki) birer zafer beratı ile gidiyor gibiydiler. Fransız konsolosu Fransa'nın Rusya'ya galibiyetini, Rus konsolosu ise Ortadoksluğun ve dolayısıyla Rusya Çarının hem katolikliği hem Napolyon'u yere vurmuş olduğunu ilân eder durum takındılar

Her iki devletin Kudüs konsolosların arkalarında büyük bir kalabalık olduğu halde , bu yerlere gelişleri öylesine birbirine zıt gösterilere meydan verdi ki meselenin asıl ve esasının verilen talimat çerçevesinde uygulanması imkansız hale geldi. Bu durum ise çeşitli kınamalara, itirazlara hedef olmaktan kurtulamadı. Afif Bey, ikide birde yok yere kendini gösteren ve daima taze ve hareketli kalan zorluklara karşı yapacak bir şey bulamadı. İstanbul'a durumu bildirerek ne yapması gerektiği konusunda izin ve bilgi istedi Nihayet her iki fermânın ayrı ayrı okunması kararına varıldı, bu hususa emirler verildi.

Resmî belgelerden anlaşılamayan, daha doğrusu resmî belgelerde kendilerinden söz edilmesine lüzum görülmeyen şu iki fermân meselesinden dolayı diplomatlarımızı ve devlet adamlarımızı mazur görmek-bugünkü siyaset anlayışına göre-pek kolay değildir. Gerçi gerek Çar Nikola, gerek imparator Napolyon kendi fikir ve inanışlarından başka bir söz dinlemez karakterde kimseler olduklarından, devlet ileri gelenleri için işin içinden kolaylıkla çıkmak son derece zordu. Ancak, Latinlere verilen fermândan sonra ikinci bir fermân daha yazıp Cortodokslara) vermek ve bunu bir takım ihtirazi kayıtlarla vermek, sonunda meydana çıkacak muhteviyatını gizli tutmaya yeltenmek pek garip görünür.

Olayların akışı ve akış tarzı tam bir tarafsızlıkla incelendiği zaman görülür ki Fransa elçileri giriştikleri herhangi bir teşebbüste mutedil davranmaktan acizdirler, Lakin Rusya elçiliğinin (de) pek fazlasıyla buna makabele ettiğinde kusur yoktu. Şaşılacak şeylerdendir ki Marki De Lavalet'in ismi bitirip kapatmak gibi boş bir zanda bulunduğu sıralarda, Rus elçiliği daha ileri gitmiş bulunuyordu.

Bir aralık Titaf Rusya'ya dönüyor. Elçilik Maslahatgüzarı olan Ozerof, Fransız elçisiyle yaptığı bir görüşmede Kaynarca Antlaşmasından söz ederek, Ortodosların koruyucusu olduklarını iler sürüyor; böylelikle Rusların gizli niyyetlerini açığa vurmuş oluyor. De Lavalet bu siyasi garıbeyi karşılıksız bırakmıyor. İlk önce maslahatgüzara: « Fransa'nın Osmanlı uyruğu olan katolik Romenler için işin böyle bir iddiası yoktur» diyor. Sonra Bab-ı Âli'ye giderek olamı biteni tamamiyle anlatıyor. Öte yandan öteki devletlerin elçileriyle de bu hususu görüşüp onların dikkatlerini çekmekten geri kalmıyor. Tabii bu elçiler de hayrete düşüyorlar.

Rusya elçiliği artık işin tadını kaçırmıştı. Ne var ki Fransa elçisi de ateşe körükle gitmiş, gaile büsbütün alevlenmişti.

Bab-ı Âli, Rusya elçiliğinin meselenin başından beri kekeleyiği, ama bu sefer açıkça resmîyete koyduğu O boş ve manasız iddiadan pek ziyade sıkıldı. Halbuki devlet, Rusya'nın her dediği ve her istediğini yapıp vermekle beraber, gerek hükümdarlarımız, gerek devlet adamlarımız onlarla samimi bir münasebet sürdürmeyi durumun bir gereği olarak kabul ederlerdi. bu hususta ve bu siyaset anlayışında çok kararlı idiler.

Hatta Titof, Hariciye Nazırı Âli Paşa ile yaptığı bir görüşmede « Görüyorum ki devletimizin niyeti bu meselede Fransa'nın himayetini kabul etmektir » şeklinde bir kınamada bulunduğu zaman, Âli Paşa asla telaş ve hiddet eseri göstermeyerek ve (her zamanki) nezaketini de elden bırakmayarak « hayır yanılıyorsunuz, söz konusu olan papaslar bizim değil, yabancı uyruğundandırlar. Bundan dolayı Fransa'nın himayesi olsa olsa yabancı devletler için akla gelebilir; bizimle hiç bir ilgisi yoktur! » yollu manalı bir cevap vermekle yatınmıştı.⁽⁶⁰⁾

Esasen Latinlerin haklarının korunması Sadece Fransa'nın değil, katolik bulunan öteki devletlerin de üzerinde hassasiyetle durdukları bir konuydu. İspanya, Sardunya ve Napoli hükümetleri de Fransızların yaptıkları teşebbüslere katılmışlardı.

Öte yandan Belçika Devleti, Rum Papasları tarafından tahrip edilmiş olun Gódfrova De Buyyon'un mezarının tamir edilmesini talep etmiş ve Avusturya devleti de mevcut anlaşmaların hükümlerine uyularak Latinlerin haklarının gereği gibi korunması için resmi müracaatta bulunmuştu. Ne var ki bütün bu elçiliklerin müracaatları hep rica şeklindeydi. Bunlar arasında sadece İngiltere, ta meselenin ortaya çıkışından beri tarafsız davranıyordu.

İstanbul'da , hıristiyanların Filistin'deki ziyaret yerlerinden meydana gelen bu anlaşmazlık ve çekişmeler, büyük devletlerin elçilikleri arasında

(60) Hayreddin, A.g.e. s113.

büyük tedirginlik meydana getirmiş bulunyordu. Bunlara İngiltere elçisi bile dahildi. Ancak İtiraf etmek gerekir ki « Makamat-ı Mübareke» meselesinin sebep olduğu büyük ve sayısız zorlukların sonucu hakkıyla keşif ve tahmin eden de sadece İngiltere elçiliği idi. Elçi bu görüş ve düşüncelerinde ne kadar haklı ise memleketine bildirdiği meseleler de oraca o kadar tereddütlere yol açmaktaydı. Elçi uzun bir izinle İngiltere'ye çağrıldı. Ama (yerine bakan) maslahatgüzar da elçisinin fikrine katılmakta tereddüt etmedi. O da meselenin endişe verici olduğunu Londra hükümetine bildirmekte devam edip durdu

İngiltere elçisi Lord Palmerston'a yazdığı 30 Mayıs 1850 tarihli mektubunda;

İşe Papa'nın da karıştığından ve onun vasıtasıyla öteki devletlerin de teşvik edildiğinden söz ediyor, « Gerçi Fransa elçisi meselenin sadece bir hakkı yeniden ele almak konusundan ibaret olduğunu tahmin ediyorsa da böyle bir meseleyi siyasi karakterden ayırmak çok zordur. Ve eğer Rusya da Grek kilisesi lehine işe müdahaleye kalkışırsa-ki bu normal olarak beklenebilir-ortaya genel bir nüfuz mücadelesi çıkacaktır. Kanaatimce Bab-ı Âli, işin enine boyuna düşünüp inceleyip müzakere etmeden, taraflardan ne birinin ne de ötekinin lehinde karar vermemelidir; bundan dikkatle çekinmelidir» demişti.

Londra Hariciye Nezareti ise elçiye yazdığı cevapta: « 20 Mayıs tarihli mektubunuza cevap olarak Şurasını beyan ederim ki siz Türkiye'de Latin ve Ortodoks kiliseleri arasında çıkmasını muhtemel saydığınız her türlü anlaşmazlıkları ve bunların safhalarını Kraliyet Hükümetine bildirmelisiniz. Ancak bu anlaşmazlıklara simdilik hiç bir şekilde karışmamalısınız. 7 Haziran 1850 diyerek bu konuda İngiltere politikasının hareket hattını çizmişti İki sene birbirini izleyerek Hariciye Nazırlığına geçen Lord

Palmerston Lord Gran-vil, Lord Momböri, Lord Con Rassıl... dan hiç biri bu hareket hattının dışına çıkmamıştır.

Bu hususta Fransızları da kesin bir şekilde sorumlu tutamayız. Mesela Fransa'nın Münih elçisi Touvanel Hariciye Nezareti arşiv Müdürlüğüne yazdığı 9 Aralık tarihli bir mektupta:

« Makamat-ı Mübareke'den dolayı İstanbul'da çıkardığımız mesele nasıl şeydir? Ümit ederim ki iş, Alman gazetelerinin yazdıkları gibi, kötü ve tehlikeli değildir. Doğu'yu iyi bildiğim için sizi temin ederim ki Rusya bu işe karşı uysallık ve uygunluk göstermeyecektir. Çünkü bu onun için bir ölüm kalım meselesidir. Bundan dolayı, eğer Paris'te bu konu üzerinde sonuna kadar durulacaksa işin bu tarafları iyi bilinmelidir.» ihtarında bulunmuştu⁽⁶¹⁾.

Fransa'nın Londra elçisi Valefski de- İngiltere diplomasi'si ile olan temaslarının sonucunda edindiği kanaatle-bu gerçeği söyleyip tekrarlamakta kusur etmemistir.

İmparator Napolyon da« **Tüileri** » sarayındaki bir konuşma sırasında:

« Makamat-ı Mübareke meselesine yöneltilen aşırı mübalağalı önemden dolayı üzgünüm . Bununla birlikte elde etmiş olduğumuz küçük şeylerden hiç birini, hiç bir şeyi geri veremeyiz.»⁽⁶²⁾ demekle gerçeği anlatmış oluyordu. Ayrıca elçimiz, Kalimaki Bey ile olan bir görüşmesinde de (Ocak 1852):

« Bab-ı Âh Fransa'nın bilinen ve kabul edilmiş bulunan haklarını tanıyor Şimdi bu işi sürüncemede bırakmak Fransa için mümkünattan

(61) A. Rasım, A. g. e. I. Bab. C. III. s. 1971-1972.

(62) Hayreddin; A. g. e. s. 160-162.

değildir. Bir uyuşma yoluna gidilmekten başka bir şey yapılamaz.» demişti ki bu da gerçeğinta kendisiydi.⁽⁶³⁾

Fransa'nın Petersburg elçisi General Kastel Bajak, özel bir mektubunda:

« Çar Nikola Polanya ve mezhep meselelerinde hiç bir anlaşma imkanı göstermedi ve göstermeyecektir. Çar'ın bütün kuvveti bundan ibaret olup, bütün milletin kendisini baba tanınması, bu mezhep taassubunun bir sonucudur. Onun için Kudüs-i Serif işini daldığalandırmak lazım gelirdi»⁽⁶⁴⁾ yollu kınamalı sözlerinden sonra, Çar'ın -aralarındaki samimi dostluğa rağmen-kendisine Kudüs işinden hiç söz etmediğini, hatta hariciye nazırı Nessel-Rod'un bile bu meseleden haberdar edilmediğini beyan ve iddia etmiştir. Ancak General-Elçi'nin bu iddiasında yanlış olduğunda şüphe yoktur.

Rusya Çarı, Fransız elçisi olan generali, askeri manevralar gibi vesilelerle sık sık çağırıp kendisiyle görüşüyor, ona belli etmeden fikirlerini kendisine empoze ediyordu. Yani bu dış görünüşler ve davranışlar (aslında çekirdekten yetişme bir diplomat olmayan) generali pek avutuyordu.

İngiliz diplomasisinin bu tarafsız tutum ve davranışı, Avrupanın sulh ve selametini muhafaza etmek bakımından, elbette pek takdire layıktı.Hatta Napolyon'un ve Fransız diplomatlarının bazen ileri atılmakla beraber yine de nefislerini zorlayarak zaman zaman müsamahakar olmalarından Londra'nın bu ileriye gören ve ahenkli siyasetinin tesirinden ileri geliyordu.

İngiltere elçisi Sör Corc Hamilton Seymür da petersburg da Çar Nikola ile Şansölye Nessel-Rod'un dostca bir dil kullanmalarından ve daima barış tarafı görülmelerinden ümitli olup onların iyi niyetli olduklarına inana geldiği gibi Rusya kaçalaryasından Londra elçisi Dubrovnofa yazılan geniş talimat ihtiva eden mektuplarda da öteden beri yakınlık belirtileri dostluk

(63)A. Razım:A. z. e. I. Bab. C.IV. s.1871-1981.

(64) Hayreddin:A. z. ez.116.

ve samimiyet istekleri eksik değildi. İngiltere, Çar Nikola'ya karşı bir sevgi ve saygı duygusu taşıyordu. Gerçekten'de Çar Nikola'nın (o zaman) bütün Avrupada büyük ve müstesna bir mevki vardı.

İngiltere'de bir kısım siyaset adamları son derece barış ve dirlik düzenlik taraftarı idiler. Bunların ileri gelenleri bizzat Çar'la temasta bulunmuşlar, onun kişisel faziletlerine ve barış niyeti beslediğine vakıf olmuşlardı.

Bundan dolayı iki devletin siyasi münasebetleri gayet dostca ve gayet samimi idi. Onun neticesi olarak da Çarın kişisel haysiyetine karşı büyük bir itina gösterilmekteydi.

Fransa'nın Kudüs meselesi hakkındaki iddiası-haklı görülmele beraber-yürütülüş bakımından beğenilmiyordu. İngiltere politikası sanki Rusya tarafını destekler görünüyordu.

Öte yandan İngiliz hariciyesi, eninde sonunda bu Kudüs meselesinde zarar gören ve görecek olan, haklarına hanel getirmek istenen devletin Osmanlı Devleti olduğunu- olacağını bilip görüyordu. Ancak Rusya Çar'ını kırmayı aklına bile getirmediğinden, zaman zaman bu konuda Osmanlı Devlet adamları tarafından hasbihal yollu şikayetler ortaya çıktıkça İngiltere elçiliği: « Londra'dan gelen talimat bizim bu işe müdahale etmemize engeldir. İngiltere, Fransa'ya ve Rusya'ya karşı tarafsızlığını muhafaza edecektir. Ancak eğer Osmanlı Devleti, mesele hakkında tarafsız bir hüküm verilmesini bizden isteyecek olursa İngiltere size yardımcı olmayı o zaman bir görev bilecektir »⁽⁶⁵⁾ tarzında ciddi ve samimi ifadelerden geri durmuyordu. Bununla birlikte işin bu kadarla bitmeyeceği bilindiği için, doğrudan doğruya Rusya ve Fransa elçilikleri arasında meselenin halli yolunun aranması zorunlu oldu.

(65) Hseyreddin.A.g.e.s.119.

Rusya için en büyük engel Marki De Lavalet'ti. Çar Nikolanın büyük hatırı için, daha doğrusu İngilterenin kesin olarak barışı koruma teşebbüslerine uymak için Marki De Lavelet feda olundu.

14 Ocak 1853 de, Başvekil Kont Nesel-Rod , Çar hazretlerinin kendisiyle görüşmek istediğini, İngiliz elçisine bildirmiştir. Elçi derhal davete gider ve imparatorun huzuruna çıkar. Çar Nikalo'yu yalnız bulur, Gran-düşes Helenin sarayında başlayan o kısa ve esrarlı konuşmayı yeniden tekrarlamaya hazır bulunur. İmparator bu sefer de yine eskisi gibi samimi ve içli dışlıdır ama, karşısındakine karşı dikkatli bir nutuk vermeye ve bunun mükümmel olmasına özenmektedir.

« İmparatoriçe Katerina'nın emellerini ve tasavvurlarını bilirsiniz. Bu emeller ve bu tasavvur bu güne kadar uzanıp gelmiştir. Yalnız ben, bunca geniş ülkelere sahip olduğum halde, O fikirlerden ve o niyetlerden hiç birisini miras olarak kendime kabul etmedim. Memleketim o kadar geniş ve mevki bakımından da o kadar sağlamdır ki, sahip bulunduğum daha fazla bir nüfuz ve iktidar istemek benim için akıl ve matığa aykırı düşer. Tam tersine, size herkesten önce ben diyeyim ki bizim için en büyük ve hatta tek tehlike , bu gün pek büyük olan devletimizi bir kat daha genişletmek olabilir. Artık Türkiye'den korkacağımız bir durum da yoktur. Türkiyenin şimdiye kadar egemenliğini koruyacak bir durumu vardı. Ama artık kimsenin rahat ve huzurunu kaçırabilecek bir halde değildir.

Biz Türklerin taassubundan veya saldırı yapacaklarından korkacak zamanda değiliz. Şimdiki halde bizim menfaatlerimiz için bundan daha elverişli bir durum istenilmez.

Ancak isin şu tarafı var ki: Bu devletin sınırları içinde pek çok hristiyan yaşamaktadır. Ben bunların menfaatlerini korumakla yükümlüyüm. Bu bana, anlaşmalarla(?) sağlanmış haktır. Yalnız büyük bir

emniyetle diyebilirim ki, ben bu hakkı da tam bir itidal ile kullanmaktayım. Hatta açıktan açığa itiraf ederim: Bazı taciz edici vazifeler bile o hakla bir karışıklık gösteriyor. Bununla birlikte kati bir vazifenin yerine getirilmesinden geri durmam, duramam: Bu gün Rusya'da kurulu düzendeki mezhebimiz bize Doğu'dan gelmiş olduğundan, bu münasebetle asla gözden uzak tutamayacağımız bir takım hissiyat ve vazifeler mevcuttur.

Bu gün, sizce de bilinen bir mevkide bulunan Osmanlı Devleti-geçen gün size söylediğim gibi-yavaş yavaş öyle bir bitkinliğe ve zayıflığa düşmüştür ki, biz ne kadar bu hastanın ömrünü uzatmak istesek isteyelim-ve rica ederim inanınız ki kendisinin hayatta kalmasını sizin kadar ben de arzu ediyorum-ansızın vefat edip kollarımız arasında kalabilir. Ölülere canlandırmaya, diriltmeye müktedir değiliz. Eğer Türk Devleti düşerse, bir daha kalkmamak üzere düşecektir. Size şu soruyu soruyorum: Böyle bir hadiseye karşı davranmak, bir hercü merce uğramaktan apansız ve başka bir idare usulü tasarlamadan, bir felaketle sonuçlanması muhakkak olan bir Avrupa savaşına maruz olmaktan daha iyi değil midir? İşte bu nokta üzerine hükümetinizin dikkat nazarını çekmek isterim.⁽⁶⁶⁾

Çar'ın bu açıklamalarına karşı İngiliz elçisi, Osmanlı Devleti'nin başka zamanlarda da uğramış olduğunu bunalımlardan-tam mahvolacağı sanıldığı bir sırada-kurtulmuş olduğunu ve İngiltere'nin bu devlet ile çok eski bir dost bulunması dolayısı ile, Çar'ın adını ettiği mirastan nefret ettiğini cesaretle ileri sürdü.

İmparator Nikola Şöyle cevap verdi:

« Gerçi bu prensip iyi ve her zaman iyidir. Özellikle şimdiki gibi karışık ve değişikliklerle dolu bir zamanda... bununla birlikte yine de bizim anlaşmamız ve gaflet halinde bulunmamız çok önemli ve çok gereklidir. İşte

(66) Kayreddin, A. g. e. s. 137

size dostca ve mertce söylüyorum: İngiltere ile ben bu hususta bir anlaşmaya varabilirsek, artık başkalarının düşündüklerini ve yaptıklarını önemsiz sayarım.

Ne istediğimi size açıkça söyleyeceğim, Eğer İngiltere günün birinde İstanbul'da yerleşmek hülyasında ise ben buna mücadele etmeyeceğim. Sizin böyle bir niyet beslediğinizi söylemek istemiyorum. Ama böyle hallerde açık seçik ve samimi konuşmak daha iyidir. Bana gelince: Ben de orada asla yerleşmemek taahhüdünde bulunmaya hazırım. Lakin mal sahibi gibi yerleşmemeye... yoksa emanet suretiyle olursa demem ki... Eğer şimdiden ihtiyati tedbirler alınmaz ve her şey kendi haline bırakılacak olursa.. bir zaman gelebilir ki beni İstanbul'u işgale mecbur eder. >>(67)

Elçi , Londra kabinesinin böyle bir konu hakkında taahhütlerde bulunmaya pek niyetli olmadığını tekrar etti.

Çar Eğer iki devlet arasında bir ittifâk mevcut bulunmazsa, ortaya çıkabilecek bir durumun ileride kendisini İngiltere'nin menfaatine aykırı bir harekete mecbur edebileceğini ileri sürüyor buna karşı tedbirler alınması lüzumunu tekrarlıyordu. Sonra: İstanbul tarafından Kudüs meselesinde Rusya'ya karşı bazı vaatlerde bulunduğunu, oysa şimdi bu vaatlerden döndüğünü ve yerine getirilmek istenmediğini, bu durum karşısında kendisinin kesin olarak çok azimli bulunduğunu ilâve ediyordu

Sör Hamilton Seymour, İngiltere tarafından Rusya'nın haklı olan isteklerinin anlayış ve iyi kabulle karşılanacağını, kendisinin bunda şüphesi bulunmadığını, ortada endişe edilecek bir husus varsa bunun Çar hazretlerinin emel ve niyetlerinden dolayı değil, Güney Rusya'da yapılan ve yapıla gelmekte olan askeri yığınaklardan doğduğunu, cevap olarak arz ve

(67) Hayreddin: A.g.e.s.137-138.

ifade etti. Çar bu cevaptan sonra elçiye yanından ayrılması için izin verdi ve ayrılırken dedi ki:

« Aramızda geçen konuşmayı kraliyet hükümetine bildiriniz ve kendilerinin bana iletilmesini uygun göreceklere cevabı almaya hazır olduğumu da yazınız»⁽⁶⁸⁾

Londra'da Rus elçisi , Baran Bronofun feryatları ve Türkiye ile Fransa'ya karşı yönelttiği tenkid ve suçlamalar da bu başkentte büyük bir iyi niyet ve önemle dinleniyordu.

İngiliz Kabinesi, şüphesiz, bu cereyana tabi değildi. Hariciye nazırı Con Rasil, Petersburg elçisine kesin fakat nazik bir dille-yazdığı cevap mektubunda (9 Şubat 1853)özellikle şöyle diyordu:

Çar Hazretleri, ötedenberi tutageldikler, akla yatkın, garazsız ve bütün Avrupa'ya faydalı politikadan dolayı tedbire layıktır. Bu politikanın başarıyla sonuçlanması da, ancak Osmanlı Devleti hakkında son derece itidalli davranmak ve kesin istekler yerine dastça müzakere kapıları açmakla mümkün olabilir.

Bu gün için Türkiye'yi harcamaya ihtiyaç gösterecek hiç bir bunalım yoktur. Makamat-ı Mübareke meselesi kötü ve tehlikeli bir durum göstermektedir. Onyedinci yüzyıl sonlarında Üçüncü Giyom ile Ondüördüncü Louis arasında, İkinci Charles mirasının taksim edilmesi gibi bir Osmanlı Devleti'nin taksim edilmesi düşünülemez. Bunun zamanının ne zaman geleceğini tahmin edebilmek de imkansızdır. Bundan başka İngiltere'nin bizzat Osmanlı Devleti lehinde, Rusya 'ya teklif edeceği uzlaşma konularında Avusturya ile Fransa'yı bu konuların dışında bırakmak ise vicdanen imkan dahilinde değildir. Zaten böyle bir tertibat ve tasavvurlar mahrem kalmaz. Bir kere ortaya dökülünce de sultanın bütün düşmanları bundan cesaret

(68) Hayreddin, A. g.e. s.138.

bulacaklardır. O zamanlar, dostları ne kadar ihtiyat gösterirlerse gösterebilirler, hastanın ölümü ve bu sebepten olacaktır. Bundan dolayı, Osmanlı Devleti ile ilgili bulunan anlaşmazlıkların çözümü için bütün büyük devletlerin bir araya gelmesi ve konuyu birlikte görüşmeleri gerekir»⁽⁶⁹⁾

İngiliz kabinesi bununla da yetinmeyerek, verdiği cevap mektubunun sonunda:

« İngiltere-eğer gerekirse-Rusya ile daha önceden anlaşmaksızın, Türkiye'nin taksim edilmesi konusunda bir üçüncü devletle hiç bir müzakereye girilmeyecek »⁽⁷⁰⁾ denilmiş, böyle bir vaidde bulunulmuştur.

20 Şubat 1853 günü akşamı Velihaht Grandükün sarayında Sör Hamilton , Rus Çar'ı Nikalo ile tekrar buluşmuştur. Bu üçüncü buluşma ve görüşmede Çar, doğru elçinin yanına giderek, ona her zamankinden çok daha fazla iltifatlarda bulunmuş ve aralarında şu konuşma başlamıştır.

Çar-Cevap aldınız mı?

Elçi-Evet Haşmetli, aldım. Önceden tahmin eden siz Haşmetliye arzettiğim gibi...

-Bunu maatteessüf haber aldım. Hükümetiniz maksadımı anlamadı. Asıl önemli olan şey, bir hastanın öleceği zaman ne yapılacağından ziyade, O zaman ne yapılmayacağına İngiltere ile (birlikte) tayin etmektir.

-Fakat hastanın ölüm halinde bulunduğunu gösterecek ortada hiç sebep yok.

-Evet , evet ölüyor. Fakat sizin hükümetiniz, Osmanlı Devleti'nde hala bazı yaşama belirtileri vardır inancına yöneliktir. Şu halde yanlış malumat almış demek oluyor. Size tekrar ediyorum. Hasta ölüyor. Biz böyle bir olayın bizleri gafil bir halde bastırmasına asla razı olmayız. Mutlaka bir ittifak

(69) Hıyreddin, A.g.e.s.140.

(70) Hıyreddin, A.g.e.s.140.

yapmamız gerekmektedir. Ah (ne olurdu) sizin devlet adamlarınızdan biriyle mesela Lord Aberdin ile on dakikalık bir görüşmede bulunmam mümkün olsaydı... Çok kolaylıkla aramızda bir anlaşma meydana gelirdi. Benim emelim bir anlaşma, yahut bir protokol değil, (Şöyle) genel yapıda bir anlaşmadan ibarettir. Yarın yine geliniz.

Elçi , İngiltere Hariciye Nazırı Con Russell'a (21 Şubat 1853) yolladığı raporda:«Çar'ın düşüncesi artık iyice açığa kavuşuyor. İstedığı şey,Fransa dışında bırakılarak , Türkiye'nin paylaşılmasıdır.»(71)

Ertesi gün elçinin Çarla yaptığı konuşmada da bu düşüncesini pekiştirmekten geri kalmamıştır.

Çar-Emin olunuz ki felaket çok yakındır. Bir dış savaş, hristiyanların ayaklanması, eski Türk düzenine bağlı olanlarla yenilik taraftarlarının birbirleriyle olan anlaşmazlık ve çekişmeleri-- bütün bunlar felaketi çabuklaştıracak şeylerdir. Ben yapılmasına müsaade olunmayacak şeyleri tanzim etmek isterim.

Elçi-Şu ifade buyurulan menfi şartlar neler olacak ? Çar (biraz düşündükten sonra)- Ben istemem ki İstanbul: Ruslar, Fransızlar, İngilizler, ya da başka bir devlet tarafından işgal olunsun. Yeni bir Bizans İmparatorluğunun ortaya çıkmasına da asla müsaade etmeyeceğim gibi-- öte yandan Yunanistan'ın genişlemesini de istemem. Türkiye'nin bir takım ihtilalcilere sığınacak olacak ufak tefek hükümetlerle bölünmesine de hiç rıza gösteremem. Böyle bir çözüm tarzına katlanmaktan ise savaşırım. Hatta tek bir can, tek bir tüfek kalıncaya kadar savaşırım.

(71) Hayreddin, A.g.e.z.141.

Elçi-O halde Osmanlı Devleti'nin hiç bir vilayetinin, hiç bir kimse tarafından zaptedilmesine müsaade edilmeyeceğini, devletin-dostca bir anlaşma sağlanıncaya kadar -bir kalın altında kalacağını ilân etmeli!.

Çar (Biraz sıkılarak)- Güç olacak , hıristiyanlarla Türkler cenkleşecekler.

Elçi-Bakınız Haşmetmeab, aramızda bir fark var. Siz haşmetli daima Türkiye'nin yakılıştından söz ediyorlar; biz ise şimdiki durumunun daha kötüleşmesinin önüne geçmek istiyoruz.

-Ah, siz de bana (başvekilim) Nessel-Rod gibi söylüyorsunuz. Halbuki felaket olacaktır.

Elçiyle Çar arasındaki konuşma öteki devletler üzerine geçti.

Çar-Ben Fransa'dan endişeli değilim; O bizi bozuşturmaya uğraşıp duruyor.Ben sizinle ittifak ettikten sonra bundan ötesi benim umurumda değildir.

Elçi- Ya Avusturya haşmetli?

Çar- Avusturya mı ? Rusya'ya uygun düşen durum Avusturya 'ya da uygun düşer.

Çar, bundan sonra sultandan, şu gözü dönen efendiden, bahse giriserek, ona karşı beslediği mutedil tutumdan söz edip kendi kendisini övmeye koyuldu

Elçi-Ah haşmetli eğer zavallı Türkler size karşı (verdikleri sözleri tutamadılarsa-belki de Fransa'dan çekindikleri için-tutamadılar)

Çar sözlerine devam eiyordu:

-Eflak ve Buğdan, benim himayem altında, müstakildir. Bulgaristan ile Sırbistan da niçin müstakil olmasın ? Mısır'a gelince, bu ülkeyi İngiltere'nin istemesini bilirim istediği zaman işgâl edebilir. Girit'teki Kandiye limanına gelince:

-Biz İngiltere ile Hindistan arasında sadece kolay bir irtibat vasıtası arzu ederiz.

- Sarayınıza yazınız ki, ben anlaşma istemiyorum. İstedğim bir centilmen sözünden ibarettir.

Çar Nikola,bu konuşma sırasında, Fransa'nın Tunus'u elde etmek maksadını tasıdığını, onun Doğu'daki durum ve tutumunun Rusya bakımından önemle karşılanmadığını, hatta Fransız tehditlerine karşı durmak için-dolaylı olarak-Osmanlı Parihahlarına yardım teklifinde bulunduğunu da söyledi

O sıralarda hariciye nazırlığından ayrılan Con Rassil'In yerine geçen Lord Klarendon da, kendisinden önceki meselekdaşının görüşlerine katılarak elçi Sör Hamilton'a yazdığı cevap'ta « Osmanlı Devleti'nin yıkılışı (zannolunduğu gibi) O kadar yakın değildir; benim kanaatim budur. Şimdi durumu korumak en akla yakın tedbirdir. Eğer bir felaket meydana gelecek olursa, adı geçen devletin kalıntılarının taksimi o zaman toplanacak bir kongre tarafından tanzim olunur» diye yazmıştır.

Çar Nikola İngiliz elçisiyle sıkı fıkı konuşurken, Fransa elçisi General Kastel Bajak'ı okşamayı , İmparator Napolyan'a muhabbetler göndermeyi de unutmuyordu Hatta Kudüs Meselesinin iki hükümet arasında çözümlenmek için, son zamanlarda Paris'ten gelen teklife karşı Fransız elçisine memnunluğunu bildirmiş,» Şu sefil Türklere bir ders verileceğini» ima edivermişti.(72)

Nesel-Rod , biraz kuşkulanmış bulunan İngiliz elçisine yazdığı bir özel tezkerede diyordu ki:

« Rusya 'nın himaye etmek istediği Ortadoks mezhebinin hakları, vaktiyle,yahut Kaynarca antlaşmasından sonra Yunanlıların Osmanlı

(72) Hayreddin: A.g.e.s.144.

ülkesinde istifade edegeldikleri haklardan ibarettir. Osmanlı Sultanlarının Avrupa kıtasında Saltanat sürmeye başladıkları tarihten itibaren ihsan buyura geldikler müsaade ve imtiyazları iddia veya istemek değildir»⁽⁷³⁾

İngiltere diplomasisi pek sade ve doğru bulduğu bu ve buna benzer ifadelerle itimat ettiği içindir ki, adı geçen meselenin Fransa ile Rusya arasında çözümlenmesi gerektiğinde ısrar edip durmaktaydı.

Paris elçisi Lord Kavley'in Londradaki Hariciye Nazırlığına yazdığı (6 Ocak 1853) raporda; « Fransa Hariciye Nazırı Droine De Louis, Rusya elçisi Keselefe **M**akaamat-ı **M**übereke meselesinin iki devlet arasında ve her iki devletin şanlarına arzularına uygun düşer bir biçimde çözümlenmesini isteriz Fransa hükümeti hakkını elde etmek isteğinde en son dereceye kadar ısrarlı değildir. Eğer Rusya'da aynı barışçı görüşte bulunursa, işin dostluk çevçevesi içinde bir sonuca bağlanabilmesi için ortada hiç bir engel kalmayacaktır» dediği bildirilmiştir.⁽⁷⁴⁾

Halbuki bu sıralarda Kont Nessel-Rod,Sör Hamilton Seymur'a aynı mesele için büyük şüpheler ve endişeler uyandıracak birtakım ifadelerde bulunuyordu bir gün İngiliz elçisi:

-Bu kutsal yerler meselesi epey endişeli bir durum gösteriyor, dediği zaman, Kont Nessel-Rod bundan istifade ederek:

-Gerçekten de endişe edilecek bir meseledir. Bunun sonunu kötüye varmak üzere bulunduğunu sizden saklayamam cevabını vermişti.

İngiliz elçisi daha fazla bir merakla, meselenin bir anlaşma yoluyla sanuca bağlanmasını, şu sırada aradaki Türkiye'nin zor ve tehlikeli durumunu daha da zorlaştırmaktan kaçınılması gerektiğini ileri sürünce, Rus Şansölyesinin cevabı kısaca şöyle olmuştu:

(73) Hayreddin, A.g.e.s.149.

(74) Hayreddin, A.g.e.s.149.

-Ben buna bir çare göremiyorum!

Rus Hariciyesinde bu tarz konuşmalar olurken, sınırlarda da durmadan askeri yığınaklar yapılmaktaydı. Beşinci Ordunun Eflak-Buğdan'a doğru yürümesi ve Dördüncü ordunun da hazırlıklarının tamamlanması emirleri İngilizleri büsbütün telaşa düşürmüştü.

İngilizler resmi bir yazıyla durumu derhal Ruslardan sordular; bu askeri yığınakların sebebini öğrenmek istediklerini bildirdiler (8 Ocak 1853). Bu yazıda şöyle deniyordu

« Makamat-ı Mübareke meselesinin barışçı bir yolla çözüme bağlanması ve Türkiye'nin haklarının ve bütünlüğünün korunması hakkındaki Rus beyanları ve tedarikleri ile bugünlerdeki askeri sevkiyat ve yığınının birbiriyle nasıl bağdaştırılacağı anlaşılammıştır. Bab-ı Âli'nin doğrudan doğruya alakadar olmadığı böyle bir anlaşmazlık-ki bunun müşkilata uğramadan da bir çözüme bağlanması mümkündür-dolayısı ile Fransa'nın öfkelerini harekete getirmek ve netice olarak onu da karşılık vermeye mecbur eylemek, Türkiye'nin egemenlik haklarını, saltanat nüfuzunu tehlikeye düşürmek doğru mudur? Bu askerinin sınırlarda birikmesi, Osmanlı Devleti'nin uyruğa olan Sırlar arasında bir fesat sebebi olmaz mı? Fransa'nın düşmanları:

« Fransa hükümetinin şu kutsal yerler meselisinde aradığı şey, Avrupa'yı şaşırtıp devletler arasında bir kargaşalık çıkarmaktır.» diyorlardı. Bu dedikleri ya doğrudur, ya değildir. Eğer doğru değilse, o halde en vahim neticeyi gerektirecek bir politikayı yanlış bir bahaneye dayatmaktadırlar demektir. Yok eğer doğru ise bu taktirde de, Fransa'ya isnat olunan tasavvurlara müsait hatalı bir yol tutmuş demek oluyordu Rusya'nın dostlarının. Kendisinden hiç bir hakkını terketmesini istemeyecekleri şüphesiz ise de- madem ki her şey müzakere yolu ile de elde edilebilir-

başarıyı bir askeri gösteride aramamak gerektiğini ifadeye mecburdurlar. »(75)

Kont Nessel-Rod elçinin bu telaşlı beyanlarını çok mübalağalı olarak vasıflandırıp geçitirdikten sonra şu cevabı vermiştir.

« İngiltere devleti, gerek Paris'te gerek İstanbul'da Rusya'nın haklı isteklerini desteklemeye ve Fransı kabinesinin iddialarını reddedip çürütmeye yardım ettiği takdirde ordada telaş gerektirecek bir durum yoktur. Bizim samimi görüşümüz ve kanaatimiz budur. »(76)

Fransa'nın Petersburg elçisi Kassel Bajak da Rus hariciyesinde aynı şekilde bir muameleye mazhar oluyordu. Hatta elçi « Fransa'nın son uzlaştırıcı teklifi, Rusya'nın askeri hazırlıklarından daha önce yapılmıştır » diyerek pek önemli bir luğat parçalayıcılıkta bulunduğu halde, Çar Nikola, kendisiyle görüştüğü bir sırada bundan memnun olduğunu bildirmiş ve şöyle demişti.

« Makam-ı Mübareke meselesiyle ilgili bulunmayan şu bizim askeri harekât bahsinde mübalağa edilmıştır. Maksadımız Rus bandırasına karşı yapılan hakarete bir mukabele tesiri uyandırmaktan başka bir şey değildir. »(77)

Oysa ortada öyle bir Rus bandırasına hakaret meselesi yoktu. Ve Çar bu arada (yine uyutmak için) barışın korunmasından ve Osmanlı Devleti'nin ülke bütünlüğünden de söz etmiştir.

Kont Nessel-Rod Baron Burunof'a yazdığı (24 Ocak 1853) geniş bir yazıda, İngiltere ile Rusya arasındaki münasebetlerin samimiyetinden söz

(75) Hayreddin; A.g.e.s.110-111.

(76) Hayreddin;A.g.e.s.111.

(77) Hayreddin; A.g.e.s.111-112.

ettikten ve İngiliz devlet adamlarını birçok defalar pahasızladıktan sonra , Fransa Diplomasisini kınamaya koyuluyordu. Marki De Lavlet'in İstanbul'da elde ettiği fermanla Ortodoksluğun haklarının ayaklar altına alındığını, Beyt ül-Lahim anahtarının Latinlere verilmesi suretiyle Doğu'da Latinlerin Ortodokslara karşı galip getirildiğini, bir olup bitti olan bu fenalıklara karşı şimdi artık bir deva, bir çare bulmak lazım geleceğini yana yakıla anlatıyordu Bütün bunlardan sonra da deniyordu ki:

« Fenalık olmuştur. Şimdi artık onu menetmek değil, ona karşı bir çare bulmak lazımdır. Ortodoks mezhebinin imtiyazları ayaklar altına alınmış, Sultanın imparatora resmen verdiği söz tutulmamıştır. Şimdi bu olup bitene karşı hiç almazsa kaydedilene bir dereceye kadar düzelterek bir sonuç elde etmeye çalışmalıdır.

Eğer biz de Fransa'ya bugünkü neticeye ulaştıran cebir ve tecavüz siyasetini kendimize örnek olarak alsaydık--- eğer biz de - onun gibi- Osmanlı Devleti'nin Şan ve şerefine karşı ilgisiz bulunsaydık, uzun uzun düşünmeksizin kesin ve belli bir hareket noktasına varacaktır. Varacağımız bu hareket noktası: tehdit ve kuvvet kullanmaktır. Lakin biz, ötedenberi olduğu gibi, şimdi de Türkiye'nin haklarının korunmasını arzu etmekteyiz. Şimdiye kadar başarıya ulaşamamış olmakla birlikte, yine de son bir defa olmak üzere uzlaşma yolunu arayacağız. Hatta şu anda bile bunun için bir çare düşünmekteyiz. Bu düşündüğümüz çarenin başlıca noktaları imparator tarafından tespit edilmişse de henüz kesinliğe kavuşmamıştır.

Biz gerçi barış yollarını denemekten başka bir şey düşünmüyoruz; Fakat Fransa'nın Türkiye'de elde etmiş olduğu manevi nüfuzun bizim teşebbüslerimizin-sonuç vermesini engelleyeceğinden şüphe ediyoruz. Zira, belki de Fransa Bab-ı Âli'nin tereddütleri karşısında, hiç bir muhalefete karşılaşmadan bütün sahillere donanmasını hareket ettirerek en ufak bir

istegini bile toplarının ağızını çevirmek suretiyle elde etmeye kalkışabilir. İşte bunun içindir ki imparatorumuz, yapılacak müzakereleri destekleyecek bazı ihtiyati ön tedbirler almak gereğini uygun görmüştür.

Hasılı bu tedbirlerimiz hiç bir suretle Osmanlı Devleti'nin egemenliği ile çatışacak bir maksada yönelik değildir. Tam tersine bir yabancı diktatörlüğüne karşı mevcut egemenliği muhafazadır. Hulasa derim ki: İmparatorun fikrince bizim hazırlıklarımızın sebep ve hikmeti, maddi olmaktan ziyade, manevi bir netice almak maksadını taşımaktadır.

İşte bu konulardaki söylentilerin endişe doğuracağını düşünerek böylece gerçeği açıklamış bulunuyoruz. Ümit ederiz ki İngiltere hükümeti bu tedbirlerimizin asıl niteliği konusunda yanlış bir fikre ve kanaate kapılmayacaktır. İmparator'un başka zamanlarda da bir çok sebeplerle Türkiye'ye karşı göstermiş olduğu itidalli muameleler bu seferki tutumumuz için de yeterli bir delildir. Ortak bir menfaat, Doğuda barışı korumak için hem Rusya'nın hem İngiltere'nin gayret göstermesini gerektiriyor...»⁽⁷⁸⁾

Petersburg Kabinesinin, daha doğru bir deyimle Şansöyle Nessel-Rod'un Londraya gönderdiği şikayetler boş yere değildi. Çünkü O sıralarda idi ki Afif Bey, kendisine verilen talimat dahilinde icraatta bulunmuştu.

Afif Bey'in Kudüs'teki bu icraatı Fuat Efendinin... (Paşa) Hariciye Nazırlığı zamanına tesadüf etmiştir. Oysa bu, Petersburg hariciyesinde şahsi bir kin ve gazap uyandırmıştı. O da Fuad Efendi'den şikayetçi idi. Ne var ki iş bitsin diye susmayı tercih etmişti. Hatta İngiltere elçiliği maslahatgüzarı Kolonel Ross, Ocak 1853 tarihinde; Londra'daki kendi hariciye nazırlığına: «Kudüs-ı Şerif meselesinin tehlikesini gerek Fransız ve gerek Rus Elçilerinin barış taraflısı olmaları sayesinde iyi bir sonuca bağlanabildi» yollu bir müjde yollamakta pek acele etmişti.

⁽⁷⁸⁾Hayreddin, A.g.e.s.112-113.

Fransa elçisi bir anlaşma ve uzlaşma teklif ettiği zaman Çar ile Sansolyeden sadece kuru bir memnuniyet kelimeleri işitmişti. Ama meselenin müzakeresine girilmek istenilmemiş, elçilik avutulmuş- Londra'ya olduğu gibi Paris Elçisi Kiselef'e de kınayıcı bir mektup yazılmıştı.

Fransa hariciye Nazırı Droin De Louis, zaten Rusya'ya teklifi- herşeyden önce, alınmış kararların değiştirilmeyeceği konusunda İngiltere kabinesi aracılığıyla Bab-ı Âli'den verilen teminattan sonra- yapmıştı. Fakat Rus Şansölyesinin, Paris elçileri aracılığıyla, kendilerine yaptığı tenkidkar tebliğin Fransa'ya ağır gelmemesi'de mümkün değildi. bu teklife cevap olarak, Nessel-Rod tarafından yapılan karşılığın teessüfe ve şikayete mecbur etmişti Oysa Nessel-Rod böyle yazılı haberleşmelerde ve görüşmelerde daima zeytinyağı gibi üste çıkmasını bilen bir diplomasi üstadı idi. Derhal buna da karşılık vermekte gecikmedi. Zaten konuyu ve onun aslını esasını ayrıntılı olarak açıklamak için yazılmış kabul ettiği bir mektubun Fransa kabinesi üzerinde kötü etki yaratmasından üzüntü duyduğunu Fransa ile dostca münasebetler bağlayıp bunu devam ettirmenin Çar hazretlerini çok memun ve mahzuz etmekte olduğunu, Rusyanın'da aynı duygu ve düşüncelerle mukabelede bulunacağını, Mösyö De La Coure'un iyi niyetine bir belge olarak karşılandığını; Çar'ın Osmanlı Devleti'nin çöküntüden kurtarılması hususunda Fransa ile birlikte çaba harcamaktan bahtiyar olacağını, sınırlarda ve sınır dolaylarında askeri haareketlerinde maksatlarının-herkes tarafından arzu edilen bir çöküş felaketini önlemek için alınmış bir tedbir bulunduğunu, yani bunun Osmanlı Devletine ve Devlet adamlarına karşı sadece manevi bir baskı olduğunu ve bunun baskıdan ibaret kalacağını gerek Petersburg'daki Fransız elçisine bildirerek, gerek kendi Paris elçileri aracılığı ile, Fransız hükümetine anlattı durdu.

Rus Şansölyesinin Paris elçisine yazdığı (8 Şubat 1853) ayrıntılı bir mektupta görülen aşağıdaki bölümlerde, Rusya'nın Fransa'ya karşı yürütülmekte olduğu garip yollu ve tutumunu göstermektedir:

« Rus Bakanlar kurulu, her bakımdan kendilerince öngörülen ve bütün Rusya'ca da önemle karşılanan bir neticenin gerçekleştirilmesi için elinden gelen hiç bir şeyi esirgemeyecektir. Bakanlar kurulu, bu konuda Fransa'nın teşebbüslerine ve yardımlarına güvenmekle övünür. Avusturya'nın da-Türkiye ile olan anlaşmalarına dayanarak-işe karışmasıyla ortak bir etkide bulunacağından eminiz.

İstanbul'da girişilecek yeni ve etkili teşebbüsler bu yolda gelişerek ve bu suretle Türkiye'ye , bize karşı olan taahhütleri hatırlatmakla beraber, Filistin topraklarındaki Makamat-ı Mübareke meselesinden dolayı başında ve sonunda bizimle Fransa arasında bir görüş ayrılığı ve çekişme bulunmadığı ve Türkiye'nin varlığının, iç güvenliğinin, kendi hükümetinin icraatında egemen bütün büyük devletlerce arzu edilmekte olduğu bildirilecektir.

General Kastel Bajak'ın tebligatından anlaşıldığı üzere, şimdiye kadar Fransa'nın İstanbul elçiliğine verilmiş olacağı tabii bulunan talimat da hiç şüphesiz bütün bu görüş ve düşüncelere uygun düşecektir. Bu takdirde ise, İstanbul'daki elçilerimiz arasında karşılıklı olarak doğmasını o kadar arzu ettiğimiz halde bir türlü başaramadığımız uzlaşma da gerçekleşeceğinden, halen bizleri çok meşgul eden bu meselenin mutlu bir sonuca varması sebepleri hazırlanmış olacaktır. (79)

Fransa kabinesi bu teşebbüsleri iyi karşılayarak bunun fiili sonuçlarını beklemeyekarar verdi. Ancak İngiliz kabinesi işin sonunu kuracalamakta devam etti. Sör Hamilton seymur, Kont Nessel-Rod'a:

(79) Hayreddin, A.g.e.z.155-156.

« Rusya ile Fransa arasında yapılacak müzakereler nerede yapılacaktır. Petersburg'da mı, İstanbul'da mı? » yollu bir soru yönelterek bunun açık ve kesin cevabını istedi. Nessel-Rod , yapılacak müzakerelerin Osmanlı Devleti nezdinde olmasının bir çok sebeplerle(?) faydalı olacağı cevabını verdi 8 Şubat 1853 tarihinde de Prens Mençikof'un olağan üstü elçilik göreviyle İstanbul'a gönderildiği bildirildi.⁽⁸⁰⁾

7- PRENS MENÇİKOF'UN OLAĞAN ÜSTÜ ELÇİ OLARAK İSTANBUL'A GELİŞİ.

Napolyon III. Kuutsal yerler probleminin unduğu gibi çözülmemesini Çar'ın işe karışmasına yordu. Nikol'a I'in Fransadaki rejim değişikliği müsenebetiyle kendisine yolladığı mektupta, hükümdarların birbirlerine yazışırken kullandıkları " kardeşim yerine" dostum" demesini de bir türlü unutamıyordu. Bu sebeplerden dolayı Rusya'ya çatmak için fırsat kollamaya başladı.

Çar , Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak hususunda İngiltere ile anlaşmayınca, bu imparatorluğu himayesi altına almayı düşündü. Zaten SelimIII. devrinde Mısır'ın Fransız ordusundan kurtarılmasında ve Mahmut II. zamanında İstanbul'un Mısır kuvvetlerine karşı korunmasında, Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı yardımlarla, böyle bir himayeyi fiili olarak sağlamış, fakat sonraları gelişen olayların tesiriyle elden kaçırmıştı. 1852'de Çar Nikolai. yeni bir tesebbüs yapmak için genel durumu uygun buldu.

(80) Hayreddin, A. z. c. s. : 63-157

Prusya ve Avusturya Rusya'nın dostu idi. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ittifaklarını sağlamak mümkün almasa bile, dostca tarafsızlıklarını elde etmek ihtimali çoktu.

İngiltere, Osmanlı İmparatorluğunun toprak tamliğine taraftar olduğunu Sen-Petersburg görüşmelerinde açıklamış bulunuyordu. Fakat Osmanlı İmparatorluğu zararına gelişecek bir Rus hareketine karşı ne yapabiliirdi? Coğrafya durumu, Londra hükümetine, Osmanlı Devletine kısa bir zamanda donanmadan başka kuvvetle yardımda bulunmasına elverişli değildi.

Fransa Rusya'nın hareketini önlemeyi elbette isteyecekti. Fakat o da İngiltere'nin durumunda idi. Kaldı ki, Fransa'da rejim yeni değişmişti. Halkın, İmparatoru Rusya'ya karşı bir harpte tutacağı şüpheli idi. İşte bu düşüncelerle Çar Nikola I. İstanbul'a olağanüstü elçi olarak Prens Mencikof'u göndererek Osmanlı devletini himayesine almak için baskı yapmayı düşündü⁽⁸¹⁾

1853 Senesi Şubat'ın yirmi üçüncü günü Rusya tarafından Prens Mencikof adında, fevkalade bir elçi yollandı.

Mencikof Rusyanın Baltık Denizi kıyıları kumandanı, bahriye nazarı ve Finlandiya eyaleti umumi valisi idi. Rusyadan gelirken Karadeniz donanması ile Baserabya(Bessrabie) deki Rus ordusunu gözden çıkardı. Martın birinde İstanbul'a geldi. Maiyetinde Rusya ünlü devlet ileri gelenlerinden Prens Galitzin, Kont Dimitri Solrode, Karadeniz filosu komutanı Amirai Kharnilof, Baserabya oldusu Erkan'ı Harbiye Reisi General Nikapotchinski var idi.⁽⁸²⁾ Karaya çıkması ve karşılanması bir elçiden çok, fatih bir generalin karşılanması gibi oldu. Elçilik adamlarından başka, binlerce ortodoks , büyük

(81) Kaynak: A.g.e. C.VS 227.

(82)A. Rssim: A.g.e.C.IV s1970.

elçiyi Tophane'de o vakte kadar görülmemiş törenlerle karşıladılar. Mençikof İstanbul'u tesir altında bırakacak şekilde harekete başladı.⁽⁸³⁾

Martın ikisinde sokak elbisesiyle Bab-ı Âli'yi adet olunduğu üzere ziyaret etti. O zaman Hariciye Nazırı olan Fuad Efendi'yi görmedi. Adı geçeni Rusya düşmanı gösterdi. Sultan Mecid İngiliz ve Fransız sefirlerinin olmayışından dolayı şaşırды. Yabancı tarihlerin rivayetlerine göre Fuad Efendi'yi derhal azl edip yerine Re'fet Paşa'yı atadı.

Prensın gösterdiği hal ve hareketler endişe uyandırdı. Kendisine memuniyet maksadı soruldukça « Sultan kızını Rusya prenslerinde birine almağa geldim » gibi kaba şakalarla cevap veriyordu. bu hallerden İngiliz Sefiri büsbütün kuşkulananarak Amiral Dundas'ın kumandasındaki gemileri çağırdı. Yine o Martın yirmisinde Tulon'dan bir Fransız filosu kalktı.

Mençikof'un makaddes yerler için geniş bilgi istemek için geldiği anlaşılınca Fransızlar sulh'ün muhafazası için uygun davranarak Ortodoksların Kudüs'te talep ettikleri imtiyazlardan bazılarına ses çıkarmadılar. İngiltere sefiri Lord Aystreford Fransa ve Avusturya kabinelerinin ne düşündüğünü yoklayarak Londra'dan dönmüş ve yeni Fransa Elçisi mösyü De La Covi dahi gelmiş idi.⁽⁸⁴⁾

İngiliz Elçisi İstanbul'a gelir gelmez Kudüs Meselisinin kısa zamanda kesin bir sonuca bağlanıp çözümlenmesini teklif etti. Zaten Bab-ı Âli bu hususta , Mençikof tarafından yapılan müracaat üzerine, bir karar almaya hazırды ama, bu kararın bütün tarafların şikayetlerine son verecek nitelikte olması için de Fransa Elçisinin gelmesini beklemek gerekiyordu. Mösyü De la

(83) Karal; A.g.e.C.V.s.228.

(84) A. Resim; A.g.e.C.III.s.1971-1972.

Cour, Mencikof ile görüştürüldü. İngiltere elçisinin aracılığı ile taraflar arasında kesin bir anlaşma oldu.

Anlaşma metni, Meclis-i Has-ı Vükela(Bakanlar Kurulu) tarafından bir tutanakla padişaha sunuldu. Padişah hazretleri de buna göre bir ferman çıkardı. Buna göre, Kamame Kilisesi, padişah hazretleri tarafından ihsan buyrulacak bir masrafla tamir edilecektir. Beyt ül-Lahim Kilisesi kapılarının bir anahtarı Latinlerde bulunacaktı. 1847 yılında kaybolan yıldız-alametin bir yenisi-hıristiyanlara bir yadigar olmak üzere-devlet tarafından yaptırılıp yerine konulacaktı. Bu yöredeki hiç bir hıristiyan millet, ötekinin üstünde ve fazlasında hak elde edemeyecekti. Merye'min mezarında önce Rumlar, ikinci olarak Ermeniler, üçüncü olarak Latinler dini törenlerini yapabileceklerdi. Beyt ül-Lahim deki frenk manastırına bitişik olan iki bahçenin idaresi Rumlarla Latinler arasında yani haklarla yürütülecekti, velhasıl her mezhep mensupları ortaklaşa veya kendi başlarına sahip buldukları ziyaret yerlerini de- eskiden beri olduğu gibi-yine aynı düzende Muhafaza edeceklerdi. Bütün bu hususlar için iki ayrı ferman çıkartılmıştı.

Bütün bu hususları ihtiva eden fermanın metni şöyledir:

« Kudüs Mutasarrıfı Vezir Ahmet Paşa ile kadı ve nakibül-eşraf ve meclis azasına netice-i mukarreratı hâvi yazılan fermanın sureti şudur:»

(Kudüs-i Şerif'in dahil ve haricinde kain bazı ziyaretgâhlardan dolayı Rum ve Latin milletleri beyninde vuku bulan manazât ve ihtilâfın halli ve tesviyesi zımında sen ki mutasarrıf-ı müşarûlileyhsin sana ve sair lazım gelenlere hitaben bin iki yüz altmış sekiz senesi cemaziyülevvelinin evahiri tarihiyle müverreh ve bâlâsı hatt-ı Hümayün-ı Şeref-makrûn-ı Şâhâneme müzeyyen tasdir kılınan emr-i alî-şanının bazı ahkâmı henüz icrâ olunmadığı bu defa taraf-ı şahaneme arz ve ifade olunmuş ve husus-ı mezkûrun icrâsı matlûb-ı şâhânem bulunmuş olduğundan keyfiyyet

Mecalis-i vükelâ'yi fihâmında ledilmüzakere emr-i Şerif-i mezkûrun izâh ve tekidiyle beraber tetmim ve tasrihi zımında altı bendi Şamil tanzim olunan bir kit'a varakada« Beyt ül-Lâhm Kilisesinin büyük kubbesinin bir anahtarı Latinlere kilise-yi mezkurde kadimi vechile mürur verilmeyip derûnunda icrâ-yi âyin etmek ve tasarrufunda Rumlarla iştirak hakkı verilemiştir ve bununla beraber kilise-yi mezbûrun hal-i hazırı bozulması ve derûnunda Latin taifesi tarafından icrâ-yı âyin edilmesi velhasıl gerek kiliseden Mağaraya mürur ve übürca ve gerek cihat-ı saire ile hiç bir tarafın yeniden bir şey ihda-siyle öteden berü ve elyevm cari olan usulü tagyîr eylemesi ruhsatı verilmemiştir. Mademki kilise-yi mezbûr kapıcısı kadimden beri tebea-yi Devlet-i Âliyyem'den Rum Papazı bulunduğundan ve bu kapıcının kadimi hakkı-ı mürûru olan mileli men'e kat'a salahiyeti olmadığından bundan böyle kemafissabık icrâ olunacaktır. Beyt ül-Lahm kilisesi derûnunda olan magrada mevcut olup bin sekizyüzkırk yedi-senesinde kaybolan gaâib olan yıldız mutabık olarak taraf-ı eşeref-i Şâhânemden millet-i iseviye'ye bir yadığâr-ı alenî olmak üzere müceddeden kat'an lîlizâ vâz olunan yıldız ile milel-i iseviyeden hiç birine hakk-ı mahsus ve cedid verilmeyip vaktan min-el evkaat bir tagayyür gelmeyecektir. Kabr-i Hazret-i Meryem'de âyin ve ziyarete istihkâkı olan milel-i sairenin icrâ-yı âyin ve ziyaret eylemelerine mani olmamak şartıyla tulû-ı Şemsten bade' ile her sabah Rumlar ve bade Ermeniler ve anları müteakip Latinler birer buçuk Saat icrâ-yı âyin eyleyeceklerdir. Ve bu suretin tertibi Devlet-i Aliyyenin hüküm ve ruhsatıyla icra olunmuştur. Ve Beyt ül-Lahm karyesinde efrenc deyrine muttasıl olan iki kit'a bağçe kemafissabık Rum ve Latin milletleri tarafından nizâret olunarak hiç kimsenin hukuk-ı tefevvukiyyesi olmaksızın şimdiye kadar nasıl istimâl olunuyor ise yine olvechile kullanılacaktır. Bunlardan mâdâ hiç bir millet hakkında emâvir-i resmiyye ile yeniden icrâ olunmuş

müsaâdât olmadığından cümlesi hal-i hazırı üzere ibkaa kılınacaktır. Elhâletilhazihi Kudüs-i Şerif'te Rum ve Latin ve Ermeni milletlerinin gerek müstereken ve gerek müstekillen ellerinde bulunan ziyaretgâhlar kemâ-kân yedelerinde müstemirren ibkaa olunacaktır.» deyu muharer ve mestür olduğundan varaka-i mezkûre taraf-ı eşref-i Şahâneme arz ve istizan olunup ber minval-i muharrer icrası hususuna irâde-i seniyye-i mülûkânem sünûh ve sudûr ederek mukteza-yı münifi üzere Divan-ı Hümayün'umdan işbu emr-i celilî-kadrim ısdâd ve bâlâsı hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn-ı şahâneme bittevşih tesyâr olundu. Sen ki Mutasarrıf-ı müşarûlileyh ve Mevlana ve müftû ve sair mümaileyhhimsiniz keyfiyyet malumunuz oldukta işbu emr-i âlî-şânım sicill-i mahkemeye kayd ve sebt olunarak bilâ tağayyür ve daima ve müstemirren hükmi celili üzere amel ve hareket eylesiniz. Şöyle bilesiz Alâmet-i Şerifeme itimat kulasız" fi evahir-i Receb sene 69.

Mencik i Kutsal yerler meselesini halletmek için geldiğini açıkladığı halde asıl maksadının bundan uzak olduğu Bab-ı Âli'nin ve onun açıklamasıyla İngiliz ve Fransız elçilerinin malûmu olumuş idi. Böylece Birinci Nikola'yı dize getirmek kolaylaşmış idi. Çünkü Karadağ meselesi Avusturyanın müdahalesi ile kapandığı gibi Kutsal yerler meselesi de yukarıda görüldüğü vech ile Fransızların yol göstermesiyle sonuca bağlamaya çalışmıştı. bunun üzerine Mencikof'un İstanbul'dan gidişi veyahut hakiki talimatı meydana çıkarmasına sebep oldu.⁽⁸⁵⁾

Gerçekten çıkardı. 1853 Senesi Mayısın beşinde Bab-ı Âli'ye bir ültimatom verdi. Bu resmi belge büyüklük taslayan şekilde yazılmış ve Çar Nikola'nın gizli maksadını içine almakta idi. Çar padişaha daimi bir ittifak

(85) Kayreddin. A. g. s. 160-162.

teklif etmekle beraber kendisini Osmanlı Devletindeki Rum kiliselerinin meşru hamisi olarak tanınmasını talep ediyordu.

Bu talebin kabulü Sultan Abdulmecid'in istifası veyahut, doğrudan doğruya Rusya himayesine girmesi demek idi. Çünkü Rusya böyle bir kabulün olmasında Osmanlı Devletinde bulunan Rumların din işlerinden ayrı olan hususlarını açıkça almış olacaktı. Ültümatomun müddeti beş gün idi.

Bu ültümatom Kudüs meselesinde Rusyanın uğradığı siyasi yenilgiyi sarkda büyük bir nüfuz kazanmak suretiyle def etmeğe yarayacaktı. Bab-ı Âli İngiltere ve Fransadan aldığı cesaret üzerine 10 Mayıs'da red cevabı verdi.

Rusyanın asker toplaması ve tersanelerinde büyük faaliyet görülmesi üzerine Paris'de doğu Şavaşının öncüleri gibi kabul ediliyor ve bu durum Osmanlı Devletinin topraklarının bütünlüğünü taahhüd eden devletlere meydan okumak şeklinde yorumlanıyordu. Fakat bir savaşın meydana gelmesi durumunda Osmanlı Devletini müdafaa etmek Fransanın kendisine mi kalacak? Napolyon beş hükümette hizmet eden Dölakur'u bir nasihata uyarak yolladı Ortodokslara verilen fermanların düzeltilmesini talebetti. Bunun üzerine yukarıdaki (Recep 1269 fermânı kaleme alınıp her iki fermândaki tezadlar kaldırıldı.

Sâdrâzam Reşit Paşa ile Mençikof arasında cereyan eden müzakerelerde Kutsal yerler ihtilâfı halledildikten sonra Zat-ı Şâhânenin Kaynarca muahedesiyle Rusya'ya sağlanan hukukun tanındığını ve Ortodoks mezhebinin Osmanlı Devletinde tam serbestliğe nail olmasının kabul edildiğini yani Rusların Rumların mezhep ve din işleri hakkında istenilen himaye icrâsına muktedir olduğunun Rumlarca anlaşılabilir surette bildirilmesi esası kabul edilir gibi olmuştur.

Mençikof birden bire müzakere'yi kesti. Sebep şu imiş: Lagufet Arstaki Bey namında Bâb-ı Âli ricalinden bir Rum Rusya Sefareti Birinci Tercümanı Argyiopoulo Bey Rusyaya ihanetle Osmanlı Devletine hizmet ettiğini ve bir takım bayındırlık işlerini ele geçirmeye sevk ettiğini hatta Türkler tarafından kendisine Büyük Derede rüşvet olarak bir bina verildiğini, Sadrazam Paşa'yı azl ettirecek ve Reşit Paşa ile müzakereye girişirse büyük fayda elde edileceğini telkin eylemiş imiş. Mençikof bu sözlere kanmış ve Zat-ı Şâhânedan Paşa'nın azlını talep etmiştir. Fakat Mençikof bu defa karşısında bulduğu zatın evvelinden ziyade bir tarafa naklonulduğunu anlayınca şaşırdı. Hatta Reşid Paşa eski sadrazamın razı olduğu notayı, padişahın hüküm süren hukukunun Osmanlı ülkesi dahilinde tamamen yürürlükte ve esas olduğu açık kaydını araya sıkıştırılarak eski haline getirdi. Mençikof aldanmış, aldatılmış idi. Çar Nikolla bu vaka üzerine (Sultanın beş parmağının yeri hala yüzünde) demiştir. Bu oyunların İngiliz Seiri Sir Aystradford tarafından tertib edildiği sonradan anlaşılmıştır.

Mençikof Reşid Paşa ile yaptığı müzakerede yumuşamış. Osmanlı Devletini Rusya'ya bir nota vermesiyle istenilen şeyleri icrâ etmeği taahhüd eder olduğunu bildirmesine kadar ısrarında aşağılamış ise de Hariciye Nezaretinden verilen nota'da istiklâl ve padişahın hakimiyetini teyiden açıklandığından Mençikof: "Palto ile gelmiş idim fakat en garib gömlek ile geleceğim) diyerek sefaret armalarını indirip gitti.

Tarih-i Lütfi'ye göre neşrolunan resmi beyannamede şöyle deniyor.

« Rusya Devletiyle munazaat-ı hâliyanın sebeb-i hakikisi Rum kiliseilerinin ve ruhbanlarının imtiyazat-ı mezhebiyyesini Rusya Devleti bir nevi taahhüde razı etmek isteyub Devlet-i Âliyye'nin dahi bi hakk razı olmaması kaziyasıdır. Halbuki imtiyazat-ı mezhebiyye cennet mekan Fatih Sultan Mehmed Han Hazretleri tarafından ihsan buyurulup selâtin-i maziye

asırlarında dahi sırasıyle ibkâ ve takrir olunmuş ve taraf-ı padişahi'den dahi islâf-ı azamlarının eser-i alilerine iktifaen kezalık tasdik ve te'yid buyurulmuş olduğundan ve Selatin-i seniyyenin böyle kendiliginden ihdas buyurmuş olduğu imtiyazât-ı kadimeyi bozmaklık hiç bir vakidde kimesnenin hatırına gelmediğinden böyle bir madde-i mukarrereden dolayı Devlet-i Âliyyenin bütün aleme te'minat verebileceği mesellu Rusya Devletinin Mevzû-i Bahs edilen şubhat-ı arızaâsını izaleye kafi bir sûret-i te'miniyeden dahi istinkâf buyurmamış olduğu ve bir devletin teb'asından olup bunca milyon nüfusu camî olan bir milletin imtiyazât-ı mezhebiyyesi üzerine ahir bir devletle ikdârarında veyahut kuvvetinde bir sûret-i tanzimiyle icrâ eylemek müteakkid olacak devletin istiklâlîne ve hukuk-ı hükümet meşrûasına dokunacağını cihetle öyle bir şeyin yapılamayacağı bil-defeat dostane ve hâlisane beyan olunduğu halde bu madde üzerine bu rütbe isrâr olunmak icab etmez iken Rusya Devleti yine davasından feragat etmeyerek hatta bu def'a Eflâk ve Buğdan memleketlerini nokta-i zabt istilâ etmek üzere Rusya askerleri Prut Nehrini mürûr etmesi Saltanat-ı Seniyye'ye bir hayret-i müessireyi müstelzim olmuştur. Yani muhadere mugayyir böyle bir keyfiyetin nezd-i Devlet-i Aliyye'de olunamayacağı Düvel-i fanimeye bir sûret-i resmiye ve ilâniyede olarak bildirilmiştir. Çünkü devletler beyanında birbirini tamamiyyet-i mülk ve istiklâli hakkında ahûd münâkide iktizasınca bir nevi kefalet-i münkâlîbe müteselsile bulunduğundan bu mesellu büyücek davalar zuhrunda cümlesinin inzimam rey ve muvaffakiyeti usûl-i cariyâdan olarak Rusya Devleti tarafından dahi asl murad Devlet-i Âliyye ile muharebe sureti olmayarak husus-ı matluba kadar Eflâk ve Buğdan memleketlerini rehin tarikiyle elde tutacağı ilân olup Devlet-i Âliyye tarafından cümle Düvel-i Fahime hakkında bilâ-istisna derecede izhâr-ı efkâr dostu olunmasıyle beraber içlerinden İngiltere

ve Fransa Devletleri ise Düvel-i Bahriyeden oldukları hissiyatla Saltanat-ı Seniyyeye Kuvva-yı istinadiye ve itimadiye olacak vech'le dostluk ve hayr hahlıklarının eser-i faalisini dahi göstermiş olduklarına binanen Devlet-i Aliyye dahi Düvel-i Müşarünileyh'in ile hasbel usul muhabere etmek te olub her nasıl olsa Saltanat-ı Seniyye istiklâlisini ve hukuk-ı hükümdariyesini ihlâl edecek bir teklifi kabul edemeyeceğinden maslahatın nasıl renk kesb edeceği anlaşılıncaya kadar Devlet-i Aliyye kendi muhafazası için Tuna sevahilinde ve gerek Anadolu hududlarında bir heyet-i maslaha ile durmaklığa ittihad-ı âra ile karar vermiştir. (86)

Böylece 19 Mayıs'ta Türkiye ile Rusya arasındaki münasebetlerin kesildiği halka ilân edildi. Mayısın 21 inci günü Prensi taşıyan vapur Karadeniz'e açıldı. Bir gün sonra Rus Elçiliğinin kapılarındaki kartallı arma Rumların göz yaşları arasında söküldü. Onbeş gün sonra Rusya'dan gelen bir memur, Rus Başvekilinin Osmanlı Hükümetine bir mektup getirdi. Bunda Prens Mençikof'un hareketi onanmakta idi. (87)

8- OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA HARB HAZIRLIKLARI.

Rusya ile münasebetlerin kesilmesi üzerine Osmanlı Devleti harp hazırlıklarına başladı. Rusların Karadeniz Boğazını zorlamaları ihtimal içinde idi. Boğaz mavzileri tahkim edildiği gibi, İstanbul'daki hap gemileri de Büyükdere'de savaş düzenine konuldu. Silistre, Vidin, Ruscuk Kalelerinin daha kuvvetli bir hale getirilmesi için mühendisler gönderildi. Erzurum, Kars, Trabzon için de muhasara toplarıyla sahra bataryaları gönderildi. Tophane

(86) A.Rasim:A.g.e.I.Bab.C.IV.s.1871-1981.

(87) Koral:A.g.e.C.V.s.230.

ve baruthane gece gündüz çalışır duruma kondu. Birinci Sınıf rediflerin toplanması vilayetlere emredildi. Bütün bu hazırlıkların parolası "gürültü ve gösterişten sakınınız, vazifenizi sessizce yapınız» idi. Türk kamu oyu Rus korkutma ve tahkirleri yüzünden harbi açık yürek ile kabul edecek bir heyecan seviyesi kazanmıştı. Gelecek hakkında yıllardan beri görülmeyen bir güven gösteriyordu. 1853 yılı içinde İmparatorluğun türlü bölgelerinden gelen 60 000 kişilik bir kuvvet, Türk vapuriyle halka hiç duyurulmadan Karadeniz boğazından taşındı. Bu kuvvetler, Varna'dan Tuna boyunca ve Balkanların daha başka önemli harp yerilerine dağıtıldı. Arnavutlukta, Bosna'dan Mekodanya'dan toplanan kuvvetlerle de sınır boylarındaki birlikleri kuvvetlendirdiler.

Osmanlı Hükümeti savaş ihtimallerine karşı maddi hazırlıklar yanında manevi hazırlıklar yapmayı da ihmal etmedi. İmparatorluğun hristiyan kamuoyunu da harbe taraftar yapmak gerekiyordu. Devlet bu ciheti sağlamak için; (88)

« Rusya Devletinin davası her ne kadar Rum milleti rüesâsının ve Grek efradının kata'en medhil ve malûmatları olmayarak hatta kendilerinin devlet matbuatlarından her cihetle memnununiyyet ve şükranıyyetler dahi berkemal iken böyle bir davanın meydana çıkarılmasından dolayı Rum Milletinin herkesten ziyade müteessir oldukları dahi Nezd-i Saltanat-ı Seniyyede rütbe-i tahkikde olmağla bu madde münasebetiyle anlara asla nazar-ı adavetle bakılmak layık olmayub Ermeni ve Katolik ve Protestan ve Yahudi taifleri nasıl Sadık tebaalar ise Rumlar dahi aynıyle evvel surette bulunduğundan, herkes birbiriyle hüsn-ü muâşeret etmek velhasıl hiç bir kimse vazifesinden haric sözlere karışmayub ve mugayir rıza-i ef'alde

(88) Karal; A.g.e.C.V.s.231.

bulunmayub kendi işine gücüne bakmak lazım gelecektir. İşbu şerh ve beyan olunan tedbir ve karar ve gerek tenbihat-ı meşrûhe Cenabı-ı mualla'el- kâb Şeyhülislâm'i ve sudûr-ı ülemây-ı Alem'u Zat-ı Vâlâ-yı Seraskeri ve bilcümle hidemât-ı askeriyye'ye Me'mur vüzerâ-yı İzam ve sâir vükela ve ricâi-i Devlet hazır oldukları halde huzûr-ı Sadrâzâmide mün'akid meclis-i Umumi'nin neticey-i mülâhâzâtı olarak emr-u fermân-ı Padîşâhî dahi bu merkezde Şeref Sudûr... buyurulmuş olmağla her kim bu kararı beğenmeyecek ve tenbihât-ı mukarrer'in hilâfına hareket edecek olursa itaatsizlik demek olacağından şediden tedib olunacaktır.»⁽⁸⁹⁾ fermanıyla açıkladı.

Bunun üzerine Rum ve Ermeni Patrikleri, padişaha birer Sadakat beyannamesi gönderdiler. Osmanlı hükümeti, Avrupa halkını da davasını kazanmak için bu beyannamelerden faydalandı. Zaten bu kutsal yerler probleminin siyaset gündemine alındığı ilk günden beri Avrupa basını Türkler lehinde ve Ruslar aleyhinde yazılar yazmaya başlamıştı. Avrupa'nın koyu katolik alemi, ilk defa olarak düşünce bakımından müslümanlarla Ortodoks Rusya aleyhine birleşmiş oluyordu. Fakat bu, belki de harbin kopacağına yüzdeyüz inanılmadığından dolayı idi.⁽⁹⁰⁾

9- EFLAK VE BUĞDAN'IN RUSLAR TARAFIN'AN İŞGALİ

Çar Nikola, Rus ültimatının'un Bâb-ı Âli tarafından kabul edilmemesi üzerine, 22 Haziran 1853'te General Gorçakaf komutasındaki Rus kuvvetleri,

(89) A. Rasim; A. g. e. I. Bab. C. IV s. 1981-1982.

(90) Karal; A. g. e. C. V. s. 231.

Eflâk ve Buğdan'a girdiler.⁽⁹¹⁾ Prens Gorçakof ordusunda görevli General Danenberg birlikleri 3 Temmuz'a kadar Eflak ve Buğdanı ele geçirmişlerdi.

Gorçakof, Eflâk ve Buğdan halkına bir bildiri yayınlayarak« Prenslikler halkının korunması düşünce ve isteği ile geldiklerini ve barışın yapılmasından sonra alınan yerlerin boşaltılacağı gibi hiç bir istek ve öneride bulunmayacaklarını ilan etmişti»⁽⁹²⁾

Türkiye, bu hareketi pek âlâ bir harb sebebi sayabilirdi. Fakat İngiltere'nin tavsiyesi üzerine, Rusya'yı hareketlerinde haksız çıkartmak için, mukavemet göstermemeye karar verdi.⁽⁹³⁾

Rus oduları şimalden, Fransız, İngiliz donanmaları cenubdan yürüdükleri, Tuna'da Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa kumadasında bir hatt-ı müdafaa teşkil edilerek hareketi çabuklaştırmak üzere bulunduğu sıralarda Avrupa kavimleri çatışdırmayı durdurmak için gayret ediyorlardı. Rusya Başvekili Nessel-Rod , İngiliz Sefiri Sir Hamilton Seymur'a İstanbul İngiliz Sefirinin her türlü uyuşma teşebbüslerini durdurduğunu ve ortadan kaldırdığını ve Mençikof bir resmi anlaşma ile işe girdiği halde yavaş yavaş sözünü değiştirerek bir taahüd, bundan sonra adi bir nota istediğini bildirmiş İngiltere Kabinesi henüz barış tarafı davranarak bütün Haziran ayı zarfında donanmasını Besika limanında durdurmuş, Ruslar 3 Temmuzda akserlerini Prut'tan geçirdikleri halde yavaş yavaş müzakerata taraftar görünmüş Fransa'da Üçüncü Napolyon ve Hariciye Nazırı Drovin de Lhuys Rusya ile harb etmek için İngiltere ile ittifak anlaşmasının aşılmadığını ilan etmiş olan Londra Elçisine bu babda kat'i talimat verildiği halde Viyana Sefiri tarafından dahi Avusturya Başvekili Kont Buol Fransanın

(91) Karal: A.g.e.C.V.s.232.

(92) Kaylan, Aziz: Kırım Savaşı, İstanbul-1975, s.26-27.

(93) Karal: A.g.e.C.V. S. 232.

barışa taraftar niyetinde olduğunu bildirmiş, Napolyon hükümeti 1841 muahedesiyle başka bir emeli olmadığını ilan eylemiş, Avusturya adı geçen anlaşmanın metni üzerinde Çar nezdinde girişimde bulunacak olursa harbin durdurulacağı anlatılmış idi. İngilterede umumun düşüncesi tehdit altında bulunan Türkler lehine Boğazların müdafaa emrine dair şiddetle savunuyordu Palmerston ve partisi Rusya aleyhine kışkırtmalarda bulunuyordu. İstanbul'da ise resmi beyannamenin son maddesinde görüldüğü üzere karara hükümette tabi olmadan başka çare kalmamış ve halk daima harb lehine sevk edilmiştir, bu zamanda, Vigtor Hugo, Quinet gibi yazarlarda Ruslar aleyhine yazdılar. Hele Katolik hareketi Kutsal yerler meselesinden dolayı Fransa politikasını şiddetle lehimize çeviriyordu.

Yalnız Avusturya Başvekili Buol Rusya ile Avrupa arasına dostane girmek emelinde idi.(Temmuzda Viyana'da bulunan elçileri davet ederek Avrupayı tatmin ve Çar Nikola'yı te'min etmek maksadiyle Mençikof, Osmanlı Devleti Bakanları arasında kararlaştırılıp Aystradford'un engellemesiyle bozulan notanın aslının düveli muazzaamaya (İngiltere, Fransa , Almanya, Avusturya-Macaristan,Rusya,İtalya) tebliğini öne sürdü Çar buna razı oluyor ve harb dahi geri kalıyordu.

Fakat Aystradford İstanbulda elçilerin kabulünden sonra Reşit Paşa ile gizlice konuşarak Viyana'da tertip edilen notanın Rus hükümeti tarafından anlaşılmiş olduğu ve Rusya'nın Viyana elçisi ve Kont Buel'in kayınbiraderi olan Mayandorf'un teşvikiyle Osmanlıları barışa feda etmek üzere kaleme olmadığını doğruladı. Reşit Paşa on seneden beri sırf İngilterenin teşvikiyle bir intikam almak üzere Osmanlı Ordusunu ve maliyesini tanzim etmiş olduğu Nessel-Rod Kaynarca ve Edirne anlaşmalarının suretiyle Viyana notasının değişikliği zat-ı Şâhânenin hıristiyan mezhebinin Bâb-ı Âli himayesi altında olmak üzere Kaynarca ve Edirne anlaşmaları hükümlerine

sadık kalacağı tarzında düzeltilmesini istedi. Ruslar üçüncü defa olmak üzere nihayetinde boşa çıkarıyorlardı. Bunun üzerine harb hali kati surette belli olmaya başladı. Palmersto'nun teşvikatı İngilizlerin genel düşüncesinin isteği ile Rusların Buğdanı işgalleri harb ilânına sebep oldu. 1853.

Devletin bu sıradaki vaziyetini Mösyü Debidor Siyasi Tarihinde şöyle tarif ediyor:

Rusya, Avusturya ve Prusyanın herkezin iyiliğini isteyen tarafsızlığına itimad ettiğinden başka Fransa ile İngilterenin harb için ittifak anlaşması yapaçaklarına yine bir türlü inanamıyordu. Bundan başka (Balkan) Sebe adasındaki hıristiyan halkında ayaklanacakları hakkında büyük ümidler besliyordu. Tesalya ile Bepir taraflarında büyük karışıklıklar hüküm sürüyordu. Atinada miktarı çok ve tesirleri etkili olan Rus memurları bu iki vilayet üzerine atılmak için Yunanistan'ı teşvik ediyorlardı. Kral Othon ile Kraliçe Amelika açıktan açığa inanılır politikasını kendisi için lüzumlu sayarak Napiste yani Rus hükümeti taraftarları partisini kışkırtıyorlar, Osmanlı Ülkesine geçip ihtilal çıkartmak için bütün subay ve askerlerine izin veriyorlardı aynı zamanda Çar İran Hükümetini de Osmanlı Devleti aleyhine döndürmeye çalışıyor, hatta Baltık Denizinde kendisini güvence altına almak için Danimarka Kralını bile ittifak'a davet etmekten usanmıyor ve para yokluğundan dolayı Osmanlı Devleti'nin ilk baharda uzlaşmaya yanaşacağını umid ediyordu. Bu sebeple tecavüz hareketinde bulunmayıp savunma hareketinde bulunacağını ve buna da sebep harp ilânının kendi tarafından olmadığı halde bir kaç kişi tarafından temiz yürekle imzalanmış resmi belgeden dolayı kendiliğinden ileri geldiğini bildirdi. Bunun üzerine Avusturya Başvekili Buel Rusya Başvekilinden aldığı kabul haberinden sonra 5 Aralık'ta Viyana Konferansını açtı. Dört devlet müzakerata başladı Bâb-ı Âli'ye gönderilen (Protokol) kararlarlaştırılanların özü şu idi:

1- Osmanlı Devleti'nin Toprak bütünlüğü

2- Zat-ı Şâhâne'nin Hıristiyan tebaasının rahat yaşamasını sağlamak dahil olmak şartıyla) idare serbestliği, bu protokol'e sonradan ilave edilmiş notada Bâb-ı Âli'nin Rusya ile müzakereye girişmek için ileri süreceği şartların çok çabuk surette bildirilmesi rica olunuyordu⁽⁹⁴⁾

Rusya İmparatorları'nın din bakımından bağlı buldukları bir kilisenin refah ve saadeti için tavassutta bulunmalarına hiç bir diyecek yoktu. Fakat yukarıda işaret edilen bölümde, Rum ortadoks imtiyaz ve masunluğunun Rus tavassutu ile korunduğu manası çıkmakta idi. Halbuki Osmanlı İmparatorları, daha İstanbul'u aldıklarında, kendi arzularıyla Rum-Ortodoks kilisesinin imtiyazlarını tanıdıkları vakit, Rusya'nın ortada henüz ismi bile yoktu. Din bakımından tam serbesti Türk siyaset anlayışının en gerçek değeri idi.

İngiliz elcisi, hükümetinden aldığı talimata uyararak, notanın kabul edilmesini istedi. Fakat bu münasebetle özel düşüncesini de söylemeyi ihmal etmedi. Stradford Redeliff'e göre nota reddedilmeliydi. Prusya elcisi de bu düşünceye ortak çıkmış bulunuyordu. Osmanlı Hükümetinin kararına bu görüşle tesir etti. Bâb-ı Âli, notayı, metinde değişiklik yapılmak şartıyla, kabul edileceğini Viyana'ya bildirdi. Böyle bir cevabı Viyana Konferansındaki temsilciler beklemiyorlardı.

Çar, önceden bildirmiş olduğu gibi, Bâb-ı Âli tarafından , notada yapılması istenen değişimleri kabul etmedi. Avusturya ve Prusya'nın bu hususta Çar'ın nezdinde yaptıkları teşebbüsler boşa gitti.

Bu sırada İslâm kamuoyu İstanbul'da kabarmış bir durumda idi. Talebe-i ulûmun harp lehine yaptığı nümayişler, halka ve hükümete tesir etti. 25 Eylülde Çırağan sarayında Mustafa Reşit Paşa 'nın başkanlığında 160

(94) A. Rasim, A.g.e.I.Esb.C.IV. S, 1984-1990

devlet adamı ile ulemayı içine alan büyük bir meclis kurularak durum yeniden incelendi. Sonu gelmeyen devletlerarası siyaset görüşmelerine nihayet verilerek, harp durumunun kabul edilmesi için Padişah'tan ricada bulunulmasına oybirliği ile karar verildi. 29 Eylülde Abdülmecit bir hatt-ı hümayun ile Meclisin ricâsını kabul etti. Bu, Rusya'ya harp yapılması demekti Şumnu'da bulunan Osmanlı Ordusu komutanı Ömer Paşa'ya gereken talimat verildi.

Paşa, 4 Ekimde, Rus orduları komutanı Gorçokof'a bir ultimatom vererek, on beş gün içinde Eflâk ve Buğdan'ı boşaltmasını istedi. Gorçakof reddetti. Bunun üzerine Türk Ordusu Tuna'yı geçmek üzere harp hareketlerine başladı. Bu suretle Osmanlı -Rus harbi başlamış oldu.

10-HARBİN BAŞLAMASI

Ruslar, Eflâk ve Buğdan'da savunma durumunda kalacaklarını Avrupa'ya ilân etmişlerdi. Fakat bu ilânlarının bir değeri yoktu. onların Balkanlar'da klasik hale gelmiş bir harp planı vardı. Fırsat gelince gerçekleştirmeye çalışacakları muhakkaktı. Bunu gören Rus ordusunun ilk amacı Vidin olabilirdi. Bu şehrin alınması, Ruslara Niş-Sofya yolunu kazandıracak ve balkanları çevirmelerini sağlayacaktı. Bu takdirde Ruslar, Yunanlıların çoğunluk olduğu vilayetlerle bağlantı kuracaklar ve Osmanlı hükümetine karşı iyi duygular beslemeyen Yunan hükümeti ile elele

vereceklerdi. Bundan başka Ruslar, Sırp'lar ve Bulgarlar da Bâb-ı Âli'ye karşı ayaklandırarak, beraberlerinde harbe sürüklemek niyetini kuruyorlardı.⁽⁹⁵⁾

21 Ekim 1853 günü yedeklerine 8 Mavna alan iki Rus gemisi, Tuna nehri ağzından, Kalas'a gitmek üzere İsakçı önünden geçerken Tuna içindeki ada bataryasından üzerlerine ateş edilerek iki duba, bir vapur ağır yara almış, diğer iki duba da batırılmıştı. Yaralı gemi ve diğer dubalar Tuna nehrinin sol kıyısına baştan kara etmeye mecbur kalmışlardı. Bu olayda Ruslar'a 300'e yakın kayıp verdirilmiş ve bu suretle savaşa da fiilen başlanmıştı

Prenslikleri işgal eden Rus Ordusu, aslında Temmuz ortalarında 4. Kolordusu ile Bükreş ve Çevresinde harekate geçmişti. Türk ordusu ise o sıra Tam anlamı ile açılmamış olan savaşa hazırlıksız ve plansız girmişti. ⁽⁹⁶⁾

Rumeli'de Osmanlı Ordusu komutanı Ömer Paşa, zeki, bilgili ve anlayışlı idi. Rusların planlarını önceden gördü.⁽⁹⁷⁾ Silistre, Totrake, Ruscuk, Zistori, Ziybolu, Rahova ve Vidin'e; Tuna'nın korunması için birlikler sürmüştü. Geride de biri Şumnu, diğeri Sofya'da olmak üzere iki güçlü yedek gurubu bulunduruyordu. ⁽⁹⁸⁾

Ömer Paşa Tuna'yı geçerek Vidin'in karşısında Kalafat'ı aldı. Yalancı bir manévre ile düşmanı Oltenitza üzerine çekti; üç günlük bir muharebe sonunda Ruslar Pek çok ölü ve yaralı bırakarak çekildiler. Ömer Paşa, Kalafat'ı savunmaya elverişli bir duruma koyduktan sonra Tuna'nın sağ kıyısına kuvvetlerini çekti. Bu suretle düşmanın saldırış planı önlenmiş oldu.

(95) Karal: A.g.e.C.V. S. 234.

(96) Kaylan: A.g.e. s.27

(97) Karal: A.g.e.C.V. S. 234.

(98) Kaylan: A.g.e. s.27.

Osmanlı Ordusunun bu hareketlerde gösterdiği başarı, yeni düzenin değeri hakkında sağlam bir fikir vermektedir.⁽⁹⁹⁾

Ömer Paşa genellikle savunmaya kararlı olmakla beraber büyük küçük baskınlar yaparak askerde hücum düşüncesi uyandırmayı ve böylece psikolojik alanda da hazır durumda bulunmayı düşünmüştü.

Öte yandan da Osmanlı Hükümeti ile Çarlık Rusya arasında beliren anlaşmazlığın başlangıcında ÇarI.Nikola Harp Bakanına bizzat yazdığı bir tezkere ile savaş planı hakkında düşüncelerini ayırarak kişisel kanısını bildirmişti. Düşünceleri aynen şöyleydi.

1- Eğer Türkiye Tuna boyundaki kuvvetlerini geri çekmezse, Romen ve Bulgar Prenslüklerini savaş ilan etmeksizin göndereceğim ordu ile işgal etmek istiyorum. Bu işgal durumu, Türkiye beni tatmin edinceye kadar sürdürülecektir. Bununla beraber Türklere karşı hareket yapmaktan, onlar tarafından bir saldırı oluncaya dek sakınacağız. Ve bu süre içinde askerlerimizi işgal altındaki prensliklerde ve iklimi sağlam bölgelerde yerleştirerek bekleyeceğiz.

2- Şayet Türkiye önerimizi kabul etmezse, kesin harekâta geçmek gerekecektir. İsteriz ki Hersek ve Sırbistan'ı işgal etmek suretiyle Avusturya dahi harekâtımıza katılsın. Bununla beraber Tuna nehrinin güneyine geçmek niyetinde değilim. Fakat Karadeniz boğazını boşaltarak ve Türk Donanmasını baskı altında tutmayı ihtimal-ki donanmamızdan isterdim-etmeyeceğim. Bu süre içinde her iki prensliğin bağımsızlığını da ilân edeceklerini bildirmiş olacağım.

3- Tehditlerimiz verimsiz kalırsa şunları uygulama alanına koymayı göze alacağız. Prenslüklerin bağımsızlığı ile beraber Osmanlı Devletinin yok edilmesi!

(99) Karal; A.g.e.C.V. S. 234.

Çarın düşüncelerini ve ne yapmak istediğini Ömer Paşa sezmişti. Nitekim Türklerin Kalafat ve Vidin üzerine giriştiği hareket, Rus Çar'ının Sırbistanı ayaklandırmasını önlemek düşüncesiyle yapılmıştı. Önemli noktalar olan küçük Eflâk ile Sırbistan'da ve Avusturya sınırı yakınında yapılacak bir Rus harekâtına engel olmak ve burada bir köprübaşı kurmak için Ömer Paşa Kalafat'ı (100) zaptetmiştir.

Anadolu yakasında Türklerle Ruslar arasındaki harp değişik haller gösteriyordu. Başlangıçta Türk Ordusu bazı başarılar sağlamaya muvaffak oldu ise de, Sonradan Rus baskısı karşısında Arpaçay'ın gerisine çekilmek zorunda kaldı. Rumeli'de ve Anadolu'da kazanılan başarılar İmparatorluk umumi efkârı üzerinde çok iyi bir tesir bıraktı. Abdülmecid'e "Gazi"lik ünvanı verildi. Padışah bir aralık ordunun başına geçmek arzusunu bile göstererek, karargahını Edirne'de kurulacağını ilân etti. Türk ordularının kazandığı başarıların uyandırdığı sevinç ve heyecan çok sürmedi. Karadeniz'deki Türk donanmasının Ruslar tarafından yakıldığı haberi İstanbul'a gelince , yürekleri endişe ve telaş kapladı. (101)

11- SİNOP SAVAŞLARI

Kuzey Anadolu'da Osmanlı Ordusu Rus arazisine saldırmış, hatta Aya Nikola denen kaleyi almış idi. Çar kendini koruma halinde kalacağı hakkındaki açıklamasını unutarak Donanmasının Anadolu sahilinde harbe hazır bulunması hakkında emirler verdi.

(100) Kaylan; A.g.e, s.28-29

(101) Karslı; A.g.e,C.V. S.234-235.

1170 Muharreminde yani 1853 Sene-i Miladiyede, Teşrin-i sânisinde Patrona Mustafa Paşa kumandasındaki filo Batum'a harp mühimmatı sevkine ve Patrona Osman Paşa kumandasındaki filo dahi Sinop limanına me'mur olarak denize çıkarıldı. Teşrin-i Sani'nin on üçüncü günü Osman Paşa filosu sinop limanına (Fırtınaya tutulması üzerine) sığındı.

Sinop limanına me'mur olan gemiler şunlardı.

<u>Geminin Cinsi</u>	<u>Geminin İsmi</u>	<u>Geminin Taşıdığı top adedi</u>
Firkateyn	Avni Ali	50
"	Nizamiye	64
"	Zafer Kaid	22
"	Nesimi Zafer	48
"	Faahı Ali	48
"	Navik Bahri	42
"	Dimyat	42
Korvet	Necmi Fişân	22
"	Feyzi Mabut	22
"	Gül Sefid	22
Vapur	Taif Vapuru	12
"	Ergali Vapuru	10
"	Pervaz Bahri Vapuru	76 (102)

Tarih-i Lütfi'ye göre Sinop limanında Taif Vapuru yoktu. Kati olarak firkateyn ve üç korvet ve bir de vapur bulunuyordu.(103)

(102) A. Rasim, A.g.e.I.Bab.C.IV. S. 1990

(103) A. Rasim, A.g.e. I. Bab, C.IV. S.1995

İstanbul'dan gelen bir emirde, bu gemilerin derhal Boğazlara dönmeleri bildirilmişti Kasımın (104) yirmi yedinci günü Visamiral Nahimoff'un komutasında sekiz saf harp gemisiyle iki fregat ve iki buharla işleyen gemiden kurulan Rus filosu, Sinop ufaklarında görüldü(105)

Nahimof havadaki pusdan istifade ederek limanın ağzını tuttu. Donanmamıza teslim olmalarını şiddetle bildirdi ise de topla mukabele edildiğinden Ruslar istedikleri gibi manevra yaparak attıkları güllelerle gemileri batırdı ve binlerce askeri şehid ettiler.(106)

Limanı korumak için vazifelendirilmiş olan bataryalardan biri müstesna, diğerleri tahrip edildi. Ruslar, Sinop İslâm mahallesini ateşe verdikleri gibi, felaketten kurtulmak için su üstünde bocalayan er ve subayları da yağlı paçavra atarak yaktılar.(107)

Rusların bir amiral gemisi ile diğer beş savaş gemisi batmıştı. Deniz Savaşı kısa süreli, fakat çok yakıcı oldu. Savaş sonu Rus'lar iki gün içinde yaralıların bakımını yapmak, onarımı gerekli gemilerini yedeğe almak gibi işlerle uğraştılar ve sonra çekilip gittiler. Sinop limanına sığınmış olan donanmamızdan sadece Taif vapuru kaçıp İstanbul'a yenilgi haberini getirmişti (108)

Tarih-i Vakanüs donanma komutanlarının karada hamamlarda saklandığı kaydediyor. Bu üzücü olaydan dolayı Kaptan-ı Derya Mehmed Paşa suçlu bulunarak azledildi. Hüsnü Paşa Kaptan-ı Derya tayin edildi.(109)

(104) Kaylan; A.g.e. S.30

(105) Kersal;A.g.e.C.V.s.235.

(106) A.Rasim; A.g.e.I.Bab.CIV.s.1996-1997.

(107) Kersal;A.g.e.C.V.s.235.

(108) Kaylan; A.g.e.s.30.

(109) A.Rasim; A.g.e.I.Bab.CIV.s.1998

12- İNGİLTERE VE FRANSANIN RUSYA'YA KARŞI HARP AÇMALARINI

Sinop felaketinden önemli politika neticeleri doğdu. İngiliz Elçisi Stradford Redeliff olayı öğrendiği vakit "Tanrı'ya şükürler olsun harp başlıyor" demisti. Elçi, İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya karşı harbe girmesini çoktan beri istemekte idi.(110)

Sinop önlüğünde Türk gemilerinin tahrip edilmesi haberi, Aralık ayı ortalarında İngiltere'ye ulaştığı zaman, Palmerston, birden bire Hükümetten ayrıldı. Fakat bir kaç gün sonra bu istifasının, hükümet'in çalışmalarını uygun bulmadığı şeklinde yorumlanması ile çok güçlenmiş olarak tekrar ortaya çıktı. Artık hükümeti her an devirebileceği, yeni ve çok daha ortak bir kabineyi kurabileceği gün gibi aşıkardı. Aralık ayı sonlarında bütün İngiliz ve Fransız limanlarına girme talimatı İstanbul'a ulaştırılması bile, bu Bölgedeki hiç bir Rus deniz kuvvetinin karşı koyamayacağı biliniyordu. Bu filolara verilen emir kesindi, ve herhangi bir anlaşma olanağını tamamen ortadan kaldırmış bulunuyordu.

Ruslar, Tuna civarında Türkler tarafından zor duruma düşürülen kuvvetlerinin yanı sıra önemli bir cephe olan ve kendilerinin politik durumunu da sarsacağından çekiniyor ve Romanya'daki askerlerini de çekmiyordu

O sıra ihtilâl ile ve birçok masum insanın öldürülmesinden sonra kurduğu rejimin basında bulunan 3. Napoleon, bu yerini koruyabilmek için İngiltere kraliçesi Victoria'ya yanışmasının faydalı olacağına inanıyordu. Palmerston ile bir dostluk kurmuştu. İngiliz heyeti Rusya'da Grandüş'es

(110) Karal: A.g.e.C.V.s.235.

tarafından kabul edildiği sırada ve Ocak sonundaki Parlamento açılışında Tory (Muhafazakar) muhalefet partisi başkanı haklı olarak hükümete tutumunu açıklanması isteğinde bulundu.

Kendisi bu konuşmasında Ruslarla bilfiil savaşta buldukları kanısında olduğunu buna karşı majestelerinin Hükümetinin hala bir barışın korunmasını savunduklarını, bir barışın elde edilmesinin zor olmadığını söylüyor ve soruyordu: « Bir savaş halinden söz ediliyor, bizler gerçekten normal bir savaş halinde miyiz? Şayet bu halde değil isek neden filolarımızı , Türklerin malzemesini ve askerlerini Ruslara karşı taşımakla görevlendiriyor, Rus gemilerini kendi limanlarına kapatıyoruz da, neden kendimiz tam bir savaş durumunun sorumluluğunu bizzat benimsemiyoruz ?

Derby'nin bu isteği yine de cevapsız kaldı ve 12 Şubat tarihinde bile Aberdeen hââ Dışişleri Bakanı Lord Clarendon'a şöyle yazmakta idi:

« Şayet Savaşa girmeye kararlı olduğumuz kanısı yoksa, ben hââ savaşın kaçınılmaz olmadığına inanmaktayım»

Nihayet 27 Şubat 1854 de Clarendon Nesselrode'a Türklerin, Ruslarla tam ve aktif bir savaşa giriştikleri sırada, ünlü « Ültimatom'u » gönderdi.Bu ültimatom'da, şayet Rus kuvvetleri habercinin dönüşünden sonra 30 Nisan 1854 tarihine kadar Gorçakoff'un emrindeki kuvvetlerini, moldovia ve Valleçia eyaletlerinden çekerek, prut nehrinin karşı yakasına geçirmedikleri takdirde bu direniş veya Petersburg'daki kabine sükütun'un bir savaş ilân mahiyetinde neticellendirileceğini biliyordu.

Mektubu götüren habercinin Petersburg'dan altı günden çok bekletilmemesi ve Rus Hükümetinin 30 Nisan'a kadar sözü edilen eyaletleri boşaltmalarına dair karşılığında beklendiği eklenmiş bulunuyordu.

Bu esnada aynı biçimde yazılmış olan Fransız ültimatomuna'da beklenen karşılık verilmedi. Haberci Rusya'dan ayrılmak üzere vapura

ayağını attığı sırada, esasen İngiltere'de , Türkiye'den önce ilk uğrak olan, Malta'ya gidecek birlikler gemilere yüklenmeye başlamıştı bile. Gerçek harekât öncesi yine de bir aya yakın bir süre geçmiş ve sonuç İngiltere Kraliçesinin 27 Mart tarihli mesajında« Majestelerinin ve müttefiklerinin bütün Rusyanın majeste İmparatoru ile bir zamandan beri sürdürdükleri konuşmaların sonra erdiği ve Majestelerinin artık müttefikleri Sultana yapılan düşmanca davranışlara karşı aktif davranışlara karşı aktif davranışlara geçmeye kararlı buldukları»bildiriliyordu.(111)

Rusya hükümeti evvelce Kont Orlof'u Viyana'ya ve Baran Dö Budberg'i Berlin'e göndermişti. Bunların me'muriyetleri Rusya dahilinde tarafsızlık te'min ettirmek ve sonra doğuda bir siyasi denge meydana getirmek için müzakerât akdi hususunda anlaşmayı sağlamlaştırmaktı. Yani Rusya Osmanlı Devletini devirmek için bu iki devletin yardımlarını talep ediyordu. Avusturya tarafsızlığa razı olamadı. Cevaben hareket serbestliğini bildirdi. Budberg'de Berlinde umumun fikirlerinin Rusya aleyhinde olmasından dolayı başarılı olmadı. Bundan dolayı Rusya yalnız başına kaldı Batı devletleri bu halden istifade ile Avusturya'yı ittifaka dahil etmek istediler. Çünkü Avusturya olmadıkça Rusya'ya ancak denizden taarruz edilebilirdi. Avusturya Başvekili sonradan meydana gelecek entrikalara kurban olmamak için müttefik devletlerin Rusya Çarı'na bir ultimatom vermelerini şart saydı. Memleketin tahliyesi ve olamadığı takdirde harbe hazır bulunması, bu ultimatomun açık anlamı idi. Fakat Avusturya Orduları İngiliz ve Fransız orduları harbe girişmeyince kımıldamayacak idi.(112)

İngiltere ve Fransa kabineleri tarafından verilen ve Eflâk, Buğdanın derhal boşaltılması, Osmanlı Devleti'nin mülk tamliğinin tanınması Ortodoks

(111) Kaynak: A.g.e.50-52.

(112) A Rasim: A.g.e.I.Bab.C.IV.z.2004-2008.

tebea üzerinde himaye hakkından vazgeçmesini bildirdiği, Eflâk ve Buğdan'ın boşaltılmamasını harb sebebi olarak kabul edileceği maddelerini taşıyan ultiatoma karşılık Osmanlı Devleti de aşağıdaki düzeni yürürlüğe koyacaktı

Vatandaşlar kanun önünde müsavi olacak, Osmanlı tebeası için cins ve mezhep farkları gözetmeksizin bütün devlet memurlarına açık bulunacak, mahkemelerde hıristiyanların şahitliği müslümanlarınkı gibi muteber sayılacak, İmparatorluğun her tarafında karma mahkemeler kurulacak. Hıristiyan tebanın vermekle ödevli tutulduğu haraç kaldırılacak.

Çar , ultiatomu reddettikten başka, ordularına Tuna'yı aşmak emrini verdi. (9 Şubat) İngiltere ve Fransa Rusya'ya harp açtılar.(21 Mart 1854) Fransa ve İngiltere, Kromvel'den beri ilk defa olarak müşterek bir düşmana karşı birlikte hareket etmeyi kararlaştırıyorlardı. Rusya'yı Çemberlemek ve harbi genişletmemek için müttelikler üç anlaşma ile harp amaçlarını belirttiler.

İstanbul Muahedesi ile İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü garanti etmeyi ve Osmanlı Devletin'de hükümetçe yeni düzen yapılmasını sağlamayı yükleniyordu.(21 Mart) (113)

İngilterede, Özel Konsey Sekreteri Charles Greville, 29 Mart tarihli gündeminde İngiltere'nin bir gün önce savaş ilan ettiğini ve bunun acı meyvalarının toplanmağa başlandığını, filolarının ve ordularının hangi yöne gittiklerini ve hedeflerinin ne olduğunu; kendilerine karşı yönelecek olan Rus kuvvetleri hakkında kimsenin bilgisi olmadığını , gün geçtikçe Avusturya ve Frusya'nın harbe girmekten kaçındıklarını, hatta Prusya'nın tarafsızlığını ilan ettiğini ve Almanların da kendileri ile birlikte Ruslara karşı

(113) Karal, A.g.e C.V.s 236-237.

harekata katılacaklarına hiç inancı olmadığı; hükümetin de bütün partilerin gözünde zayıfladığını söylüyordu.(114)

Londra anlaşmasıyla aynı iki devlet, Osmanlı Devleti'nde özel çıkarlar sağlamak niyetinde olmadıklarını açıkladılar. 15 Nisan Protestosu ile de Avrupa'nın beş büyük Devleti (İngiltere, Fransa, Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Prusya) gelecek barışta prensiplerini kararlaştırdılar; Osmanlı topraklarının tamlığı, Eflâk ve Buğdan'ın boşlatılması, padişahların tebaasına haklar veren yeni bir fermân vermesi.(15 Nisan)(115)

13- OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE İNGİLTERE VE FRANSANIN RUSYA'YA KARŞI HARB AÇMALARI

Savaş resmen ilân edilmeden önce Büyük Britanya birlikleri ve savaş gemileri çarpışacakları bölgelere doğru yola çıkarıldılar. (116) Martın son günü, ilk önce İngiliz kıtası Malta'dan hareket ederek, 8 Nisan'da Çanakkale boğazına varıp, Gelibolu'da karaya çıktı.

Esasen 5 Nisan'da resmi Fransız, İngiliz ittifakı imzalanmış bulunuyordu. Bundan kısa bir süre sonra da Rusya bölgesinde Ruslara karşı ilk düşmanca hareket, Amiral Dundas'ın Odesa şehrini bombardıman etmesi ile başlamış oldu.

13 Nisan'da İngiliz ve Fransız elçilerini almak üzere Odesa limanına gelen Furious gemisi üzerine sahil bataryaları tarafından ateş açıldı. Liman kumandanı belki de koruyucu donanmanın çok geçmeden yetişeceğini ummuştu. Bunun üzerine, 14 Nisan'da kumandan şehir halkına bir bildiri yayımlayarak, mallarını içerilere doğru taşımalarını salık verdi. 14 Nisanda

(114) Kaynak: A.g.e.s.52-53.

(115) Karal: A.g.e.C.V.s.237.

(116) Kaynak: A.g.e.s.53.

saat 15.00 de yedi safha savaş gemisi gelerek bir kaç top atışı ile varlıklarını ilân ettiler. Rus subayının henüz hiç bir tehlike olmadığını bildirmesine rağmen halk, kuvvetli bir askeri birlikle korunmakta olan şehirden korku içerisinde kaşıştılar.

Vakit kayıp edilmeden Petersburg, Sivastapol ve odesa'nın bombardımanının başladığı haberi ulaştırıldı. Bununla beraber savaş gemileri liman bataryalarının menzili dışında kalarak limana girmeye davranan tüm ticaret gemilerini yakaladılar. 14-15 Nisan gecesini gemiler kıyıda ki cephaneliklere bir kaç salvo ateşi aarak bunlardan birini yaktılar. 15 Nisan'da gemiler ganimetleri ile birlikte limandan ayrıldılar ve herkes tehlikenin uzaklaştığına inandı. 16 Nisan günü saat 18.00 de ufukta 17 parça gemi ile belirerek bataryaların menziline girdi. Gemilerin ilk selamları 900 topla birden karşılanmak oldu.

17 Nisan'da gnderinde beyaz bayrak sallanan bir gemi geldi. Fakat kıyı bataryalarının ateşi üzerine limana girmede. Bu gemiye bir Rus teknesi yaklaştı. Gemi Amiralden mesaj getirmiş bulunuyordu. Bu mesaja göre Amiral, limandaki bütün gemilerin teslimini istiyordu. Bu istek hemen geri cevriildi. ve o gece yarısından sonra saat 00.30 da gemiler uzaka mesafeden karadaki bataryaların üzerine müthiş bir ateş açtılar Rusların iki cephaneliği daha ateş aldı. Fakat gece ilerleyince ateş de kesildi. 18-22 Nisan günleri istisare ile geçti ve o sırada Ruslar hem takviye aldılar hem de hasara uğrayan bataryaları düzene soktular. 22 Nisan sabahı saat 08.00 de müthiş bir bombardıman başladı ve kesilmeden akşamın 18'ine kadar sürdürüldü. Sahil bataryalarından çoğu hasara uğradı, limanın kuzey doğu ksesinde bulunan bataryalar ise hemen hemen saf dışı kaldı. Buradaki Rus kaybı 200 olu, 300 ağır yaralı ve 600 kadar daha hafif yaralı olduğu sanılmaktaydı. Cephaneliklerin altısında havaya uçmuş bulunuyordu. Odesa'nın dış görünüşü

tamamen değişmişti. Top Ateşini bütün camları kırmış, bacaların ve çan kulelerinin çoğu yıkılmış durumdaydı. Müttefik gemilerinden de hasara uğrayan oldu ve bunlardan beşi saf dışı kalarak yedekte Varna limanına çekildi. (117)

Kırım savaşı orduların geniş çaptaki harekâtından çok mevzii olmuştur. Biz bunları dört ayrı bölümde izleyebiliriz. Sinop önündeki deniz savaşından sonra Silistre, Sivastapol ve Kars çarpışmaları ve Baltık savaşları.

Sinop olayı, İngiltere ve Fransa'nın Türk'lerin yanında savaşa girme eğilimini artırmıştı. Rusların Tuna boylarında bir iki öncü çatışmasından sonra bütün kuvvet ve şiddetiyle savaştıkları yer Silistre idi. Burada kesin zafere ulaşmak niyetinde idiler. Yirmibeşyıl önce yaptıkları gibi, ani bir hücumla Tunayı geçecekler ve Edirne Antlaşmasında olduğu gibi, Türk'leri barışa zorlayacaklardı.

1853 yılı Temmuz'unda Prut nehrini geçerek himayemizde bulunan Eflâk ve Buğdan Beyliklerini ele geçiren Rusya, bir seneye yakın bir zaman buralarda kalmış ama önemli bir savaş hareketine girmemişti. Gerçi Oltaniçe ve Çıtana bölgelerinde kanlı çarpışmalar olmuştu. Fakat bunlar beklenen genel savaşın bir çeşit öncü çatışmaları idi.

1854 Mart'ında Müttefikler, savaşa bilfiil girmeye karar verince, Ruslar büyük bir saldırı ile Tuna'yı geçmek, Balkanları aşarak, İstanbul önlerine gelmeyi düşünmüşlerdi. (118)

1854 Senesi Mayısında Mareşal Sen Arnu kumandasında bulunan ellibin Fransız, Lord Roplen kumandasında bulunan yirmibeşbin İngiliz askeri Gelibolu'ya gelmişlerdi (119)

(117) Kaynak: A.g.e.s. 70-72.

(118) Kaynak: A.g.e.s. 74-75.

(119) A.Razim: A.g.e.I.Esb.CIV,s.2008.

Gelibolu hem bir toplanma yeri oluyor, hem de Bolayır tarafları tahkim ediliyordu. Müttefikler her çeşit olabilecekleri göz önünde bulundurarak Çanakkale Boğazının emniyetini sağlamayı çok gerekli kabul etmişlerdi. Bu durumu gören Ruslar, hızla harekete geçtiler,

Tuna boylarında birikmiş olan Türk birlikleri, düşman kuvvetlerinin çok sayıda olduklarını bildiklerinden ve müttefik ordularının gelmelerini beklediklerinden Varna, Şumnu, Silistre gibi geçit yerlerini tutmuşlardı. Silistre, hem Romanya'dan gelen, hem de Balkanlara inen yolların düğüm noktasında bir yerdir. Ruslar Tahmin edildiği gibi işte bu yolu hedef tuttular. (120)

Ruslar Tuna kıyılarında ümit ettikleri gibi kesin bir başarı kazanamadılar. 28 Ocak 1854'te Ruslar genel bir saldırıya geçtiler. Tuna'yı Kalas'ı, İbrail ve İsmail'i de geçerek Dobruca'yı almaya muvaffak oldukları gibi, bir Osmanlı Ordusunu yenerek Silistre'yi kuşatmaya da muvaffak oldular. Topçu Feriki Musa Paşa on bin askerle kendisinden kat kat fazla düşman kuvvetlerine karşı koydu. Yalnız Mayıs ayı içinde altı Rus saldırısı püskürtüldü (121)

1854 yılı Mayıs ayının 18. günü istihkâm hatlarına hücum etmeye başladılar. Ruslar bombardıman ederek kalede savunma yapanları korkutmak istiyorlardı. Fakat Türkler bunun aksine galeyana gelmişler ve karşı hücumla geçmişlerdi. Ruslar bütün kuvvetleriyle ardı ardına saldırılarını tazelediler. Şehri sebepsiz yere müthiş bir bombardımana tuttular. Tabii bu arada kaleyi de dövüyorlardı. Bu ateş yağmuru sonucu kale muhafızı Musa Paşa şehit düştü. (122)

(120) Kaynak: A.g.e.s.76.

(121) Kaynak: A.g.e.C.V.s.238.

(122) Kaynak: A.g.e.s.76.

Savunanların son kuvvetlerini sarfettikleri zamanda Türklere yardım etmek için Rusya'nın sol kanadını tehdit etmek üzere Mareşal Sen Arnu ile Lord Reglan kumandasında olarak Geliboludaki müttefik kuvvetleri Varna'ya sevk olundu.

Fakat bir müddet Rusların müttefik kuvvetler ordusuna rağmen İstanbul'a yürümelerinden korkuldu. Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın Şumnu'daki mevkiî pek de arzu edilir halde değil idi. Müttefik kuvvetler ordusu Rusların sol tarafına geçti. Ruslar burada mühim bir plan kullandılar Silistre muhasarasını kaldırarak kuzeye doğru çekilmek istediler. Bundan maksatları bir taraftan memleketlerin tahliye ile Avusturya'nın maksadına uygun harekette bulunmuş olduklarını göstermek, diğer taraftan da 1812 tarihinde Büyük Napolyonu memleketi dahiline çekerek büyük bir yenilgiye uğrattıkları gibi müttefik kuvvetler askerine de aynı acıyı tattırmak idi.

Prusya'nın, prusya Kralı Dördüncü Frederik'in uzayan bahane ve tereddüdü Avusturya'ya altı hafta kayıp ettirdi. Avusturya bu altı hafta zarfında Rusya'yı tehdit edince niyetini icra edemedi. Prusya Rusların Tuna güneyinde başarı sağlamaları ve bilhassa müttefik kuvvetler ordusu gelmeden evvel Silistre'yi harp ile almalarını kolaylaştırıyordu. Bunda başarı sağlayamadı.

Viyana ancak 3 Haziran'da tehditnâmesini yollayabildi. Gerçekten Rus Başkumandanı Gorçakof'da Silistre'yi alamadı.

Muhasara'yı kaldırdılar. Rus askerleri Tuna'yı geri çekmekle geri bırakılmasını istiyerek memleketyn arasında geri çekilmeye başladılar. Avusturya ordusu 24 Haziran'da Bâb-ı Âlî ile akd ettiği anlaşma üzerine buraları işgale başladı. Bu anlaşmanın sureti şöyle idi.

(Avusturya harbin sonuna kadar Eflâk ile Buğdan'ı işgâl ve her bir hücumu karşı müdafaa edecek-Rusya'ya karşı yürüyen müttefik kuvvetler

askerinin hareket ve işlerine asla engel olmayacak). Fakat Avusturya bu anlaşma hükümlerin icra etmek hususunda Prusya ve müttefik Alman heyetlerinin itirazına uğradı. Bunun üzerine durumu yüzünden müttefik kuvvetlerin iki memleket dahiline girmemelerini rica suretiyle girmemelerine muvaffak oldu. İşte bunun üzerine idi ki karargâhları Varna'da olan Müttefik kuvvetler birden bire plânlarını değiştirdiler. Diğer taraftan Avusturya güvenliği teminat altına almadıkça yani Rus düşmanlarıyla ittifak eyledikçe, onların Eflâk ve Buğdan'da askeri harekâta bulunmalarına mani olmadıkça tahliye edemeyeceğini bildirdi. Aynı zamanda Almanya birleşik heyeti iyi niyet gösterdi. Diğer taraftan deniyorki:

Avusturya Rusya ile birleşmedi, Fakat Müttefik kuvvetlere de katılmadı. Yalnız geçici olarak Buğdan ile Eflâk'ı işgal etmeyi yerine getirdi. Bu konuda Bâb'î Âlî ile 14 Haziran'da bir mukavele yaptı. Bunun üzerine hem Rusya'ya hem de Müttefik kuvvetlere karşı Tuna'nın müdafaa vaziyetini aldı. Vazifesini yerine getirebilecek bir ciddiyet ve önemli faaliyet gösterdi. Bununla birlikte bu durumu ile Rusya'ya faydası dokunuyordu. Çünkü Tuna'nın aşağı taraflarında Avusturya'nın yardımı olmaksızın müttefik kuvvetlere Rusya ile harp ettiğimiz olmuş idi.

Avusturyalılar Edirne anlaşmasından beri Rusların memleketinde yerleştirdikleri himâye usulünden dolayı Tuna aşağılarını kendilerine kapalı görüyorlardı. Prusyalılar da Fransızların Rein nehri tarafından kendilerine hücum edeceklerinden korkuyorlardı.

Avusturya İmparatoru Fransova Jozef, Dördüncü Frederik'e müracaâtla 1854 senesi Nisan'ın yirmisinde Berlinde bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma mucibince Almanya'nın emniyeti görüşünden tehlikeli olan yeniden hücum edecek olursa her ikisi de birbirinin müdafaasını taahhüt ediyordu. Bundan başka Rus ordularının Eflâk ve Buğdan'da bulunması da bir tehlike

olmak üzere anlaşma metnine dahil idi. Bu yönüyle Prusya dost ve düşman Avusturya'ya arka çıkmaya rıza gösterdi. Fakat Kuzeyden Finlandiya'yı gözetleyen İsveç de harekete iştirak edecek olursa Avrupa'da genel bir harp meydana gelecekti. İşte bu esnada Prusya'da Bismark, İtalya'da Canour siyasi mesleklerine başlamışlardı. Bismark 20 Nisan anlaşmasına muhalefet etmeye kalkıştı. Prusya'nın uygun bulmasıyla Almanya İmparatorluğu'nun esasını kurmaya başladı. Kavur biraz sonra Sardunya Hükümetinin Avrupa Devletlerinin statükosuna dahil olmasını sağladı. Bu devir Avrupada diplomatlar devridir. Bizde bile Resid Paşa Ali Paşa yetişmiş idi.

Varna'da Fransız ordusu büyük güçlük çekiyordu. Dobruca'da Kazak müfrezelerini takibe memur olan General Canrobert'in tok ve görünür görünmez kayıp olan suvari birliğine tesadüp ediyor, diğer taraftan kolera, tifo hastalıkları da büyük kayıplara yol açıyordu. Fransız ordusu Temmuz ile Ağustos aylarında mevcudunun dörtte birini kayıp etti.

Müttefik kuvvetler Rusya'nın can alacak noktalarını vuramayınca yan tarafından vurmaya karar verdiler.⁽¹²³⁾

14- BALTİK HAREKATI

Bu savaşta tüm gözlerin donanmaya dönük olduğu kuşkusuzdu. Genellikle iyi düşünenlerin öngördükleri strateji, İngiliz ve Fransız filolarının bir yandan Karadeniz'de harekete geçerek, açık Rus kuvvetlerini vurmaları; bıryandan da Finlandiya körfezindeki Rus imparatorluğunun başı olan Petersburg'u ezmektir. Avusturya ve Prusya kuvvetlerinin karşısında birer

(123) A. Razim; A. g. e. I. Bab. C. IV, s. 2008-2014.

Ramanoff müttefik kuvvetleri olarak Polonya ve Macaristan'ın da ateşe başlaması istenmediğinden, onlardan mümkün olduğu kadar uzak durulması genel istek halindeydi. Dundas emrinde bulunan Karadeniz'deki filonun harekâtı ikinci derecede tutuluyor ve buna karşılık Baltık seferi, İngilizlerin savaşa en büyük katkısı olacağı ve böylece İngilizlerin aslan payını alacakları, Fransızların ikinci rolü oynayacakları tasarlanıyordu. (124)

Rusya'yı barışa zorlamak için bu seferi idare edecek kişi, köklü aileden gelme yaşlı ve tecrübeli bir subay olan, ayrıca kendisinden çok şey beklenen Sir Charles Napier idi. 11 Mart 1854 Senesi Cumartesi günü yelkenli gemiler ve düşük güçlü odunla çalışan, hem de yelkenleri bulunan buharlı gemiler karışımı halindeki filo Solent'ten denize açıldı. Bu filoda Dünyanın en büyük gemisi Wellington dükü adlı Sancak gemisi ve ondan sonra gelen 121 toplu Royal George gemisi de bulunuyordu. Filodaki gemilerde toplam 9390 denizci bulunmaktaydı.

İngilizler bu sefer sırasında vidalı ve Moorsom mermilerini deneme imkanını bulacaklarını ve böylece deniz savaşlarında da yeni bir çığır açacaklarını düşünüyorlardı.

Nopler, Corry ve Charles gibi amirallerin gemileri gidebilecekleri kadar yakın sokulacaklarında hiç kuşku olmamasına rağmen Baltık limanlarının çok dar girişli olduklarından, büyük gemilerin pek giremeyecekleri göz önünde tutuluyordu. (125)

1854 Senesi Ağustosunun altısında Fransız bahriyesi Baltık Denizindeki Aland adalarından Bomarsund'u zapteddiler. (126) Bamarsond kalesi ile Aland adalarının birleşik İngiliz Fransız donanması tarafından

(124) Kaynak: A.g.e.s.69-70.

(125) Kaynak: A.g.e.s.61-68.

(126) A.Racim: A.g.e.I.Bab,CIV.s.2013.

tahrip ve zaptedilmiş olmasıyla birlikte harekâtın bilançosu çıkan koleredan ve bir çok askerin hayatını kaybetmesiyle adım adım belirginleşmekteydi.

Önceleri, Stratejik olarak Avusturya'dakilerin korkusu ile tedirgin olan Ruslar'a karşı, kendilerini devamlı olarak korumasını başarabilen Türkleri kurtarmak için, Çarın güney kanadını vurma plâni öne alınmış bulunuyordu. Savaşın ilânından bir kaç gün önce yani Mart ayı ortalarında, birinci seferi kuvvet tümeni Malta'da iyice yerleşmiş bulunmaktaydı.

Müttefikler bundan sonra Rusya'yı barışa zorlamak için Kırım'a saldırmaya uygun buldular.(127)

IV. BÖLÜM

I- KIRIM HARBİ

Kırım seferinin başarı ile son bulması, başarı sağlayacak olduktan başka, bu barışın gelecek için devamlı ve sağlam olmasını da temin edecekti. Çünkü Kırım , Rusya'nın Boğazlar istikametinde, Akdeniz devleti olmak için kullandığı deniz ve kara kuvvetlerinin tersanesi ve deposu idi. Rusya'nın Kırım'daki kuvvetlerinin yok edilmesi veya zedelenmesi, barış andlaşmalarının maddelerinden çok Rusya'yı barışsever yapacaktı. Bundan başka, Kırım seferinde üç müttefik devletten herbirinin özel çıkarı da sağlanacaktı.

(127) Kalyan: A g e z 70

Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'nın Akdeniz filosunun doğurduğu korkunun baskısı altında bulunuyordu. Bu filonun tahrip edilmesiyle Osmanlı baskentinin güvenliği sağlanacaktı. İngiltere'nin Hint yollarının emniyeti temin edilecek, Fransa'nın da Akdeniz'de ticaret çıkarlarını suya düşürmeye çalışan bir silâh ortadan kalkmış olacaktı.

Müttefik devletler, Kırım seferinin kısa süreceğine ve zaferin kesin olacağına inanıyorlardı

Halbuki seferin kendine göre güçlükleri vardı. İngiltere ve Fransa orduları, Avrupa'daki üslerinden yelken gemisi ile onsekiz günlük bir mesafede döğismek zorunda idiler. Kuvvetler böyle bir sefer için maddi ve manevi bakımdan hazırlanmış olmadığı gibi devletin deniz ve kara kuvvetleri arasında harbin çabuk bitirilmesi için başlıca rolü oynayacak işbirliği ile komuta birliği de sağlanamamıştı (128)

Türkiye'ye gelmekte olan İngiliz birliklerinin bir kısmı Fransızların ustlenmiş oldukları Varna limanına sevk ediliyordu. Fransızların da yardımı ile karaya çıkan bu birlikler, İngiltere'deki canlılıklarını kaybetmiş bulunuyorlardı.

2 Ağustos Çarşamba günü, Ruslar, Silistre çevirmesini kaldırıp, Prut nehrinin karşı kıyısına geçtiler ve Romanya topraklarını bıraktılar. Bu topraklara Avusturya-Türkiye anlaşması altında, Avusturya muhafız birlikleri tarafından işgal edildi. Artık Bulgaristan'da hareketsiz duran Müttefik kuvvetlerinin oynayacakları hiç bir rol kalmamıştır. Bu kuvvetlerin memlekete dönmeleri de söz konusu değildi. Bu durumda yapılabilecek bir şey kalmıştı: O da Kırım'ın alınması, bu davranışın karşısında da bir sürü stratejik ve diplomatik sorunlar bulunmaktaydı

(128) Kersel, Arge, C.V. S. 238-239

O zamana kadar savaşa girmemiş olmalarına rağmen İngiliz birlikleri patlak veren koleradan bir çok kayıp vermişlerdi. Koleranın çıkmasına neden olan da, Birliklerin geçtiği bataklık yerlerden çekilen Rusların, ölü, asker ve hayvanlarını öylece bırakmış olmalarıydı.

Kolera yavaş yavaş hızını kaybetmekteydi. Ama 9 Ağustos gününe kadar bu öldürücü hastalıktan İngiliz Ordusu 200 kişi kaybetmiş bulunuyordu. Bu rakama hasta, fakat hayatta olanlar dahil değildi.

Fransız hastahanesinde, 14 Temmuz'dan bu yana 720 kişi koleradan ölmüş, 78 kişi de tedavi edilerek taburcu edilmişti. Fransızlar, önce de Türkler tarafından kışla olarak kullanılan hastanenin havasında bir şey olduğu kanısına vararak, burayı boşalttılar ve sahra hastanesi kurdular. Bu binaların üçte biri de İngiliz kuvvetlerine verilmişti. Fakat binanın camları kırık, duvarları çatlak ve döşemeler çürümüş durumdaydı.

İngiliz askerleri, Türklerin İmparatorluk sınırlarını savunmadaki cesaret ve ataklıklarını övüyor ve hatta hayran kalıyorlardı. Fakat bu insanların huyları, adetleri, fiziksel tuhaflıkları ve zevkleri ile bir türlü bağdaşamıyorlardı.

Kolera donanmaya da sirayet etmiş ölüm oranı artmış ve moreller kırılmaya başlamıştır. Fakat kolera değil, ne olursa, olsun, çökertici yumruğun vurulması ve Kırım'ın alınması gerekiyordu.

Varna'da birliklerin toplanması, Sivastapol ve Kırım'a yapılacak hücumların hazırlığı niteliğinde idi. Fakat her nedense işler biraz ağırdan alınmıyor, böylece Varna ve civarında boş bir zaman kaybı oluyordu. Başkomutan Raglan'a, Newcastle Dükü olan Harbiye Nazırından bu durumu öngören bir yazı gelmişti. Bu yazı, doğrudan doğruya bir emir olmamakla beraber, İngiliz Hükümetinin görüşlerini yeteri kadar belirtiyor ve Kırım seferinin artık kaçınılmaz olduğunu gösteriyordu.

Gerek başkomutan Raglan, gerekse en kıdemli Tümen komutanı ve yardımcısı olan Sir George Brown bu işin sorumluluğunu üzerlerine almak istemedikleri takdirde yerlerine daha atak fakat daha tecrübesiz birilerinin gönderileceğini biliyorlardı.

Öte yandan Russel ise kendisinin savaş meydanına gitmesine izin verilmeyeceğini düşünüp üzüyor ve Londra'ya mektup üzerine mektup göndererek başyazar Delane'in yardımını istiyordu. Delane ise Londra'da bütün ileri gelenlere baş vuruyor ve Russell'a yardım edilmesinin istiyordu. 7 Eylül Perşembe günü müttefik kuvvetlerle yüklü konvoy Varna limanından, Kırım'a doğru hareket etti. (129)

Patrona Ahmet Paşa komutasında olarak müttefik kuvvetler donanması ile birlikte Karadenize çıkan Donanma-yı Hümâyün:

<u>Geminin Adı</u>	<u>Geminin Cinsi</u>	<u>Sahip olduğu Top Adedi</u>
Mahmudiye	Üç ambarlı	96
Teşrife	Kapak	72
Pik Misret	Kapak	72
Nusretiye	Firkateyn	74
Mehber Server	Firkateyn	42
Feyzi Bâri	Vapur	12
Mecidiye	Vapur	12
Taif	Vapur	12
Saik Şadi	Vapur	12
Şehir	Vapur	12
Ferahnüma	Korvet	22

(129) Kaylar; A.g.e, S.78-80

Ciran

Korvet

22 (130)

Çıkarmanın nereye yapılacağı noktasında kesin bir karar yoktu. Toplantılar ve tartışmalardan sonra Sivastapol'dan aşağı-yukarı 35 mil uzak bir yerde, Kalimita koyunda çıkartmaya karar verildi. (131)

Türk kuvvetlerinin başında aslen Hirvat olan Ömer Paşa, Fransa ordusunun başında, karyerinin önemli kısmını Afrika'da geçirmiş olan Saint Arnavol, İngiliz kuvvetlerinin başında da imparatorluk harplerinden kalma, ihtiyar Lord Raglan bulunuyordu.(132)

Raglan taktik bakımından ideal olan bu yeri kendisi seçmişti. Burası dar bir kıyı şeridinden oluşan ve 60-70 metre sonra gerisi yaklaşık olarak bir mil uzunluğunda ve yarım mil enindeki bir gölle tamamlanmaktaydı. Çıkacak birliklerin yan kanatlarının da gemilerin topları koruyabilirdi. (133)

39 Harp gemisinin refaketinde 267 taşıt gemisi Kırım'a 30.000 Fransız, 21.000 İngiliz ve 60.000 Türk askeri çıkardı. (20 Eylül 1854). Bu kuvvetler karşısında ancak 51.000 Rus bulunuyordu. 32 Rus harp gemisiyle Sivastapol esaslı bir şekilde müdafaa edilmekte idi. Rusya'nın soğuk kışı ve türlü bulaşıcı hastalıkları, müttefik ordusuna ilk darbeleri indirdi. Ruslarla savaşacak yerde, binlerce subay ve er, hastalıkla savaşmak zorunda kaldılar, Fransız kuvvetleri komutanı St. Arnud ölenler arasındaydı. Yerine Conbert geçti (134)

Russell, asker ve hayvan yüklü gemilerin birinde Kırım'a gelebilmişti. 1854 yılının ilk baharında Varna-Bükreş telgraf hattı ile bağlanmış

(130) A. Basm, A.g.e. I. Bsh. C. IV. S. 2016

(131) Kaylan; A.g.e. S. 80

(132) Karslı; A.g.e. C.V. S. 239

(133) Kaylan; A.g.e. S. 80-81

(134) Karslı; A.g.e. C.V. S. 239

olduğundan, Kırım ile Londra arasında o zamana göre kısa sayılan 12 saatte haberleşme imkânı da sağlanmıştı.

Russell Londra'ya çektiği telgrafta şöyle diyordu:

«Müttefik kuvvetler artık tam bir işgâl durumunda bulunuyorlar. Kırım'a yerleşmiş durumdayız. Birlikler Sivastapol'a doğru harekâta geçmek için hazırlıklarını tamamlıyorlar. Maneviyâtları çok yüksek»

Ancak Russell, kıyı şeridinde gemilere gönderilmek için bekleyen yaralıları, hastaları görmüş ve malzeme ile sağlık personelinin yetersiz olduğunu anlamıştı. Bu hususta Londra'ya özet olarak yazdıkları şunlardır:

«Şurasını tekrar belirtmek isterimki gerek gemiler de gerekse karada malzeme ve sağlık personelinin yetersizliği açıkça görülüyor.»

Bu yazı The Times gazetesinde Ekim ayında çıkmış ve hemen etkisini göstermişti. Yazıyı okuyan Florance Nightingale bir kaç gün sonra bazı hastabakıcılarla Türkiye'ye hareket etmişti. Öte yandan bağış kampanyası açılmış ve kısa zamanda 25.000 sterlin toplanmıştır. Böylece ilâç, kalın elbiseler ve battaniyeler alınarak İstanbul'a gönderilmesi sağlanmıştı. (135)

2- ALMA'NIN ZAPTI

Birlikler, çıkarma noktasından güneye, Sivastapol'a doğru askeri nizamda açık araziden ve taşıt konvoyu da eski köy yolundan ilerliyordu (136) Müttefik askerlere Mareşal Sen Arnu ile Lord Raglan kumanda ediyorlardı. (137) Bulgonek denilen bir çayı geçecekleri sırada suvari ile topçu, Ruslar'la kısa bir çatışma yaptı ve sonuçta Alma'da

(135) Kaylan, A.g.e. S. 82-83

(137) A. Razim; A.g.e. I. Bab. C. IV. S. 2019

Sivastapol yolunu tıkayan kuvvetlerle karşılaşıldı. Düşman birlikleri ufak çayın gerisindeki yüksek araziye yerleştirilmişlerdi.

Müttfikler durumu inceledikten sonra birliklere (6 mil uzunluğundaki bir hat halinde, ileri yürüyüşe geçtiler. Düşmana iki mil kadar yaklaşınca mola verilerek artçı birliklerin arayı kapamaları beklendi. Daha sonra denizdeki birlikler saldırıya geçtiler. Sol tarafta, hafif ve ağır suvarilerle, mızraklı suvarilerin korunması altında Silahendaz tugayı ilerlemekteydi. Sağ taraftan (yani deniz) tarafından ilerleyen Fransız taburları, İngilizler'e eşit idi.

Generallerin aralarında yaptıkları harekât planına göre Fransızlar ve Türkler sağdan ilerleyerek yüksek arazide sağ kanadı meydana getireceklerdi. Böylece İngilizlerin Sol kanadı ile, merkezinin karşı tarafında yerleşmiş olacaktı. Alma nehri denize doğru indiğinden, aşılması pek kolay değildi.

Alma'nın sol tarafında ve güneyinde 150-200 metre yüksekliğinde tepeler bulunmaktaydı. İşte Rus mevzileri, bu en geride, yüksek tepelere yerleştirilmişlerdi.

Ruslar bu tepelere topraktan hazırlanmış tabyalara, bir çok küçük sahra topları ile ağır Tunç toplar yerleştirmişlerdi. Toprakların menzili dışında kalacak çukurlarda da 600-700 metre menzilli silâhlarla donatılmış yoketme bölükleri bulunuyordu. Rusların bu tepelerde 100 kadar topları ve 40.000 kişilik kuvvetleri bulunmaktaydı. Rusların sağ tarafında büyük bir suvari birliği manevra yapmaya başlamıştı. Sonunda tepeden inerek taarruz kuvvetlerinin sol kanadı ile ardını tehdite başladılar.

Nehrin kenerına yaklaşan taarruz kuvvetlerinin sol kanadı ufak suvari kuvvetini desteklemek üzere biraz geri alanda ve topcusunun bir kısmı da aynı istikamette ileri sürüldü. Tehlikeli durum, Sir George Brown'un

tecrübeli gözlerinden kaçmamış ve daha düşman suvarisinin öncülerini görür görmez, topçunun ileri sürülmesi emrini vermiştir.

Plana göre gemi toplarının ateşi altında Fransızlar, düşman mevzilerinin en soldaki kanadının dayandığı tepeleri elde edecekler ve buraya yerlesince, İngiliz kuvvetleri de, Rus mevzilerinin merkezinin sağ tarafını zorlayacaklardı. Taarruz kuvvetleri köyden üç mil uzaktayken Fransız gemileri Alma'nın güneyindeki kıyıya imkân sağlandığı kadar sokularak tepeleri bombardımana başlamışlardı. Fransız atışları 12.30 da başladı. ve bir buçuk saat kadar sürdü. Saat birde Fransızlar tepelere doğru ilerlemeye başladılar. Burada Ruslar bozguna uğrayarak çekildiler.

Sağ kanattaki İngiliz piyadeleri ilerlemeye başladı. Rusların yoğun ateşi karşısında İngilizler durmak zorunda kaldılar. Lord Rağlan emrinde İngiliz kuvvetleri Alma çayını geçerek çarpışmaya başladılar.

Sir De Lacy Evons'ın kumandasındaki 2. Tümen nehri aştı. Albay Yea kumandasındaki 7. silâhendaz birlikleri ellişer kişilik guruplar halinde ilerledi. Tuğgeneral Pennefather'in emrindeki 55., 30., ve 95. tümenler savaşa katıldılar. 41., 47. ve 49. Tümenlerin başında Tuğgeneral Adams, bir tümen ile Sir George Brown tepelere hücumu geçti.

Yarı yarıya kayıba uğrayan 7. Tümen geri kalarak, kolu düzene sokmaya çalışırken, 8 subayı ölen ve 4 subayı yaralı bulunan 15., 33., 77. ve 88. Tümenler saldırıyı sürdürdüler.

Ruslar küçük bir direnişten sonra bozguna uğrayarak; geride üç general, malzeme, üç top, 700 esir ve 4000 ölü bırakıp güneye doğru kaçtılar. Alma savaşı kazanılmıştır. Taarruz kuvvetlerinin kaybı ise 3000 ölü ve yaralı idi. Yaralılar arabalarla kıyıya indirilip, buradan gemilere taşınarak İstanbul'a yollandılar. (13)

(138) Kaynak: A.g.e. S. 86-92

3-SİVASTAPOL'ÜN ZAPTI

Alma zaferini kazanan müttefikler hiç zaman kaybetmeden Sivastapol önlerine geldiler. Hemen kuşatma hazırlıklarına başladılar.

Sivastapol ufak bir yarımada'nın kuzeyinde yer alıyordu. Limanında bütün bir donanmayı barındıracak büyüklükteydi Batıya doğru Kherson burnuna kadar gittikçe daralmaktadır. Sivastapol ile Kherson burnu arasındaki arazi girintili çıkıntılı bir kıyı şerididir. Burun dönüldükten sonra kıyı Güneydoğu ve doğu istikametinde uzanmakta ve buralarda dik yarılar bulunmaktadır. En son olarak Balıkova girintisi yer alır. İç taraflar hemen hemen tamamen kireç taşından yüksek bir plato halindedir. Buraları inceleyen komutanlar Sivastapol'un güneyinde bulunan plâtodan güne'ye giden yolların kötü bir şekilde savunulduğunu anladılar. Bu nedenle de saldırıyı bu yönden yapmaya karar verdiler. Fransızlar isteksiz görünerek üslerini Kherson Burnu yakınındaki Karniesch ve Kazatch'da kurdular. Raglan, İstihkâm Başkanı'nın önerisi ve Deniz Komutanlarının öngörmeleri üzerine Balıklıova'da üslenmeye karar verdi.⁽¹³⁹⁾

Sivastapol Türk donanmasına karşı yapılmış olduğundan yalnız kıyı şeridi düşünülmüş, kara tarafına yeterince önem verilmemişti. Ruslar çok acele olarak şehrin savunulması için tahkimata başladılar. Arazinin yatkın olmasından bir yıl süren kuşatma sırasında Ruslar istedikleri kadar yiyecek, malzeme ve cephane, hatta asker yardımı aldılar.

(139) Kaylan, A.g.e. S. 102-103

Herşeyden önce liman gerisinin kapatılması gerekiyordu. (140) Ruslar Amiral Nahimof ve Karnilof gibi amirallerin azimkâr kumandaları ve Kaimakam Totleben gibi son derecede mahir bir askerin becerikli idaresiyle birinci tedbiri aldılar. İçlerine taş doldurarak Rus donanmasını deniz kolunun girişine batırdılar. Limanın gerisinde bulunan Sivastapol da bu sebepten müttefik devletler gemilerinin top ateşinden korundu. Bundan başka Şehrin güneyinde istihkamat meydana getirdiler. Mulakof ve Mumelon tabyaları mukavemeti ile az zamanda şöhret oldu.(141) 26 Eylül 1854 günü müttefik kuvvetler Sivastapol'un batısından ilerledikten sonra, artık şehrin kuşatılması ve Bahçe Saray'a doğru çekilmekte olan Mençikof ordusunun gözetleme görevi alarak siperlendi. Mençikof birlikleri geri hatlara doğru çekiliyordu ama ileride ne yapacağı bilinmediği için Türk ve Fransız tümenleri daimi surette alarm durumundaydı.

Donanma Balıkova ve Kamışlı limanlarında bulunuyordu Müttefikler Sivastapol'u denizden sıkıştırarak bataryaları susturmak ve kalenin düşürülmesine karar verdiler. Bu nedenle 27,28,29 Eylül günleri Sivastapol aralıksız olarak karadan ve denizden bombardıman edildi. Otuza yakın Türk İngiliz ve Fransız savaş gemisi bombardımana katıldı. Türk donanmasına «Mahmudiye» ve «teşrikiye» gemilerimiz önderlik ediyordu.(142)

Sivastapol'un tahkimatı yetersiz olmakla beraber, müttefikler saldırıyı gemilerdeki ağır toplarını kıyıya çıkarıp mevzilendirdikten sonra yapma yanılışına düştüler. Çünkü O sırada Sivastapol'da Baltık eyaletlerindeki bir Alman ailesinden gelme ve Rus istihkam alayında görev almış Todleben adında çok işgüzar ve işinin ehli bir kimse bulunmaktaydı. Müttefikler

(140) Kaylan; A.g.e. S. 97

(141) A. Razim; A.g.e. I. Bab. C. IV. S. 2022

(142) Kaylan; A.g.e. S.97-98

saldırıya hazır olana kadar Ruslar, her yönden hücumları püskürtmeye yeterli bulunuyorlardı. Geciken müttefikler bombardımana ancak Ekim ayının ortalarında başlayabildiler.

16 Ekim akşamı saat 21.00'de, 4. Tümen Komutanı General Sir George Catchcart kurmay heyetini toplantıya çağırarak Sivastapol üzerine ertesi sabah yapılacak hücum hakkındaki Lord Raglan'ın genelgesini okudu. Taarruza mevzilerdeki üç Fransız birliği, havan atışı ile başlayacak ve bombardımana her iki müttefik donanması da katılacaktı.

17 Ekim Sabah Saat 6.50'de bombardıman başladı Ögleye kadar yapılan atışlarla Beyaz Kule hasara uğramış ve bataryalar susturulmuştu. Fakat «Redan» Hâlâ sert bir direnişte bulunuyor ve hasara uğramamış gibi görünüyordu.

Saat 13.00'de Fransız filosu hücumu geçti. Saat 14.00'de taarruz ettikleri cephanelik havaya uçtu. Saat 15.00'de İngiliz birlikleri «Redan»ın cephaneliğini aynı sonuca uğrattılar.

25 Ekimde Ruslar insiyatifi ele aldılar. İçerilere kadar çekilmiş bulunan Mençikof'un ordusu tekrar ortaya çıkarak karadan Balıkhova'ya giden yolları tehdide başladılar. Büyük piyade birlikleri yüksekten İmana doğru inerek, yolların kavşak noktalarını tutmakta olan ve desteksiz bırakılmış Türk kuvvetlerini zor bir duruma sokmuştu. Bunun üzerine orada girişilen bir savaş sonucu Rusların Saldırısı durduruldu. (143) Bu muharebede Kont dö Cardigan'ın kumandasında bulunan İngiliz Hafif Suvari birliği kahramanca bir hücum neticesinde tamamen yok oldu. (144)

Ruslar doğu'da Türklerden aldıkları bütün mevzileri ellerinde tuttuklarından, Balıkhova savaşı aslında müttefikler açısından yenilgi

(143) Kaylan, A.g.e. S. 103-105

(144) A. Rasim, A.g.e. I. Reb. C. IV. S. 2022

olmasına rağmen, sonradan yapılan iki suvari akını durumu düzeltmiştir (145) Gay Fawkes gününün sabahı Ruslar, Plâtonun kuzeydoğu kenarındaki İngiliz mevzilerine karşı saldırıya geçtiler. Çok sayıdaki Rus kuvvetlerinin hücumu, müttefik ordularına baskın şeklinde yapılmıştı. Muharebeden sonra Ragan'ın İngiltereye gönderdiği rapor şöyleydi.

Sivastapol önleri, 8 Kasım 1854 « lord düküm, bu raporumla zati Şâhânelerinize üstün bir keşif birliklerinin de güçlü yardımı ile, komutam altındaki ordunun, İnkermann sırtlarındaki İngiliz mevzilerine karşı düşman birliklerini ayın beşinde girişmiş oldukları şiddetli saldırıda düşmanı yenmiş ve püstürtmüş olduğunuzu arz etmekle kıvanç duyarım.

Zati devletlerinize yazmış olduğum 3 tarihli mektubumda düşmanın Tschernaya ovasında kuvvetlerini çok artırmakta olduğunu bildirmiştim. Ertesi günü bu toplama bir hayli arttı. Çünkü kuzeyden yeni kuvvetler aldılar.

Böylece ayın 5'inde tan yeri ağarmadan kısa bir süre önce kuvvetli düşman kolları ana mevzii sağ tarafını koruyan öncü birliklerimize saldırdı. Bu öncü birliklerimiz, mevkilerini adım adım koruyarak büyük bir kahramanlık gösterdiler ve sonunda 2. Tümenin topları mevzilere rahatça alınmış oldu. Bu arada zaman kaybedilmeden hafif Tümen'de cepheye yerini aldı.

Muhafızlar tugayı da aynı şekilde yerini alarak 2. Tümen hattının en sağında bulunan, fakat buradan bir yarla ayrı kalan çok önemli bir araziye tuttu ve toplarını 2. Tümen gibi mevzilendirdi.

Ordugahlarından yola çıkarılan 4. Tümen de cepheye doğru ilerleyerek sağ taarruz hattına girdi.

(145) Kaylan, A.g.e.s.105

Yağmakta olan yağmurla sabah çok karanlıktı ve topçu ile ağır tüfek atışının dışında, herhangi bir şeyin ayırdedilebilmesi imkânsızdı. Bununla beraber çok geçmeden düşmanın büyük bir piyade kolunun, Muhafız tugayı üzerine saldırıya geçtiği anlaşılmıştı.

Düşman solumuzdaki yamaçlara yeni toplar yerleştirmişti. Rus gemileri ve Sivastapol tabyalarının dışında, bu topların sayısı 90 parçayı bulmaktaydı. Büyük toplarla desteklenen Rus kolları kitleler halinde ileriye atıldılar ve bunlara karşı koymak için askerlerimiz çok daha çaba ve cesaret göstermesi gerekiyordu.

Tam bu sırada General Bosquet durumu haber alır almaz yola çıkardığı iki Fransız Piyade taburu cepheye gelerek eratımızın direnmelerine büyük katkıda bulundular. Sonra da erlerimizle birlikte zafer naraları atarak, büyük kayıp pahasına hücumla geçip, düşmanı sırttan aşağıya sürdüler.

Bu sırada en sol kanadımıza önemli bir saldırı yapıldı ve biran için toplarımızdan dördünü ele geçirdilerse de, bunlardan üçü 88. Alay ve diğeri de 77. Alay tarafından geri alındı.

Karşı kanadımızdaki Zatı Devletlileri Cambridge Dükünün Komutası altındaki Muhafız Tugayı, şiddetli bir savaşa girişmiş bulunuyordu.

Düşman sıkı çalıların ardında gizlenmiş kuvvetli iki birlik ve topların bulunduğu sandığı ufak bir mevziin üzerine saldırdı. Savaş çok şiddetli oldu ve bizimkiler büyük bir direnme ve kahramanlık gösterdikten sonra, üstün sayıdaki düşman karşısında geri çekildiler.

Bu arada 4. Tümenin 20. Alayının kanadından destek alarak tekrar ileriye atılıp mevzii geri aldılar. Bu araziye daha sonra Fransız birlikleri mükemmel bir şekilde işgâl altına alınca muhafızlar 2. Tümenin sağ kanadının ardında tekrar toplandılar.

Bu sırada Korgeneral Sir George Catchcait ovaya inerse büyük etki yapacağını düşünerek, 68. Alaydan bir kaç bölükle ve hızla düşmana saldırdı. Fakat üst tarafındaki yüksek arazinin tamamen Rus işgâli altında olduğunu görerek, askerlerini geri çekmek istediye de öldürücü bir yara almaktan kendini kurtaramadı.

Bundan sonra savaş şiddetini hiç kaybetmeden ve iyi bir sonuç alınmadan sürdürüldü. Düşman sahra bataryalarının yanı sıra kale ve gemilerindeki toplarını da üzerimize cevirdi. Öğleden sonra savaşın hızı azaldı. Bundan kısa bir süre sonra da her ne kadar topçu ateşi kesilmediyse de, genel bir gerileme başladı. Düşmanın büyük kümeler halinde İnkermann köprüsünden geçerek, karşı sirtlara tırandığı görüldü. Bırakılan savaş meydanında beş veya altı bin kadar ölü ve yaralı bırakıldı. Bir kısmını da beraberlerinde götürdüler.

Zatı Devletlerinize Müttefik kuvetlerin parlak başarılarını arz etmekle şeref duymaktayım, Saatlerce korkunç bir ateşe uğramalarına üstün sayılardaki düşmanla savaşmalarına rağmen gerek İngilizler, gerekse Fransızlar görevlerine çok bağlı kalmış ve kahramanlık göstermekle adeta birbirleriyle yarışmışlardır.

Fransız birliklerinin harekâtı hakkında belki de gerçeği tam anlatmama korkusu ile detaya girmeyeceğim. Ama bunların komutanları General Bosquet'in ve emrindeki birliklerin çok yararlı ve enerjik hizmetlerde bulduklarını, Başkomutanları General Conrobert'inde arazide benimle sıkı işbirliği yaptığını ve gereken nazikâne yardımlarını esirgemediklerini arzederim.

Şimdi de Zâtı Devletlerinize büyük üzüntü ile bildiririm ki kaybımız ağır olmuş ve Majesteleri Kraliçe bir çok değerli subay ve erini kaybetmiş bulunmaktadır. Buna râğmen düşman bizden daha çok kayıp vermiştir.

Düşmanın taarruz gücünün sayısı kesinlikle bilinmemekle beraber kaçışları esnasında tahminen 60.000 kişiden az olmadıkları anlaşılmıştır. Savaş meydanında bıraktıkları ölü 5.000 kişi olup yaralı ve kayıplarla birlikte kayıp toplamı 15.000 kişi civarında olduğu sanılmaktadır. Bu savaşa fiilen katılan İngiliz birliklerinin toplamı ancak 8.000'den fazla idi ve General Bosquet'in Tümeni de 6.000 kişi idi. Diğer Fransız birlikleri yedekte bulunuyordu

Düşman sağ kanadımıza saldırırken bir yandan da Fransızların sol kanadına baskın yaparak iki batarya'yı ele geçirdi. Fakat büyük kayıp pahasına Fransızlar üstün bir kahramanlıkla bu bataryaları geri alıp düşmanı sıkı bir takiple Sivastapol surlarına kadar sürmeyi başardılar.

Bu savaşta yağmur nedeni ile silahlar ateş almamaya başlayınca erler, süngü süngüye, dipçikler, taşlar hatta göğüs göğüse ve tekmelerle öldüresiye savaşmak zorunda kalmışlardı.»(146)

Rusell hatıra defterinde savaşı şöyle açıklıyordu.

«Bu gün Kasım Ayının 5'i Ağır topların gürlemesi ile uyandım. Sesler İnkerman tarafından geliyor. Yani bizim birliklerin sağ tarafından. Cepçiklerimi bisküviler ve peynirle doldurdum. Matrama Rom ve su koyduktan sonra, bizim birliklerin yakınlarına doğru yürüdüm...

Ruslar kitleler halinde Sivastapol'den çıkıyor ve mevzileri saldırıyorlardı. Bu kesimdekiler, birliklerimizin en zayıf noktası idi ve her nedense yeterince sağlamlaştırılmamıştı. Zamanında tedbir alınmış olsaydı belki daha az kayıp verir ve düşmanı kat kat fazlasıyla hırpalardık.

Bu çatışmanın sonu pek sevindirici olmadı. Hatta kötü oldu diyebilirim. Bizim için herşey bozuktu. İnkermann'da! Evet düşman akınlarını durdurarak, hatta askerleri püskürttük diyebilirim. Fakat

(146) Kaylan, A.g.e.107-111.

Sivastapol'a doğru bir adım daha atamadık. Buna rağmen çok kayıp verdik. Halbuki bugün bir er dahi kaybedemeyecek durumdayız. Buralara yeni takviye kuvvetlerinin gelmesi gerekli. İngiltere daha çok fedakârlık yaparak asker göndermeli.

Kış burada geçireceğimiz artık gün gibi aşikâr. Bu gidişle ilkbahardan önce büyük saldırıya başlayamayız. Müttefik kuvvetlerin büyük bir kısım kışı Kırım'da geçirecekler. Lord Raglan 8 Ağustos'ta «kışı Kırım'da geçirmek ihtimalimiz çok kuvvetli» diye hükümeti uyarıyordu.

Kışlık elbiselerle yüklü gemi geldi. Şimdi boşalmasını bekliyoruz. Fakat denizde büyük bir fırtına var ve gemileri parçalıyor.

14 Kasım'da fırtına büyük hasar yaptı. Askerler arasında hastalık yaygın bir hal alıyor. Bu durumu Londra'ya bildireceğim. Asker açlıktan , çıplaklıktan ve hastalıktan yok yere kırılıyor. Sağlık ekipleri yetersiz ve ilaç yok denecek kadar kıt Kolera korkunç şekilde salgın halini aldı.

Sadece Balıkova'daki hasta sayısı Eylül'de 11.693 iken, bu rakam Ocak ayında 23.076'ya yükseldi.»⁽¹⁴⁷⁾

Kış şiddetli hüküm sürdü. 13 Kasım'da meydana gelen bir kasırga Kırım askeri arasında büyük kayıplara sebep oldu. Hatta Sivastapol önünde bulunan Dördüncü Henri adında Fransız harp gemisi Opotorya'da karaya oturdu. Hastaların adedi fazlaştı. Bunlardan bir kısmı askere öteberi satmak için Rum Yahudi, Şarklı, Hristiyanların toplanmasıyla adeta bir şehir haline giren Kamis Umümi Karargahında alıkonuldu ise de ekserisi İstanbul hastahanelerine yollandı. İstanbul'da Avrupalılar çoğaldı. Hatta ahali Fransızlar Sivastapol'un yerine İstanbul'u, zapt ettiler diye söylenmeye başladılar.

(147) Kaylan; A.g.e. S. 134-137

İstanbul'da Fransızların çoğalması 1833'de Ruslar'ın boğazda yerleştikleri hatırasını ihya ediyordu. Bu Şark Meselesine arz olunan yeni vaziyetin dış görünüşü idi. Türkler henüz kendi mülklerinin sahibi değiller idi. Devlet-i Osmaniye Ruslar'ın değil Avrupa'nın himaye-i müşterekesi altında duruyordu.

Bu kış esnasında diplomasi dünyasında büyük bir faaliyet görüldü. Sivastapol muharasasının ne netice vereceğinden son derecede kararsız olan Fransa ve İngiltere, Avusturya hükümeti nezdinde katılma isteklerini yenilediler. Şu an için memleketin sahibi olan Avusturya'da görüşmeler için ihtimal ki Müttefik kuvvetlerin az çok ciddi bir askeri kuvvet sağlamasına yahud Avusturya içinden Fransız ordusunun geçmesine razı olabilirdi idiyse de Prusya'nın (Bismark) gösterdiği tavır ve açık vaziyeti üzerine zaten kararsız bulunduğu bu yolda beklemeye mecbur oldu. Prusya, Rusya hakkında dostluk hissi göstermeğe, hatta, (Ronan Prusya) da pek çok asker toplamağa başlamış, Almanya'da başarı ve nüfus plânını ele almak için meydana gelmesine tereküb etmiş olduğu bahaneye doğu karışıklığı içinde araştırmaya hazırlanmış idi. Bundan dolayı Avusturya tarafsız bulundu. Hiç bir şey kazanmadığı halde Çar Nikola aleyhine yalandan gösterdiği askerlerin utanması altında kaldı.

Bu durum ve hadise arasında Piyemon hükümeti İtalya meselesi üzerine Avrupa'nın dikkatini üzerine çekmek ve Müttefik Devletlerden bir kaçının dostluğunu kazanmak için İngiltere ve Fransa'ya ittifak teklif etti Avusturya'nın katılmasına engel olur fikriyle teklifleri kabul ettiler. 1855 senesi Ocak ayının 26'sında yapılan bir anlaşma gereğince Piyomente Hükümetinin de Kırım'a onbeşbin asker göndermesine razı oldular, Bu yardım, kati bir netice veremezdi. Bu cihetle Sivastapol Muhasarasını sona erdirmek için bazı tedbirlerin alınması gerekiyordu. İngilizlerle Fransızlar bu

mevki önünde bir yenilgiye uğramağa rıza göstermiyorlardı. Zira yalnız Şark Meselesinin halli değil Avrupa'daki bulunan hristiyanları da burada bahis konusu bulunuyordu. Fransızlar yeni bör ödünç para aldılar. Cezayir'den asker gönderdiler. Üçüncü Napolyon bu kuşatmanın sonucunu çabuklaştırmak için bizzat Kırım'a gitmek niyetinde bulundu. Napolyon'un bu fikri Avrupa'da epeyce dedikodu oldu.

Prusya Hükümeti korktu. Bismark Üçüncü Napolyon'un İstanbul'u zaptetmek ve orada bir nevi Lâtin Hükümeti kurmak niyetinde olduğu fikrinde bulunuyordu.

İngiliz Hükümeti (Napolyon 16 Nisan 1855'de "Londra"ya gitmiş idi) Napolyon'u bu fikrinden vazgeçirdi. (148)

1855 yılınının baharında müttefikler 140.000 kişilik bir kuvvet ve yeni komutanlarla (Canrobert'in çekilmesi, üzerine pelissier, Lord Raglan'ın koleradan ölmesiyle yerine Simpson geçmişti) harbe tekrar başladılar. (149)

16 Şubat 1855 günü Ruslar Opatorya'da bulunan Türk mevzilerine 700 metreye kadar sokuldular ve hatta 76 top mevzilendirdiler.

17 Şubat, Sabah saat 6'da Rus topçusu, Türk mevziinin sol kısmı üzerine ateşini toplamak amacı ile hazırlığa başladı. 1200 atımdan sonra Rusların Sağ kolu hücumu geçti. Bu kısımda ve Türk mevziinin ilerisinde çevresi duvarla çevrili bulunan iki mezarlıktan yararlanan Rus kuvvetlerinden iki piyade taburu ve bir kısım gönüllü Rus alayı yaklaşarak hücumu geçtiler. Türkler'in şiddetli piyade ateşi ile Opatoryadaki (Güzelova) savaş gemilerinin yandan açtıkları top ateşi bu hücumu başarısızlığa uğrattı. Türk siperlerine girebilen düşman askerleri de süngülerle yok edildiler.

(148) A. Rasim; A.g.e. I. Bab. C IV. S. 2024-2029

(149) Karal; A.g.e. C. V. S. 240

Rus Generali Hrolof da bir deneme yapmak istedi ve birliklerini toplayıp düzenledikten sonra hücumla geçti. Fakat Türk piyadesinin ezici ateşi karşısında durmaya mecbur kaldı. Tekrarlanan saldırı yine başarısızlığa uğrayınca, Türk Suvarileri karşı hücumla geçtiler. Ruslar bu saldırıyı ancak yedek askerlerini kullanarak önleyebildiler.

Ruslar bu çatışmada 500, Türkler ise 250 kişi kayıp verdiler. General Selim de bu sırada şehit oldu. Rusların bu başarısızlığı Petorsburg'da büyük yankılar yaptı. (150)

1855 senesi Martının ikisinde Çar Nikola vefat etti. Çar Sulh anlaşması yapmak gerektiğini biliyor, fakat buna bir Türklü rıza göstermiyordu. Dışarıda sıcaklık eksi 23 dereceye inmiş olduğu halde Kırım'a giden bir yüksek dereceliye resmi geçit yaptırmak için dışarıya çıktı. Tabii, durdurmak için atının önüne atılarak (haşmetli bu ölüm değil intihar) dedi ise de Nikola : Siz vazifenizi yaptınız, bırakın ben de benimkini yapayım diye cevabını verdi. Hastalığı ağırlaştı bir kaç gün içinde vefat etti. Son demlerinde tebaasına hitaben İmparator ölüyor diye bir telgrafname yazdı.

Halefi İkinci Aleksandr harp taraftarlığında bulunmamış idi. Fakat Müttefik kuvvetlerin Sivastapol'u almaları gerekiyordu. (151)

Prens Mencikof görevinden alındı ve yerine General Ostan Saksen atandı. İkbaharda kuşatmayı artıran müttefikler, 9 Nisan günü Obüs ve havan topları ile Sivastapol'u dövmeye başladılar. 10 gün süren ve 165 bin mermi kullanılan bu bombardımanın sonucu olarak mevzii hücumlardan başka bir şey yapılamadı.

(150) Kaylar; A. g. e. S. 177-178

(151) A. Razim; A. g. e. I. Bab. C. IV. S. 2030-2031

Kireç harekâtının yarım kalması, Fransız ve İngiliz ordusunda, Fransız başkomutanı aleyhinde dedikodulara sebep olmuştu. Bundan başka hem İngiliz hem de Fransız komutanları arasında görüş ayrılıkları başlamıştı.

Sivastapol'a zaman zaman yapılan bombardımana rağmen Çırnaya deresi kuzey doğusundaki Gorçakof kuvvetlerinin bir canlılık göstermemesi, buradaki Rus kuvvetlerinin Sivastapol'un kuzeyinde toplandığı ve Çırnaya bölgesinin boşaltıldığı düşüncesini pekiştirmişti. Bunların gerçekliğini anlayabilmek için, Müttefik Devletleri Komutanları büyük kısmını Türk birliklerinin teşkil ettiği bir kuvvetle ve Mareşal Ömer komutasında, Çırnaya yönünde keşif amacı ile hücumla geçmeye karar verdiler,

12 Türk taburu, bir miktar Fransız topçusu ve suvarisi, 4 İngiliz suvari bölüğü ile topçusu, Ağustos ayları başlarında Çırnaya yönünde ilerleyen Mareşal Ömer, Çırnaya'nın sağ kıyısındaki sırtları aldı ve düşmana rastlamadı. Bir kaç gün sonra Fransız Tugayı ve tüm Fransız Süvarisi Dereyi geçerek, Çırnaya ve köprüsüne hakim olan sırtları kontrol altına aldılar. (152)

Çar İmdat ordusu kumandanı Mençikof'un halefi Gorçakof'a müttefikler üzerine hücum etmek emrini verdi. Gorçakof Çırnaya çayı üzerinde Traktir köprüsünde bozguna uğradı. Piyomente yani Sardunya askerleri bu muharebede pek yiğitçe davrandılar. Kazlova'da Osmanlı Askerlerininde yiğitliği gözle görüldü. Bunun üzerine Pelyesye var kuvvetiyle hücum etti. Sivastapol'ü 17 Ağustos'tan 21 Ağustos'a kadar müthiş bir bombardıman ile alt üst etti. Her gün Ruslardan bin ölü veya yaralı düşüyordu. Muhasara kuvvetleri şehre yakınladılar. (153)

Rus gezginci ordusunun yeteneksizliğini anlayan Müttefik komutanlar tüm kuvvetlerini Sivastapol'un alınması için ayırmaya karar vermişlerdi. Bu

(152) Kaynak: A. g. e. S. 178-179

(153) A. Razi: A. g. e. I. Bab. C. IV. S. 2033-2034

nedenle de Sivastapol'a karşı 800 top yerleştirildi. Müttefik birliklerin mevzileri yer yer Rus siperlerine 30 metreye kadar yaklaştılar.

Bu arada Ruslar da boş durmuyorlardı. onlar da durmadan destek kuvvet alıp, durumlarını sağlamlaştırmaya bakıyorlardı.(154)

5 Eylül'de öğle üstü top atışı iki kat şiddetini artırdı. şehrin bir çok noktasında yangınlar meydana geldi. Limanda barut yüklü iki fırkateyn havaya uçtu. Bütün ufku ateş içinde bırakan alevler surların çevresinde büyük gürültülerle atılan lağımalar arasında Pelysye hücum emrini verdi. Harp bir kaç saat pek ziyade şiddetli devam etti. Akşamleyin Rus istihkâmâtı zapt edildi. (155)

6 Eylülde Müttefikler, Hazirandan buyana kapılan en büyük çaptaki saldırıya geçtiler. Merkezde bulunan İngilizler Redan'ın zaptedilmesiyle sorumlu idiler. Sol kanattaki Fransızlar ise, uzun bir hat halinde tüm kaleyi kuşatıyor ve bu durum denize kadar uzanıyordu. Sağ kanattaki Fransız kuvvetleri de Malakoff'un karşısında bulunuyordu.

Bir gün önce bataryalar durmadan kaleyi dövmüşlerdi. O gün bir tugay'ın başında bulunan Windham'a, Redan kalesine birliği ile ilk hücumu geçme emri verilmişti.

Ertesi gün harekâta 41. Alay'ın saldırısı ile başlandı. İlk hücumda büyük hendek aşılp, bataryanın içerisine kadar girildiyse de, Ruslar'ın inatçı ateşi karşısında büyük kayıplar vererek geri çekildiler. Bundan sonra karargâhta General Simpson'un huzuruna çıkan Windham, bataryanın kuvvetli durumunu fakat birliklerin intizamsızlığını anlattı. ayrıca ezilmemiş taze bir kuvvetle buranın yine de alınmasının mümkün olacağını bildirdi.

Yeni kuvvetin aşağıdaki şekilde düzenlenmesi gerekiyordu:

(154) Kaylan; A. g. e. S. 179

(155) A. Rasim; A. g. e. I. Bab. C. IV. S. 2034

- a) Düşman ateşini karşılayacak bir örtme kuvveti.
- b) 320 kişi ve 40 kattan oluşan bir merdiven birliği.
- c) 1000 piyade erinden düzenlenen bir ana saldırı birliği.
- d) 200 kişiden oluşan bir çalışma birliği.

Geride de 4500 erlik bir yedek kuvvet bulundurulacaktı. Fakat sonradan bu yedek birliğin bir kısmı ileriye alındı.

Wincham emrindeki kuvvetlerin başında hücumla geçti ve birinci hattı aşarak, kalenin bölmelerine girdi. Fakat erler çok isteksiz dövüşüyorlardı. Bu nedenle ikinci hattın siperleri üzerine hücumla geçmek üzere destek kuvveti almaya gerek vardı. Wincham geriye üç haberci gönderilmesine rağmen birşey duyurulmayınca bizzat karargâha gitmek zorunluğunda kaldı.

Bu zaman zarfında Malakoff kalesi düşmüş ve Fransızlar'ın eline geçmiş bulunuyordu. Bundan sonra çalışma birliği ile merdiven birliği emir almadan kaleye saldırıya geçti. Bir sürü başarısızlıktan sonra siperlere çekilmeye mecbur kalındı.

Öte yandan Malakoff'undüşüğünü gören Ruslar şehri boşaltmaya karar vermişlerdi. Limandaki kayıklardan bir köprü kurarak karşıya geçtiler. Bu geçiş esnasında tüm malzemeyi, binaları, ve en sonunda da köprüyü yakıp yıktılar. Aynı zamanda İngilizler de büyük kayıp vermişlerdi. Bu haber İngiltere'ye bir zafer olarak ulaşmış ve büyük sevinç ve şenliklere yol açmıştı.

Sivastapol'a öldürücü hücum keşif bir bombardımanla başladı. Sonra Müttefik süvari ve piyade birlikleri harekete geçtiler. İlk zamanlarda İngilizler başarısızdılar ve Redan'ı alamadılar. Fransızlar ise Malakoff kalesi önünde başarılı idiler Ruslar şehrin kilit noktasının tehlikeli duruma

düştüğünü görünce, Sivastapol'ü yakıp yaktılar. Limandaki gemilerini dağıttılar ve kaçarak nehrin karşı yakasına geçtiler.⁽¹⁵⁶⁾

Akşemleyn Rus istihkâmları zaptedildi. Ertesi gün Garçakof daha ziyade müdafanın boşa olduğuna karar verdi. Müdafaa edenlere Sivastapol'ü terk etmelerine müsaade etti Vali Osten-Sacken en sonra çıktı. Ruslar teslim oldular. 322 gün kuşatmadan, üç önemli muharebeden, pek kanlı üç hücumdan sonra 19 Eylülde General Pelysye Fransız Bayrağını Sivastapol'ün metruk harebeleri üzerine dikti. Adı geçen Mareşal rütbesine ve Rük Dö Melakof ünvanını aldı.

Pek pahalıya mol olan bu muvaffakiyyet üzerine Odesa'nın karşısındaki Kilburnu da düşmüş idi. Fakat Ruslarında kazançları var idi. Kafkasya'nın güneyinde Bayındır, Ahlacık ve Başgedikler'de muvaffakiyyet elde ettiler.⁽¹⁵⁷⁾

4. KARS HAREKATI

Türkiye tarafından Ruslar'a karşı savaşın ilân edildiğini haber alan Anadolu Orduları Komutanları emir beklemeden ve hemen saldırıya geçmişlerdi. Çeşitli yerlerde çarpışmalar olmuştu.

14 Haziran 1855 de Rus Ordusu Kars yönünde ileri yürüyüşe başladı. Türk ordusu komutanlığı, Ruslar'ın bu ileri çıkışı karşısında, Ordunun büyük kısmını Kars'a toplamış ve Kars'ın savunmasına karar vermişti. Bu sırada

⁽¹⁵⁶⁾Kaylar;A.g.e.s.171-173.

⁽¹⁵⁷⁾ A. Rasim; A.g.e. I. Bsb. C. IV. S. 2034

Ruslarla ilişkide bulunmak üzere yalnız hatlarda zayıf kuvvetler bırakılmıştı. Ruslar'ın ilk birlikleri, büyük bir direnişe uğramadan ilerledi ve 16 Haziranda Türk ileri karakolunu attıktan sonra, Gümrü yolunun iki tarafından Kars'ın 15-20 kilometre Kuzey Doğusuna vardı.

Türk ileri karakollarının çekilmesi üzerine, onları izleyen Rus öncüleri, Kars yakınına gelebildilerse de, kaleden yapılan ateş sonucu Kaleye sokulamayarak geldikleri yere geri ettiler.

Rus ordusu çatışmanın başından beri, zorla almak değil, teslim yoluyla elde etmek istiyordu. Bu yüzden 17 Haziran'da Kars çevrilmeye başlandı.

○ sıralarda Kırım'da bulunan bazı Türk birliklerinin Anadolu'ya taşınması gerekiyordu. Çünkü ordusunun yardıma ihtiyacı vardı. Bu durumu tartışmak üzere Türk, İngiliz ve Fransız kurulları toplandılar. Türk ordusu ile birlikte bazı İngiliz ve Fransız birliklerinin de Anadolu'ya aktarılması kararlaştırıldı. Fakat ulaşım işini üzerine almış olan Fransızlar, son anda vazgeçtiler. Böylece de büyük bir gösterinin yapılması suya düşmüş oldu. Uzun tartışmalardan sonra ancak bir kısım Türk birliklerinin Kars'a gitmesi için anlaşmaya varıldı.

18 Haziran 1855 günü başlayan Kars kuşatması 28 Eylül'e kadar sürdü. Sivastapol'un düşmesiyle Moravyef ilk kararından döndü ve Kars'ı zorla almak için davranışa geçti. (156)

1855 Senesi Kasım'ın yirmiyedisinde Osmanlı Askeri tarafından gösterilen şiddetle müdafaa'ya rağmen Kars'a girdiler Anadolu'daki askeri harekâtımız fayda vermiyordu. Rus Generali, Osmanlı ordusundaki keder verici durumdan dolayı muvaffakiyyetini sağlamlaştırıyordu. Osmanlı Hükümeti de bu durumun farkına varmış idi. Hatta 1855 de Ahsaha Gümrü Muharebelerinde meydana gelen başarısızlıklara sebep olan Müşir Ahmed

(156) Kaylan; A.g.e. S. 180-182

Paşa ile Ferik Rıza Paşa'nın rütbelerini kaldırarak kendilerini beşer sene müddetle Kıbrıs'ta Magosa' ya gönderildiler.⁽¹⁵⁹⁾

Gerek Silistre'de gerekse Kars harekâtında müttefiklerin, Türklere dişe dokunur bir yardımları olmamıştır.

Çaresizlik içinde kalan Türk ordusunun, Kars'ta yenilmesi pek önemli değildir Çünkü Kars harekâtı mevzî ve savaşın genel durumunu etkilemedi. Kırım Savaşı Müttefik ordularının zaferi ile sonuçlanmıştı.⁽¹⁶⁰⁾



(159) A. Rasim, A. g. e. I, Bab. C. IV. S. 2035

(160) Kaylan, A. g. e. S. 182

V. BÖLÜM

1. PARİS ANTLAŞMASI

Paris Kongresi arifesinde harpçi devletlerin durumu şudur: Osmanlı Devleti Rusya'nın iki yıl önce korkutucu tavırlarından kurtulmuştur. Türk orduları Tuna üzerinde, Kafkas Cephesinde ve Kırım'da yaptıkları harplerde, Türkiye'ye Rus Çarı tarafından verilmiş olan "Hasta Adam" teriminin yerinde olmadığını göstermişlerdir. Osmanlı Devleti Müttefiklerinin yardımıyla, geçici bir zaman içinde olsa, topraklarının güvenliğini sağlamıştır. Osmanlı Devlet adamları ve halkı istikbale güvenle bakıyorlardı.

Rusya, Osmanlı Devletinin Balkan topraklarından bir kısmını almak ve yahut Türkiye'deki Ortodoks tebaa'nın hâmisî durumuna gelmek istemiş, fakat bu yüzden İngiltere'nin ve Fransa'nın Türkiye tarafından çıkararak harbi Rus topraklarına nakledeceklerini hiç tahmin etmemişti. Tahminlerinin dışında sürüklendiği Kırım Muharebesinde Rusya, müttefiklere nazaran üç defa daha fazla para ve insan kaybetmişti. Devletin maliyesi, halk psikolojisi, harbi sürdürmeye veyahut yeni bir harbe girmeye elverişli değildi. Kaldı ki Ruslar yeni bir harpte Lehistan, Finlandiya, Kırım ve Kafkasları kaybetmekten korkmaya başlamışlardı.

Fransa, Harbin sonunda, harbin başlangıcında olduğu kadar harp yapma isteklisi değildir. İki savaş yılı içinde Fransa'nın harp düşüncelerinde değişmeler olmuştu. Napolyon III, Milliyetçilik ceryanlarının şampiyonu olmuştu. Lehistan'ın Rusya'dan Maceristan'ın ve İtalyan topraklarının Avusturya'dan ayrılmasını arzu ediyordu. Napolyon III, bu işlerde olsun, şöhreti Ren üzerinde genişlemekte olan İngiltere'nin kendisine yardım etmesini istiyordu. (161)

İngilizler muharebenin devamını istiyorlardı. Lord Palmerston iktidar mevkî'ne yeni gelmiş idi. İngiliz umumunun fikrinin şevk'i ile harp tedarikine başlamıştı. İngilizler Baltık Denizinde yeni bir harp meydana getirilmesini, Kronştad müstahkem mevkisinin de Sivastapol gibi tahribini, Petersburg'un bombardıman edilmesinin, böylece Rusya'nın bir hayli zaman kalkışamayacak hale gelmesini istiyorlardı. Bu maksada dayanarak 1854 senesi Kasımında Finlandiya kendisine iade edilmek vaadiyle İsvec ile bir anlaşma yaptılar. İtalyan Liberal Partisini aleyhine teşvik etmek tehdidinde bulunarak Avusturya'nın da harp ilân etmesini talep ediyorlar. Kafkasya'da çarpışan Şeyh Şamil'e yardımda

(161) Kural, A.ğ. 7. 5. 241

bulunuyorlardı. (162) İngiltere, Fransa'yı Avrupa'da özel çıkarlarını sağlamak için tutmak niyetinde değildi. (163)

Zaten Viyana'da bir kaç kez müzakereye başlanmış idi. Bu defa (1272-1855) Senesi Aralık ayında tekrar başlandı. Avusturya Hükümeti şimdi Rusya'nın düşmanı olmakla oldukça sıkışmış, Almanya yönünde Prusya, İtalya yönünde Fransa tarafından sıkıştırılmış olmakla bu zor durumdan kurtulmak için gayret gösteriyordu. Batı devletleriyle bir müddet görüşmelerden sonra 16 Aralık da bir ültimatoma, imzalayıp Çar'a yolladı. Bu ültimatomda 1856 senesinin 17 Ocağı'na kadar içinde bulunan maddeleri kabul etmeyecek olursa Fransa İngiltere ile ittifâk edeceğini bildiriyordu.

Bu ültimatoma dört iş dediğimiz gelecekteki dört işi ihtiva ediyordu.

1- Tuna Beylikleri Avrupa Büyük Devletlerinin (İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya- Macaristan, Rusya, İtalya) toplu himayeleri altına konulacak, bunların dahili teşkilâtı adı geçen devletler tarafından teklif edilecek, Osmanlı Devleti zikrolunan beylikleri himaye altında bulunduran devletlerin evvelce muvaffakata olmaksızın sınır kalelerine müdahalede bulunamayacak, Beserabya tarafından hudud düzeltilmesi yapacak.

2- Anlaşma devletlerinin kontrolü altında olarak Tuna'da gemilerin serbestçe geçiş usulü esâsı konulacak.

3- Karadeniz tarafsız bir hale getirilecek. Bu konuda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir uzlaşma yapılacak. Bu uzlaşma esas anlaşmaya eklenip Avrupa büyük devletleri tarafından teklif edilecek Türkiye, Avrupa devletleri anlaşmasına kabul olunacak, Adı geçen devletleri ile Beş Büyük Avrupa Devletinin biri arasında meydana gelecek

(162) A. Fazıl, A. g. e. I. Bab. C IV. S. 2038

(163) Kacal: A. g. e. C. V. S. 241

bir ihtilâf diğer dört Avrupa devletine bildirilecek. Boğazların kapalı bulunması usulü yeniden ilân olunacak.

4- Türkiye'de bulunan hiristiyanların hukuka zat-ı Şâhânenin istiklâl ve hakimiyetine asla dokunulmamak şartıyla tasdik olunacak adı geçen hükümdar bu konuda Rusya'nın rızasına gereken bir taahhüde bulunacak.

Çar, hafif bazı hakları kullanabilme şartından başka adı geçen şartların tamamına uyacağını bildirdi.

Bunun üzerine adı geçen senenin Şubatın'ın yirmibeşinde kat'i sulh andlaşmasının imzalanması için Paris'de bir Kongre yapıldı ve Kongre Viyana Kongresinden sonra en mühim ve en muhteşem bir kongre idi.(164)

Paris Kongresine Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Fransa, Piyomenteden başka Avusturya ve Prusya da iştirak ettiler. Osmanlı Devleti, tarihinde ilk defa olarak Devletlerarası bir kongreye Avrupa devletleriyle esit haklara malik olarak iştirak ediyordu. (165)

Kongre heyeti aşağıdaki kişilerden meydana gelmiş idi .

Fransız elçileri : Harbiye Nazırı Kont Walevski, Baron Dö

Bougrueney

İngiltere; Lord Clarendon, Lord Cowley

Avusturya; Kont Buol, Baron Hübner

Rusya; Prens Orlof, Baron Burnow

Sardunya; Kont Kavour, Marki Dö Villamarina

Osmanlı Devleti; Sadrazam Ali Paşa, Paris Elçisi Cemil Paşa(166)

Prusya'yı; Baron Manteufel temsil ettiler. (167)

(164) A. Rasim, A. g. e. I. Esb. C. IV. S. 2041-2045

(165) Karal; A. g. e. C. V. S. 242

(166) A. Rasim, A. g. e. I. Esb. C. IV. S. 2045

(167) Karal. A. g. e. C. V. S. 242

Ali Paşa maiyetine Beylikçi Afif Bey, Divan tercümanı Nureddin Bey, Baş Ser Katibi Amîdi hülâfasından Arfi (Arif) Meclis-i Tanzimât katiblerinden Celâl Beylerle, Fransızca yazışmalar için Tercüme Odası memurlarından Kostaki Efendi (Sakız Valisi Esbak Aduseyyidî Paşa) tayin edildiler.

Müttefikler savaş meydanlarında ve Çar'a karşı göstermiş oldukları birliği barış masası etrafında gösteremediler. Osmanlı Devleti ve İngiltere, Rusya'ya ağır şartlar koşulmasını istiyorlardı. Fakat Fransa buna taraftar değildi. Napolyon III Osmanlı Devleti'nin Fransa'dan çok İngiltere'ye eğildiğini görerek ve Avusturya ile Prusya'nın beraberce hareket etmelerinden gocunarak Rusya'yı okşamaya ve ona gelecekte bir Fransız-Rus anlaşmasının mümkün olduğunu duyurmaya gayret ediyordu. Kongre'nin başkanı Kont Walevski de imparatorunun düşüncesine ortak çıkarak, Rus üyelerinin sempatilerini kazanmak için onları "savaş alanında kazanamadığınız şan ve şeref tacını siyaset alanında kazanacağınıza eminim" sözleriyle karşılaşmıştı. Ruslar, Fransa'nın bu döneklighinden faydalanarak, Kaynarca Antlaşmasıyla kazanıp sonraki anlaşmalarla yeniledikleri imtiyazların bir kısmını olsun kurtarmak istedilerse de, Osmanlı ve İngiliz üyelerinin karşı koyması yüzünden iddialarından vazgeçtiler. Buna karşılık da İngilizler'le Türkler arasında önceden kararlaştırılmış olan ağır şartlar hafifleştirildi. (168) Osmanlı Devleti ilk defa olmak üzere böyle bir kongreye kabul ediliyordu.

Anlaşma 1856 Senesi Martının Otuzunda imzalandı.

Paris Andlaşmasının dikkate değer olan kısımları 7,8,9,11 ve 14,15,19,20 ve 29 uncu maddeleridir.

1- Savaşan devletler zapt ettikleri yerleri iade edecekler. (2. ve 4. maddeler)

(168) Kasal, A. g. s. C. 7. 5. 242

2- Osmanlı Hükümeti, Avrupa devletler genel haklarından faydalanmağa dahildir. Düvel-i Muazzama Fransa, İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya, İtalya) hükümdarlarının her biri ayrı ayrı osmanlı Devleti topraklarının bütünlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ettikleri gibi bu taahhütlerin tamamının yerine getirilmesine müştereken kefildirler.

Bunu bozacak her bir harekete Avrupa genel faydasına dokunur bir mesele gözüyle bakılacaktır. (7. madde) (169)

Osmanlı devletinin, Devletler genel haklarından faydalanamaması en çok Rusya'nın işine yaramakta idi. Çarların ulu orta imparatorluk işlerine karışmaları ve hıristiyan tebaanın hâmisî sıfatını takınmaları, buna açıkça işaret etmektedir. Rusya gibi osmanlı İmparatorluğu'na komşu olmayan ve onun kadar kuvvetli Osmanlı üzerine baskı yapamayacak durumda olan Fransa ve İngiltere, diğer Avrupa devletlerini peslerinden sürüklüyerek ve sadece bir muvazene düşüncesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun devletler genel hakları bakımından Avrupa Devletleri arasına alınmasını Paris Anlaşmasının yedinci maddesiyle tespit ettiler.

3- Osmanlı Devleti ile anlaşmayı imzalayan devletlerden bir veya birkaçı arasında bir anlaşmazlık çıkarsa, Osmanlı Devleti ve onunla ihtilafli taraf, kuvvete başvurmadan önce muahedeyi imzalamış olan diğer devletlerin aracılığına başvuracaklardır.

4- Zat-ı Hazret-ı Padişâhî, hıristiyan ahalisi haklarında yardım ve iyiliklerde bulunacakları niyetini doğrular. Kati bir padişah fermânı 1272 (1856) da Âli Paşa sadrazamlığında ilân edilen fermândır ki hükümsüz kalmıştır.

Bağışlamış olduklarından ve bu konuda olan yüce fikirlerine yeni bir delil göstermek istediklerinden (Serbest ve yüce irade) lerinden

(169) A. Rıza, A. g. I. Esb. C. IV S. 2048

çıkmiş olan bu yüce fermânın anlaşma yapan devletlere açıklanmasını uygun bulmuşlardır. Bu açıklamanın büyük değerini ebedileştirerek doğrulayalar. Şurası kati olarak yazılmıştır ki bu ilân zât-ı Hazret-i Padîşâhî'nin ne günde tebaasıyla olan muamelat-ı şâhânelerine ve ne de yüce saltanatlarının dahili idaresine gerek ayrı ayrı ve gerek birlikte müdahale etmek için hiç bir halde anlaşma yapan devletlere bir hak ve yetki vermeyecektir (9. madde)

5- Boğazların kapanması hakkında olan 1841 andlaşması yenilendi. Karadeniz tarafsız hale konuldu. Bu deniz'in Sahili üzerinde hiç bir tersane bulundurulmayacak. Osmanlı Devleti ile Rusya sahillerinin hizmetine lazım olacak kadar Karadenizde bulundurulacak küçük gemilerin kuvvet ve miktarını tayin etmek zamanında açıklamalarında özel anlaşma yaptıklarından, adı geçen andlaşmada bu anlaşmaya ilâve olunacak ve anlaşmanın tamamlayan bir kısmı gibi kuvvet ve kıymeti olacak. Bu senet Anlaşma devletlerinin katılması ve rızası olmadıkça ne imza ve ne de değişiklik yapılacak. (10,11,12,13,14. üncü maddeler)

6- (Tuna) : Gemilerin geçişine serbest olduğundan Viyana Kongresinde kararlaştırılanlar tatbik olunacak, andlaşma devletlerinin her biri tarafından birer memur tayin olunarak teşkil olunacak komisyon Tuna boğazlarıyla, boğazlar civarındaki denizi tıkamakta olan kumlar, diğer engellerden kurtulacak şeylerle onları gemilerin geçişini kolaylaştıracak icra vasıtalarını ve diğerlerini özel usullerle tatbik ederek yerine getirecek. (15.16.17.18.19.uncu maddeler) (170)

Tuna Nehri deltasının 1828'de Rusya'ya katılmış olan kısmı Buğdan'a eklenecek. (171)

(170) A. Rasim, A. g. e. I. Eab. C. IV. S. 2046-2050

(171) Karat, A. g. e. C. V. S. 245

7- Bâserabya hududunun düzeltilmesi ve Eflâk ve Buğdan ve Sırb Beyliklerinin iç işlerine dair yazılar. (172)

Eflâk ve Buğdan'ın iç işlerindeki muhtarlığı toplu kefillik altına alınacak ve imzalayan devletlerden hiçbirinin burada özel bir himaye kurmasına yer verilmeyecektir. Eflâk ve Buğdan'ın iç idaresinde muhtariyetin şümülü, özel bir Avrupa Komisyonu tarafından tertiplenecektir. Hıristiyanların iç idaresinde de kendi kendini idare etme usulleri geliştirilecektir. (173)

8- Anadolu hudud düzeltmesi (21. madde)

Güya Osmanlı Devleti 1815'de resmî olarak kabul edilmiş Viyana Kongresine iştirak edilmeyerek, Avrupa Devletleri genel hukukundan mahrumiyeti acısını çıkardığı gibi Fransa dahi Aynı Kongre'de bulunduğu kötü duruma baskentinde Anlaşma devletleri ve geçmiş mukaddes ittifak elçi heyetini toplanmış görmekle onuruna açılmış yarayı kapıyordu. (174)

2. ISLÂHAT FERMANI

Islâhat fermânı, Kırım Harbinin son yıllarında hazırlanarak Paris Anlaşmasının imzalanmasından altı hafta önce Bâb-ı Âli'de bütün bakanlar yüksek memurlar ve şeyhülislâm, patrikler, hahambaşı ve cemaatlerin ileri gelenleri önünde okunarak ilân edildikten sonra Paris anlaşmasını hazırlamakta olan devletlere bildirildi.

Islâhat fermânı, Gülhane Hatt-ı hümayunu gibi, Osmanlı İmparatorluğunda yapılması kararlaştırılan yeni bir düzenin

(172) A. Rasim: A. g. e. I. Bab. C. IV. S. 2050

(173) Kersel: A. g. e. C. V. S. 245

(174) A. Rasim: A. g. e. I. Bab. C. IV. S. 2050

prensiplerini ve genel hatlarıyla programını içine alır, Tanzimat devrinin bir merhalesi olarak kabul edilirse de, hazırlanmış şekli, yapısı ve tesiri itibariyle ondan birçok noktalarda ayrılır. Gülhane hattının başlattığı Tanzimat düzeni, Osmanlı Devlet adamlarının teşebbüsü ile ve ön plânda siyâsi düşünceler olmaksızın tertiplenmişti, ordunun yeni bir düzene sokulması, İmparatorluğun mülkî idaresinde standart bir eyâlet taksimatının kabul edilmesi, Devlet Şûrâsının ve vilâyet meclislerinin kurulması, ceza kanununun hazırlanması, medresenin yanında Avrupa örneğinde okullar açılması, karma mahkemelerin kurulması ticaret kanununun kabulü gibi büyük çapta işler Tanzimatın başarıları idi. İmparatorluğu tam manası ile modern bir kılığa koymaktan uzak idi. Fakat Tanzimattan önceki durumuna göre Osmanlı müesseseleri bu kılığa yakınlaşmış bulunuyorlardı. Avrupa devletleri ve en çok Rusya Tanzimatı İmparatorluğun tebası için yetersiz görüyorlardı. Rus köylüsünden daha çok hak sahibi ve refahlı olmamasına rağmen, Rus Çarı, politika maksatları ile Osmanlı Ortodokslarının hamisi rolünü kendisine pek yakıştırmakta idi. İngilizlerle Fransızlar da, idealizm arkasına saklanan özel düşüncelerle Hıristiyan tebea için yeni haklar verilmesinde Rusya'nın düşüncesine ortak çıkıyorlardı. Kırım harbi ilk bakıma göre Ruslarla Fransızlar'ın Katolikler ve Ortodokslar için ayrı ayrı istikametten aynı amaca yönelttilen çıkarları sağlamak için yaptıkları çalışmalardan doğmuştu.

Kırım harbinin sonlarına doğru, barış ihtimalleri belirince, müttefik devletler, barış konferansında Rusya'nın Osmanlı Devletindeki Hıristiyan tebea çıkarına diye, siyâsi manevralar çevirerek Avrupa'nın Hıristiyan kamu oyunundan Parsa toplanmasını önlemeyi düşündüler. 1 Şubat 1855 de Viyana'da, Avusturya, İngiltere ve Fransa arasında, gelecek barış görüşmelerine temel ödevini görecek prensipler görüşüldü; bunlar arasına Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan tebaanın hak ve imtiyazlarının

açıklanmasını isteyen bir madde kondu. Bu maddenin programlaştırılması yolunda müttefik devletler arasında yapılan tartışmalar neticesinde şu tezler ortaya atıldı:

Türk Tezi : Osmanlı İmparatorluğundaki Hıristiyan tebaaya verilen hak ve imtiyazlar, Fatih Sultan Mehmed devrinde başlar. Bu hak ve imtiyazlar iki bölümdür. Birinci bölüm, din yönünden olanları içine alır. Bunlar vicdan özgürlüğü ile ilgili olduğundan, Bâb-ı Âli yenilemeye daima hazırdır. İkinci bölüm ise medeni haklarla adalet ve muhtariyet hususundaki imtiyazları ihtiva eder. Osmanlı hükümeti, Gülhane hatt-ı hümayunu ile İslâm ve Hıristiyan tebaası arasında eşitlik prensibini kabul etmiş olduğu için, artık böyle İmtiyazlar tanıyamaz.

Rus tezi : Paris andlaşmasına eklenecek bir madde ile Osmanlı hıristiyanlarının hak ve menfaatleri, Avrupa devletlerinin garantisine altına alınmalıdır.

İngiliz tezi : Tam ölçüde bir din serbetliği ve hukuk eşitliği sağlanmalıdır.

Fransız tezi : İslâm tebaa ile hıristiyan tebaa arasında cemiyet, haklar vergiler askerlik, milli eğitim ve devlet memurluklarına geçme bakımından sürüp gelen farklar, bir fermân ile kaldırılarak, Gülhane hattında işaret edilmiş olan tebaa eşitliği tam manasıyla geliştirilmelidir.

Bâb-ı Âli ne Rusya'nın, ne de İngiltere'nin tezini kabul edemezdi. Çünkü birincisi, devletin haklarına dokunmakta, ikincisi ise devletin temeli demek olan İslâm dinini küçültmekte idi. Fransız tezine gelince, din ve devlete açıktan açığa dokunur bir tarafı görülmediği için, akla yakın olarak kabul edildi. İngiltere ile Avusturya bu ciheti kabul ettiklerinden Fransız tezi bir fermân şekline konularak ilân-ı Bâb-ı Âli'ye bırakıldı.

Bütün bu açıklamalardan anlaşılıyor ki "İslâhat Fermânı" yabancı devletlerin nazırladığı ve Bâb-ı Âli'nin kabul etmek zorunda kaldığı bir

islâhat programıdır. Osmanlı Devleti bu hükümlerlik haklarını yalnız şekil yönünden kurtarmış oluyordu. Gerçekte ise, Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan tebaasının refahını düşünmek ve bu hususta gereken kararları almak Avrupa büyük devletlerinin eline geçmiş idi.

Gülhane hattındaki prensipler yenilendikten başka, onlara yenilerini de ekleyen Islâhat Fermânı şu yirmi maddeden kurulmuştur.

"Tebaanın can ve mal, ırz ve namus masunluğu; kanun önünde eşitlik; şahsın ve topluluğun tasarruf haklarına saygı; devlet hizmetlerine ve askerlik ödevine bütün tebaanın kabulü; bazı sınırlar içinde mezhep ve millî eğitim hürriyeti; vergiler hususunda eşitlik, iltizam usulünün kaldırılarak verginin doğrudan doğruya alınması; mahkemelerde şahitlik hususunda eşitlik, tebaanın mehkemeler huzurunda hüküm giymesinden sonra idam ve af hususunun padişahın hakları cümlesinden olduğu; mahkemelerin açık olması ve ilâmların yayınlanması; suçlu mülklerinin müsaderesi usulünün kaldırılması; işkencenin kaldırılması; hapisane usul ve nizamlarının insanlık kaidelerine daha uygun bir şekilde tutulması; karma ticaret, ceza ve cinayet dâvaları için karma mahkemeler kurulması, bu mahkemelerde yürütülecek haklar ve ceza kanunlarıyla mahkeme usüllerinin düzenlenmesi; müslüman olmayan toplulukların din yönünden olan imtiyazları muhafaza edilerek, diğer imtiyazların incelenmesi ve değiştirilmesi; patrikhânelerin veya müslüman olmayan meclislerin bazı hallerde, hukuk dâvalarında sahip olacakları salâhiyetlerin teyidi; adı geçen meclisler tarafından vilayet ve nahiye meclisleriyle Ahkâm-ı Adliye meclisinde âza bulundurulması; resmi yazılarda Hıristiyanlar için hakaret mânâsı taşıyan tabirlerin kullanılması için kanunun şiddetle yürütülmesi"

Islâhat fermânının bu maddeleri, Gülhane hattına göre daha gerekli ve daha geniş idi. Gülhane hattında da olduğu gibi, Islâhat Fermânında da

başlıca düşünce, tebaayı ırk ve din farkı gözetmeksizin kaynaştırmak ve devletin mukadderatı ile ilgili bir Osmanlı topluluğu yaratmaktı. Islâhat Fermânı, bu amaca varılması için İslâmlarla Hıristiyanları ayıran hususların kaldırılmasını göz önünde tutuyordu. İslâmlarla Hıristiyanlar arasında mevcut farklar, din vergi, askerlik, devlet memurluklarına geçme ve milli eğitim alanında göze çarpmakta idi. Hıristiyanlar, din bakımından hürlüğe sahiptiler. Fakat inanç sistemleri, İslâmlar nazarında küfürdü. Bu itibarla Hıristiyanlar da kafir sayılırlardı. İmparatorluğun temeli İslâmlık olduğu için Hıristiyan umumi efkârını üzen bazı kanunlar da çıkarılmıştı. Bunlar içinden ikisi İslâm umumî efkârında kuvvetli birer hüküm halini de almış bulunuyordu. İslâmlığı kendi isteğiyle kabul eden bir Hıristiyan veya Yahudi, tekrar kendi dinine döndüğü takdirde, ölüm cezasına çarptırılması kanundu. Keza müslüman bir kadınla münasebette bulunan bir hıristiyanın, islâmlığı kabul etmediği takdirde, ölüme mahkûm edilmesi de kanundu. Böyle kanunlar mevcut oldukça Hıristiyan cemiyeti ile Müslüman cemiyeti arasında bir kaynaşma sağlanamayacağı belli idi. Islâhat Fermânı, içine aldığı maddelerle, kişiler arasında eşitliği temin etmek istediği kadar din sistemleri arasında mevcut eşitsizliği de şekil bakımından olsun kaldırmak istiyordu.

İslâmlarla Hıristiyanlar arasında vergi ve askerlik hizmeti bakımından olan eşitsizlik ise oldukça önemli idi. Tanzimata kadar Hıristiyan Tebaa askere alınmazdı. Bu muafiyete karşılık olarak da devlete haraç ismini taşıyan bir vergi verirdi. Bu durum, tebaanın kanun önünde eşitliği perensibini çok zayıflatmakta idi. Tanzimatta haraç kaldırılarak askerlik ödevi Hıristiyanlar için de mecburi olmuştu. 1847'de ilk defa olarak Rum gemicilere Osmanlı Bahriyesine alınmıştı. 1850'de devlet şûrasının kabul ettiği bir kanun projesiyle, bütün Hıristiyan tebaanın askerlik problemi ele alındı. Fakat bir taraftan Hıristiyanların orduda ilerlemeleri kararlaştırılmadığından, diğer taraftan Hıristiyanlar

askerliği benimseyemediklerinden, kanun projesi yürütülemedi. Bu örneğe rağmen Islâhat Fermânında Hıristiyanların askerliği yeniden prensip olarak ortaya kondu. Askerlik ödevini yapmak istemiyen İslâm ve Hıristiyan tebaa için "bedel-i nakdi " formülü kabul edildi. Bu bir derece haraç vergisinin devamı demektir. Fakat İslâmların da bedel-i nakdi vermek hakkına sahip olmaları ile, hıristiyan ve İslâm tebaa arasında askerlik alanında eşitlik sağlanmış oldu. İslâmıla Hıristiyan tebaa arasında bir eşitsizlik ve devlet memurluklarına geçmede göze çarpmakta idi. Hıristiyanların bazı hallerde, Rumlar müstesna, devletin memurluklarına geçmeye hakları yoktu. Hıristiyanların siyâset haklarından mahrumluğunu anlatan bu durum, Hıristiyan devletlerin gözüne çarpmakta idi. Devlet memurluğu millî eğitim ile yakından ilgili olduğundan, Islâhat Fermânında Hıristiyanların hem Osmanlı milli eğitiminden faydalanabilmeleri, hem de devlet memurluklarına geçebilmeleri prensibi konulmuştu.

Islâhat Fermanında, tebaayı kaynaştırmayı amaç tutan maddelerin yanında, türlü alanda devlet idaresini denkleştirmek için de birtakım maddeler vardı. Bütün bu maddelerin yürütülmesi, Tanzimatın ikinci merhalesi olan ve 1856'dan 1875'e kadar uzanan devirde olmuştur. (175)

(175) Karal; A. g. e. C. V. S. 248-252

SONUÇ

Yüzyıllar boyu üç kıtaya hakim olan Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılda gücünü yitirmeye başlamıştı. Dev imparatorluk gerek içten gerek dıştan yıpratılıyordu. Tarihlerin "İnkıraz-Çökme" diye söz ettikleri bu olaya, yabancı devletler başka adlar da bulmuşlardı. Muhteşem Osmanlı Devletine artık "Avrupa'nın hasta adamı" gözüyle bakılıyordu.

Asırlardır "Muhteşem ve mağlup edilmezliği" ile meşhur olan Osmanlı Devletinin saltanat, ordu, medrese üzerine kurduğu nizam ve otoriteni'nin birden bire hızı kesilmeye başlamış, asırlardır tebaa'ya huzur ve saadet veren gelenekler, itibardan düşmüş, nizamsız ve adeletsiz bir gidiş başlamıştır.

1789 Fransız ihtilâli ile batıda doğan milliyetçilik akımının, muhtelif unsurlardan meydana gelen Osmanlı tebaası arasına girişi ve yayılışı, devletin tabanında derin çatlaklara ve tedavisi imkansız toplumsal problemler meydana getirmiş muhtariyet ve bağımsızlık isteyen isyanlar hızlanmıştır.

Devletin en önemli kurumu olan ordu sürekli yenilgilerle itibarını kaybederek, merkezi otorite'nin muhafazasına yarar bir kuvvet olmaktan çıkmıştır. Bu ocağın kaldırılmasıyla yeni kurulan ordunun istenilen seviye'ye gelmesine kadar geçen zaman, devlet bünyesindeki müesseseler arası dengeyi bozmuş, meydana gelen otorite başluğu ve iç kargaşadan itifade etmek isteyen Tebaa'nın muhtelif unsurları, ayrılık ve bağımsızlık isteğine kapılmışlardır. Avrupalı devletlerin devlet işine karışmasına ve meydana gelen bu dengesizliği ve düzensizliği gidermek üzere Tanzimatın ilânı cihetine gidilmiştir.

Tanzimat-ı Hayriye'nin getirdiği mal, can güvenliği, din ve ırk farkı gözetmeksizin herkesin bu haklardan aynı derecede istifadesinin temini gibi maddeler memleket içindeki yabancı unsurlara tanıdığı imtiyazlar kadar dış devletlerin bunlar vasıtasıyla emellerini gerçekleştirici bir karakter kazanmaya başlamıştır.

Dış devletlerin şemsiyesi altında iktisadi faaliyetlerini artıran azınlıkların sesi yükseliyor, bu hak ve hürriyetlerin sağladığı vasattan faydalanarak Mekodonya, Balkanlar ve Mısır'daki Müslüman ve Hıristiyan unsurların bağımsızlık teşebbüsleri yaygınlaşıyordu.

Kırım savaşı, 19. asırda Osmanlı Devletinin, kendisini tarih sahnesine çıkaran, maddi ve manevi mesnedlerinden kaydığı, askeri- siyasi grafiğinin yanında, ilmî, içtimafî iktisadî ve hukukî sistemlerinin intizamlı seyrini

kaybettiği, iç gaile ve dış müdahalelerin elinde, devletin esas unsurları arasındaki irtibat ve dengenin zedelendiği bir dönemde meydana gelmiştir.

Emperyalist İngiltere, Fransa ve Rusya devletleri arasında Osmanlı Devleti toprakları siyasi, ekonomik ve dinî çekişme alanı haline getirilmiş, bu devletler, isteklerini azınlıkların hakları, Kudüs-i Şerif Meselesi, Mülteciler Meselesi ve Şark Meselesi adı altında gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

Çar I. Petro'dan itibaren Rusya'nın sıcak denizlere inme ve yayılcı politikasını kendi menfaatleri için tehlikeli gören Fransa ve İngiltere Kutsal yerler sorununu kendilerine mesned yaparak Osmanlı Devleti yanında Rusya'ya karşı savaşa girmişlerdir. Paris antlaşmasıyla son bulan Kırım savaşı devletlerin büyük insan ve servet kaybına sebep olmuştur.

Kırım Savaşı sonunda imzalanan Paris Antlaşmasının Avrupa devletleri için önemi, Rusya devleti tarafından bozulan devletler arası dengeyi kurmak olmuştur.

Paris Antlaşması ile görünüşte Rus tehlikesi ortadan kalkmış, Osmanlı Devletinin, Devletler genel haklarından faydalanmak hakkını kazanması ve Avrupa Devletleri Konseyine kabul edilerek, Osmanlı Devletinin topraklarının büyük devletlerin kefilliği altına konulması önemli maddelerdi. Ancak Avrupa devletleri bile kendileri arasında bu kararlara saygı göstermiyordu. Bu sırada Avrupa devletlerinin gelişmekte olan endüstrüleri için ham madde ve pazar bulma siyasetine girmeleri, devletler arası siyasetin hızla değişmesine ve gelişmesine sebep oluyordu. Osmanlı Devletinin varlığının sağlanması için konulan maddeler kağıt üzerinde kalmaya mahkumdu. Rusya Fransa ve İngiltere anlaşmanın şekline ve kararlarına aykırı hareketlerden çekinmeyecekler ve anlaşma yokmuş gibi hareket edeceklerdir.

Paris Kongresine harbi kazanan devletlerden biri olarak iştirak etmiş olan Osmanlı Devleti, Karadeniz'de mağlup Rusya'ya yükletilmek istenen durumu kendisi için kabul etmeye zorlanmıştı. Karadeniz'in tarafsız olarak kabul edilmesi, mağlup Rusya için ne kadar tabii idi ise, galip devlet durumunda olan Türkiye için o kadar haksızdı. Padişahın tebaasına Islâhat vadeden fermânın andlaşma metnine sokulması da, Osmanlı Devletinin zararına idi. Çünkü büyük devletler, Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmamayı yüklenmiş olmalarına rağmen, Osmanlı Devletini devamlı baskıları altına alacaklardır.

Paris antlaşması tatbik değerinden mahrum maddeleri ve kötü niyetle yürütülmeye elverişli hükümleriyle , Osmanlı Devletinin geleceği için bir garanti olmaktan çok, bir sürü siyasî anlaşmazlık ve rekabetin tohumlarını taşımakta idi Osmanlı Devletine sağladığı barış devri bu sebeple kısa ömürlü olmuştur.

İngiltere, Kırım Harbine karışmakla, Akdeniz ve Hindistan'a giden ticaret yollarına verdiği önemi göstermiş oldu. Rusya'yı yenen devletlerden olmasına rağmen, İngiltere'nin Paris andlaşmasıyla kendisine hiç bir toprak kazancı sağlamadığı göz önünde tutulursa, bu dönem iyi anlaşılabilir olur. Rusya'nın Karadenizdeki tersaneleriyle harp gemilerin yok edilmesi İngiltere'nin sömürgeleri ve Akdeniz ticareti için garanti idi.

Fransa'nın kazancı ise ekonomikti. Napolyon Bonapart devrinden beri Fransa Akdenizdeki yerine Rusya'nın göz diktiğinin farkında idi. Paris andlaşmasını imzalaması, Fransa'nın Doğu Akdeniz'de Rus yerleşmesinin endişelerinden kurtulmak manasını taşıyordu. Paris Anlaşmasının Paris'te imzalanması, III. Napolyon'a Avrupa'da üstün bir durum sağlamıştır.

Piyomonte, Kırım Harbine Fransa'nın telkini ile girmişti. Piyomonte üyeleri Paris Kongresinde ikinci derecede kalmakla birlikte, İtalyan birliği

fikrini büyük devletler üyelerine yaymaya muaffak oldular. İtalyan toprakların bir kısmına sahip olan Avusturya her ne kadar İtalyan Başdelegesi Kavur'un bu yoldaki çalışmalarını protesto etti ise de, Konferans konuşmaları dışında, İtalyan Birliği problemi Avrupa siyasetinin gündemine alınmış oldu.

Rusya, Kırım muharebesinde iki yıl dört müttefik devlete kafa tutmakla hatırı sayılır bir kuvvet olduğunu göstermeye muvaffak olmuştu. Her ne kadar Sivastapol'da donanması ve tersaneleri yakıldı ise de, kara kuvvetleri kesin olarak imha edilmedi. Çar, Paris andlaşmasını kuvvet önünde boyun eğerek ve kötü niyetle imzaladı. Rusya, Osmanlı Devletine Paris andlaşmasından önce imzalatmış olduğu anlaşmalarla sağlamış olduğu çıkarları kaybetti. Tuna nehrinde geliş-gidişin devletlerarası bir statü altına alınması ve Eflâk-Buğdan muhtarlığının Avrupa büyük devletleri tarafından garanti edilmesi ile Balkanlar istikametinde sınırlarını genişletmek şartlarını elden kaçırdı. Padişahın Paris andlaşmasına eklenen Islâhat Fermânı ile de Osmanlı İmparatorluğundaki Hıristiyan tebaanın avukatlığını yapmak durumundan çıktı.

Rusya, andlaşmanın Osmanlı Devletini koruyan maddeleri karşısında, Osmanlı Devletindeki emellerini gerçekleştirmeyi sonraya bıraktı. Doğu Asya'da işlek bir politikaya girişti. Burada da tıpkı Doğu Akdeniz ile Boğazlar'da olduğu gibi İngiltereyle karşılaştı.

Paris Andlaşmasının ömrü, imzalandığı günde Avrupa'da mevcut olan şartların devamına bağlı idi. İngiltere ile Fransa'nın dost olmaları ve Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünün korunması yolundaki düşüncelerinde devam etmeleri gerekiyordu. Halbuki Paris Andlaşmasını takip eden yıllarda, Avrupa'nın şartları değişmeğe başladı. O vakte kadar milli birliğini

henüz tamamlamamış olan iki devlet, İtalya ve Almanya birliklerini sağlamak ve büyük devletler arasına karışmak yolunda ilerlemeler kaydetti.

İstilâ plânlarının takdîğini sezdirilmeyerek, Kırım'da hakimiyetlerini tesis eden Rusların, kolonilerde, bir çok Türk yurdunda, özellikle Boğazların, Balkanlardaki ileri karakolu demek olan Kırım'da güttükleri gizli siyaset, halkı sıkıştırarak yurtlarından kaçtırmak, kalanlar arasında Rusları yerleştirmekle beraber, onları Ruslaştırmaya da Ortodoks kilisesinin rehberliği ile girişmek olmuştur.

Kırım'da, Rusların takip ettiği siyaset, tazyik ve şiddet yoluyla yerleşik halkı yurtlarından, haklarından mahrum etmek olduğu gibi, Kırıma yerleştirilen muhacirlere de aynı şiddetin gösterilmesidir. Rusya'nın Kırım'da takip ettiği siyaset şu şekilde belirlenmiştir.

- 1- Yerli ahaliyi dininden döndürme teşebbüsleri
- 2- İslâmlar arasında propoganda ve menfaatle, putperestler arasında tazyik ve şiddet
- 3- Rus göçmenlerini yerli ahaliye hakim kılmak.
- 4- Yerli ahalinin verimli arazisini Rus muhacirlere vermek. Bu arazi yerli ahaliye ait olduğu takdirde, bunları daha az elverişli, kurak arazi ile değiştirmek için şiddet kullanmak.
- 5- Yerli ahalinin zirai vasıtalarını, hayvanlarını ve hatta kendilerini bile Rus göçmenlerine yardıma, angarya'ya mecbur bırakmak.
- 6- Yerleştirilen Rus göçmenlerinin hal ve hareketlerini sıkı bir gözetim altına almak ve bu yolda şiddet göstermek.

Böylece 1783 den 1914 e kadar devam edegelen Kırım Türklüğünün göçleri, iktisâdî, siyasî ve içtimai tazyikin, ardi arası kesilmeyen bir temsil ve istismarın doğurduğu göçlerdir. Kırım Türkleri şahıslarının din ve mabedlerinin, mal ve mülklerinin korunacağına, hak ve adaletten hiç

uzaklaşamayacağına söz veren 1783 manifestinin daha mürekkebi kurumadan pervasızca sultan, Han, Kalgay topraklarının Rus zadedânına paylaşırılmış, camiler kiliseye çevrilmeye başlanmış Türü bahanelerle halk tazyik, tevkif edilerek İç Rusya'ya, Sibiryaya sürülmüş ve mülkleri zaptedilmiştir. Kırım Türk'ü esaret derecesine indirilmiştir.

1783 tarihinden itibaren Kırım göçlerinden şurası da çok acıdır ki, yurtlarını istilacıların hükmüne bırakıp da, vakitsiz, coşkun denizi ecel tekneleri ile aşarken mühim bir kısmını kaybeden bu Türkler'in, Sahilli selâmete çıktıktan sonra Osmanlı Devleti idaresinin vaktinde bellibaşlı bir programla yiyecek, giyecek ve hastalığını geçirecek hazırlıklar görememesi ve hele onları Kırım iklimine uygun iklimlere yerleştirememesi yüzünden aralarında pek çoğu salgın hastalıklardan, malarya'dan ölmüşlerdir, ki bu hal, umduğunu bulamayan bir milyona yakın göçmenin, gözleri arkada kalarak bıraktıkları o yeşil eşsiz yurtlarını daha çok özlemelerine sebep olmuştur. Böylelikle 1783'den 1914 senesine kadar Bir buçuk milyona yakın Kırım Türk'ü azala azala Kırında ancak 238 bin kişi kalmıştır.

Kırından, Kafkasya'dan, Nogay elinden, Bucaktan, hatta Polanya'dan, Letonya'dan, Dobruca'dan, Bulgaristan'dan gelen ve bilhassa harplerden sonra sığınan göçmenler ya kendi kendilerine veya hükümetin, belediyenin buldukları yerlere geliş güzel yerleşmişlerdir. Ancak 1934'de "İskân Kânunu" neşrolunmuştur. Bu kanun memlekette iskân siyasetinin ana hatlarını çizdi. O hatlar şunlardı

- 1- Memlekette Türk kültürüne bağlı göçmen gelmesini kolaylaştırmak ve Türk nüfusunu artırmak.
- 2- İktisadî, millî, askerî icaplara göre nüfusun yerleştirilmesini temin etmek
- 3- Aşiretleri yerleştirmek

Şunu da itiraf etmeliyiz ki, bu mühim Türk göçmen kitlelerinden Türkiye de ne istihsal, ne de mülkün tamamîyetini saklamak bakımından lâyikiyle istifade edilebilmiştir. Çünkü o vakit gerilemeye yüz tutan Osmanlı Devletinde müsait bir istihsal sistemi bulunmadıktan başka, gereği gibi asrî bir ordu kuruluşu da yoktu. Buna rağmen uygun coğrafi iktisadî şartlar içinde olagelen yerleşmelerde, çalışmayı seven Kırım Türkleri, Anadolu'nun kültürel ve iktisadî hayatına alışmakta gecikmedikleri gibi, Çarlığın zulmü ve şiddetinden mağdur ve mahrum olarak can attıkları Türkiyenin sadık bir yurtdaşı olacakları pek tabii idi. Bunu istiklâl savaşında örnek olmayı layık fedakârlıklarıyla ispat etmişlerdir.

Almanya ve İtalya birliklerini sağlamak ve büyük devletler arasına karışmak yolunda ilirlemeler kaydetti İngiltere, milliyetçilik hareketlerinin gelişmesini çıkarlarına uygun görüyordu. Fransa, İtalya'nın ve Almanya'nın birliklerini sağlamalarına taraftardı. Çünkü her iki devlet bu davalarında Avusturya ile harp yapmak zorunda idiler. Napolyon III. ; Rusya'dan sonra Avusturya'nın ezilmesini çıkarlarına uygun buluyordu. Fakat İtalya'nın Fransa ile birlikte Avusturya'yı yenmesi bu devleti zayıflattı. Prusya'nın zayıflayan Avusturya'yı yenmeside (1866) Avrupa'da Prusya'yı birinci sınıf bir devlet haline getirdi. Fransa hegemonyayı Prusya'yı kaptırmamak için 1870'de yaptığı harpte yenilince Paris antlaşmasıyla Avrupa'da kurulmuş olan denge yıkılmış oldu. Rusya yeni siyâset şartlarından faydalanarak, andlaşmanın Karadenizle ilgili bölümlerine karşı sesini çıkartmak için beklediği Fırsatı bulmuş oldu.

BİBLİYOGRAFYA

I. DERGİLER

- Aksüt, Ali Kemali : **"Tarih Boyunca Türk-İngiliz Münasebetleri"** Resimli Tarih Mecmuası . IV. Cilt, 72. Sayı Aralık 1955 Yayımlayan İskit Yayınevi. İstanbul 1955.
- Baykal, Prof.Dr.Bekir Sıktı : **"Makamat-ı Mübareke" Meselesi ve Bab-ı Ali.** Belleten XXIII. Cilt, 90. Sayı Nisan 1959. Ankara 1959 Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bayur, Hilmi Kâmil : **"Şarkî Rumeli Meselesine dair.** Belleten XX. Cilt,79. Sayı Temmuz 1956 Ankara 1956 Türk Tarih Kurumu Basımevi. "Türk Tarih Kurumu Yayını"
- Baysun, Ord.Prof.M. Cavit : **"Mustafa Reşit Paşanın Siyasî yazıları. II.** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi XI. Cilt, 15. Sayı. Eylül 1960 İstanbul 1960 Edebiyat Fakültesi Matbaası.

-
- : **Reşit Paşanın Siyasî Yazıları III**
 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih
 Dergisi XII. Cilt, 16. Sayı Eylül 1961.
 İstanbul 1962. Edebiyat Fakültesi Matbaası.
-
- : **"Mustafa Reşit Paşanın Siyasî Yazıları IV"**
 İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi XIII. Cilt,
 17-18 Sayı Mart 1962, Eylül 1963. Edebiyat
 Fakültesi Matbaası
- Bolsover, G. H. : **"I. Nikola ve Türkiye'nin Paylaşılması
 Meselesi"** Çev: Yuluğ Tegin Kurat. Ankara
 Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
 Dergisi XXIII. Cilt, 3-4 Sayı. Temmuz-Aralık
 1965 Ankara 1968
 Ankara Üniversitesi Basımevi.
-
- : **"1815-1914 arasında Rus Dış
 Politikasına Bir Bakış"** Çeviren : Dr. Yuluğ
 Tegin Kurat. Belleten XXX. Cilt, 18. Sayı.
 Nisan 1966 Ankara 1966 Türk Tarih Kurumu
 Basımevi. "Türk Tarih Kurumu Yayınevi"
- Duran, Tülay : **"Türk-Rus Münasebetlerinin Başlaması
 IV"** Belgelerle Türk Tarih Dergisi. G. Sayı, Mart
 1968 Tarih ve Kültür Dergisi. Yayınlayan, M.
 Hidayet Mentesh. Matbaası. İstanbul 1968.
-
- : **"Türk-Rus Münasebetleri VI"** Belgelerle
 Türk Tarih Dergisi II C., Sayı 8, Mayıs 1968
 Aylık Tarih ve Kültür Dergisi İstanbul 1968.
 Mentesh Matbaası

-
- :"Türk-Rus Münasebetleri VII"**
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi II. Cilt. 9. Sayı
Haziran 1968. Yayınlayan Hidayet Mentеш.
İstanbul 1968. Mentеш Matbaası
-
- :"Türk-Rus Münasebetleri VIII" Belgelerle**
Türk Tarih Dergisi. II. Cilt, 10. Sayı
Temmuz 1968. Aylık Tarih ve
Kültür Dergisi. Yayınlayan : M. Hidayet Mentеш.
İstanbul 1968. Mentеш Matbaası
- Göde, Yrd.Doç.Dr.Kemal; **:"Türkiye Cumhuriyetinin Türk Tarihindeki
Yeri ve Önemi"** Sosyal Bilimler. Enstitüsü
Dergisi. Kayseri 1987 Sayı : 1.
-
- :"Türk Dünyasında Şark Meselesi ve
Görüntüleri. Erciyes Aylık Fikir ve Sanat
Dergisi" Yıl : 13 Sayı 151 Kayseri Temmuz 1990**
- Gökbilgin, Prof.M. Tayyib **:"Tanzimat Hareketinin Osmanlı
Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri"**
Belleten 31. Cilt, 121. Sayı. Ocak 1967. Ankara
1967, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
"Türk Tarih Kurumu Yayını"
-
- :"1840 dan 1861'e kadar Cebelilübnan
Meselesi ve Dürziler.**
Belleten 10. Cilt. 40. Sayı Ekim 1946. Ankara
1946 Türk Tarih Kurumu Basımevi
"Türk Tarih Kurumu Yayınları"
- İnalçık, Prof.Dr.Halil; **:"Tanzimatın Uygulaması ve Sosyal**

Tepkileri Belleten XXVIII. Cilt, 112. Sayı Ekim
1964 Ankara 1964 Ankara 1964

Türk Tarih Kurumu Basımevi

"Türk Tarih Kurumu Yayını"

: **"Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının
Osmanlı Tabiliğine girmesi ve Ahitnâme
meselesi"** Belleten 8. Cilt, 30. Sayı 1944
Ankara 1944 Türk Tarih Kurumu Basımevi.
"Türk Tarih Kurumu Yayınevi"

Karal, Ord. Prof. Enver Ziya : **"Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının
Etkisi** Belleten XXVIII. Cilt, 112. Sayı
Ekim 1964 Ankara 1964 Türk Tarih Kurumu
Basımevi. "Türk Tarih Kurumu Yayını"

Sirer, Münir : **"Tanzimat"** Resimli Tarih Mecmuası.
VII. Cilt. 75. Sayı Mart 1956 Yayınlayan:
İskit Yayınevi. İstanbul 1956 İskit Yayınevi.

Şehsuvaroğlu, Prof. Dr. Bedi N.: **"Kırım Harbinde İstanbul Hastahaneleri.**
Hayat Tarihi Mecmuası II. Cilt, 10. Sayı Kasım
1965 Yayınlayan : Hayat Mecmuası,
İstanbul 1965. Tifduruk Matbaacılık Sanayi
A.Ş. Basımevi.

Öztuna, Yılmaz : **"Kudüs Meselesinin Sebep olduğu Kırım
Savaşı"** Hayat Tarih Mecmuası. VI. Cilt, 31.
Sayı Ağustos 1967 Yayınlayan : Hayat
Mecmuası. İstanbul 1967 Tifduruk
Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi.

Tekindağ, Prof. Dr. Şehabettin : **"Osmanlı İdaresinde Patrik ve**

Patrikhane. - Belgelerle Türk Tarih Dergisi. I. Sayı, Ekim 1967, Aylık Tarih ve Kültür Dergisi. Yayınlayan : M. Hidayet Mentesh İstanbul 1967 Mentesh Kitabevi.

II. VESİKALAR.

Baysun, M. Cavit

: **Mustafa Reşit Paşanın Paris ve Londra Sefaretleri Esnasındaki Siyasi Yazılar.**

Tarih Vesikaları I. Cilt 4. Sayı. Birinci

kanun 1941.I. Cilt, 6. Sayı Nisan 1942

II. cilt, 7. Sayı Haziran 1942

II. Cilt, 9. Sayı İkteşrin 1942

II. Cilt, 12. Sayı Nisan 1943

III. Cilt, 13. Sayı Ağustos 1944

Unat, Faik Reşit

: **Kırım Tarihi veya Necati Efendinin Rusya Sefaretnamesi.** Tarih Vesikaları 3. Cilt, 13. Sayı

Ağustos 1944 Tarih Vesikaları 3. Cilt, 14. Sayı

Ağustos 1944 Tarih Vesikaları 3. Cilt, 15. Sayı

Yayınlayan : Millî Eğitim Bakanlığı.

III- ANSİKLOPEDİLER

Biyografiler Ansiklopedisi. Derleyen ve Yayımlayan : Afşin Oktay

Ankara 1958. Bereket Matbaası

Büyük Dinler ve Ülkeler Ansiklopedisi. İstanbul 1964. Tan Matbaası

İslâm Ansiklopedisi II Cilt. 113 Fasikül. İslâm Aleml. Tarih

Coğrafya, Etnoğrafya ve Biyografi Lugatı. Maarif Vekaletinin Kararı üzerine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Adnan Adıvar- R. Rahmeti Arat- Mehmet Ateş tarafından Leyden Tab'i esas tutularak telif, tâdil, ikmal ve Tercüme Suretiyle neşredilmiş .

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. III Cilt.

Hazırlayan Mehmet Zeki Pakalın. Yayımlayan Milli Eğitim

Bakanlığı İstanbul 1946-1956 Milli Eğitim Basımevi

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Eski ve Yeni Hâflerle 8.

Ofset Baskı. Hazırlayan : Ferit Develioğlu. Ankara 1988 "Aydın Kitabevi Yayınları Sözlük Dizisi: 1"

IV - GENEL TARİHLER

- Abdurrahmen, Şeref : **"Tarih Musahebeleri."** İstanbul 1339.
Matbaa-ı Amire. "Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatından adet : 51"
- Akçura, Yusuf : **"Tarih-i Siyasî Notları "** İstanbul 1336.
- _____ : **"Şark Meselesine Dair Tarih-i Siyasî Notları.** Erkânî -1 Harbiye Mektebi Külliyyatı. İstanbul 1940
- Arslangiray, Ahmet Süha : **"Kırım Hanlığı. Menşei-Kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğuna**

- Bağlanması.** İstanbul 1959 Vakıf
Matbaası. "Kırım Türk Kültür Derneği Neşriyatı"
- Abdülgaffar Kırımı : **"Umdet el-Tevarih.** "İstanbul 1343 Matbaai
Amire. " Türk Tarih Encümeni İlavesi"
- Ahmet Muhtar Paşa : **"Kırım Seferi-i Meşhuru Evailindeki 1270
Osmanlı-Rus Tuna Seferi ve Bunun
Nihayetindeki Silistre Müdafası-i
Kahramananesi."** İstanbul 1922 Necm-i
İstikbal Matbaası. "Mefahir-i Milliye-i Osmaniye
Sahifeleri. Aded : 1"
- Ahmed Cevdet Paşa : **Kırım ve Kafkas Tarihçesi. Halim Giray'ın
Gülben-i Hanan'ından Mültekattır."**
2. Basım. İstanbul 1307. Matbaa-ı Ebüzziya
"Kitaphane-i Ebüzziya"
- Ahmed Rasim : **Osmanlı Tarihi.** Birinci Bab. IV. Cilt. İstanbul
1914
- Ali Kemal : **"Mesele-i Şarkîye"** Mısır-1900 Matbaa-i
Osmaniye" Kütüphane-i Kemal : 2"
- Armaoğlu, Doç.Dr.Fahir : **Siyasî Tarih Dersleri. 1789-1919**
Ankara 1961. Sevinç Matbaası. "Ankara
Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
No : 136-118"
-
- _____ : **"20. Yüzyıl Siyasî Tarihi. 1914-1980"**
Ankara 1984: "Türkiye İş Bankası Kültür
Yayınları. Genel Yayın No : 252" "Tarih Dizisi : 17"
- Atak, M. Sadık : **"Rusların Siyaseti ve Rusların Yayılma**

- Siyaseti.** Ankara 1964, Ankara Basımevi ve Cilttevi.
- Abisel, M. Arslan : **"Boğazlar Meselesi"** Ankara 1945 Çankaya Matbaası
- Bala-İnalıçık; "Kırım "İslam Ansiklopedisi CVI s.744 (İslam Alemi Tarih,Coğrafya Etnoğrafya ve Bibliyoğrafya Fakültesinde A Adıvar, R Aral, A.Ateş, C Baysun, B Darkot tarafından Leyden Tab'i esas tutularak telifi taadil,ikmal ve tercume sureti ile neşr edilmiştir.1955
- Baysan, M. Cavid : **"Mustafa Reşit Paşa."** İstanbul 1940 Maarif Matbaası "Tanzimat I den Ayrı Basım"
- Bilsel, Prof Cemil : **"Tanzimatın Harici Siyaseti.** İst. 1940 Maarif Matbaası
- Baykal, Prof Dr. Bekir Sıtkı: **"XIX. Asra Kadar Akdenizde Hakimiyet Davası."** C H P, Yayını Konferanslar Seri : 1 Ankara 1938
- Çavlı, Emin Ali : **"Kırım Harbi ve Paris Muahedesi. 1856. Yüziüncü Yıl Dönümü."** İstanbul 1957. Hilmi Kitabevi.
- Danışmend, İsmail Hami : **"İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi"** IV. Cilt. M. 1703-1924. H. 1115-1342 İstanbul 1955. Türkiye Yayınevi.
- Demiray, Mühittin : **"Boğazların Tarihi Durumu. (XIV. Asırdan Zamanınıza Kadar"** İzmir 1955 Endüstri Basım ve Yayınevi.

- Esmer, Ahmed Şükrü : **"Siyasî Tarih"** Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No : 30-12 Ankara 1953
- Esat, Sahaffar Şeyhî Zâde : **"Üss-i Zafer"** İstanbul 1243
- Gözaydın, Ethem Feyzi : **"Kırım. Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri. Tarihi, Harsî, İktisadi ve Siyasî,"** İstanbul 1948 Vakıf Matbaası
- Gürel, A. Tevrik : **"1853-55 Türk-Rus ve Müttefiklerinin Kırım Savaşı."** İstanbul 1935 Askerî Matbaa.
- Goryanof, Serge : **"Çanakkale ve İstanbul Boğazları"** Tercüme İstanbul 1331.
-
- Hayreddin : **"Devlet-i Osmaniye-Rusya siyaseti"** Mütercimleri Ali Reşat-Macar İskender İstanbul 1331 Kanaat Matbaası.
- Hüsni, Hüseyin : **"1270 Kırım Muharebesinin Tarih-i Siyasisi"** İstanbul 1326 Ahmed İhsan ve Şirekasi Matbaacılık Osmanlı Şirketi
- Halim Giray : **"Saika-i Zafer (1853 Rus-Osmanlı Muharebesi hak.)"** 1 cilt İstanbul 1292
- Hasene : **"Gülbene-i Hanan"** İstanbul 1287 Matbaa-i Amire
-
- İorga, Nicolas : **"Gülbene-i Hanan yahut Kırım Tarihi"** İstanbul 11327 Necm-i İstikbâl Matbaası
- İorga, Nicolas : **"Zafername. Kırım Tarihi."** II Cuz İstanbul 1300
- İorga, Nicolas : **"Osmanlı Tarihi 5 Cilt. (1774-1912)"** çeviren Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykol : Ankara 1948 Günay

- Matbaacılık ve Gazetecilik T. A. O. "Ankara
Üniversitesi Yayınları 16. Bilim Kitapları Serisi 7"
- İlter, Süleyman Kani : **"Boğazlar Meselesi"** İstanbul 1932
- Kaylan- Aziz : **"Kırım Savaşı"** İstanbul 1975
- Karal, Ord. Prof. Enver Ziya : **"Osmanlı Tarihi. Nizam-ı Cedit ve
Tanzimat Devirleri. (1789-1856).
Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XIII. Seri-No
165 Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara-1970**
- Kırımlal, Dr. Edige : **"Kırım'da Türk Katliamı"** çev : Kemal Vehbi
Göl İstanbul 1962. Büyük Kervan Matbaası
- Korkud, Refik : **"Son Üç Asırda Türkiye ile ilgili Rus
Politikası"** Yayınlayan : Türkiye Fikir
Ajansı Ankara-1966 Sevinç Matbaası
**Kudüsteeki Mukaddes Yerlerin Hıristiyanlar
Tarafından Ziyareti için Nizamname**
İstanbul-1268
- Kurtoğlu, Fevzi : **"1853-1855 Türk-Rus Harbi ve
Kırım Seferi"** İstanbul-1927. Devlet Matbaası
- Kürkçuler, Prof. O. Melih : **"Siyasî Tarih. 1789-1945"** Ankara-
1964. Balkanoğlu Matbaacılık Limited Şti.
Matbaası. I
- Mouraveff, Boris : **"Deli Petronun Vasiyetnamesi"** Çev. Refik
Özdek İstanbul 1966. May Matbaası
- Mamas, Turgut Can : **"Tarih Boyunca Türk-Rus Münasebetleri"**
İstanbul 1955. Vakıf Matbaası
- Mahmut Celâleddin Paşa : **"Mirat-ı Hakikat. "Tarih-i Mahmut**

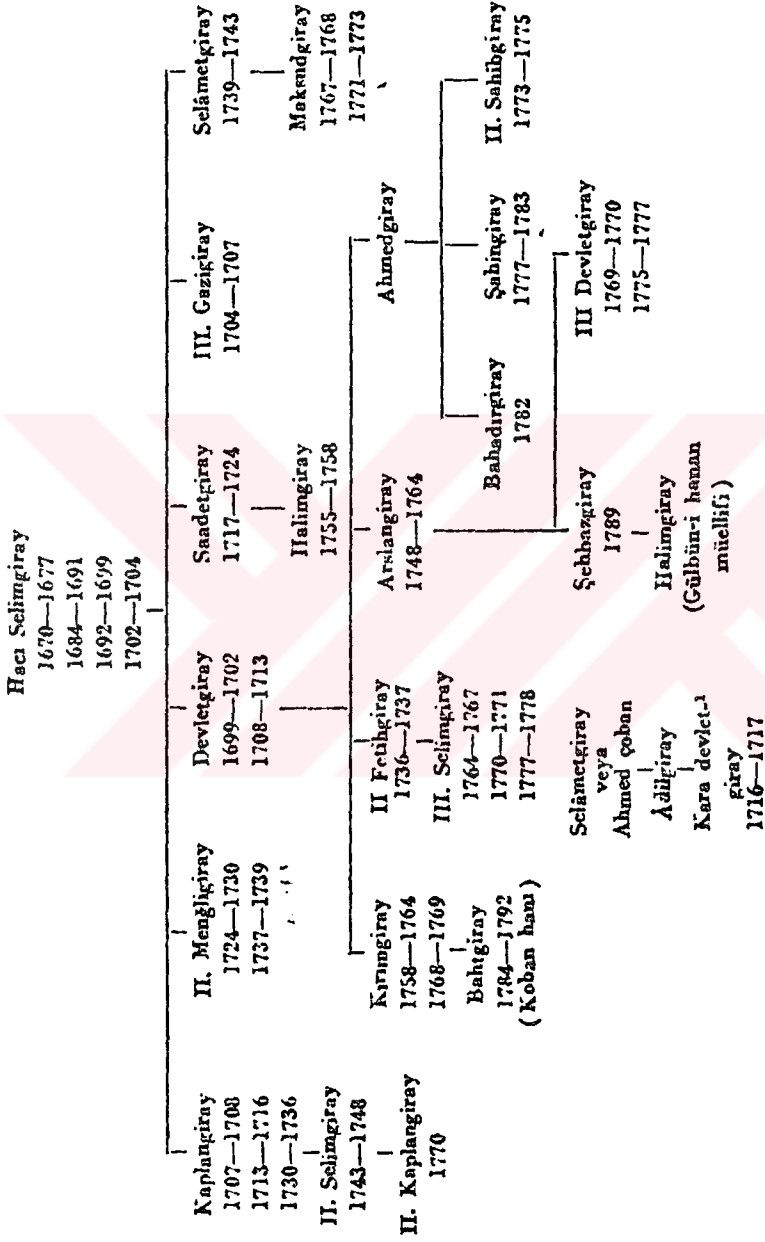
- Celâlettin Paşa** 3 Cilt. İstanbul 1326-1327
Matbaa-i Osmaniye
- Nur, Rıza
Ortekin, Hasan
Öztuna, Yılmaz
Pithon, Renée
Pade, Stanley Lean
Pirane, Jacques
Rasim, Ahmed
Rıza
Slad, Adalpinus
- Türk Seceresi.** İstanbul 1925
- Kırım Hanlarının Seceresi.** İstanbul 1938
Burhanettin Matbaası
- "Devletler ve Hanedanlar." Türkiye (1074-1991)** Ankara 1984 "Kültür Bakanlığı Yayınları 1101" "Kaynak Eserler Dizisi 18"
- "Karadeniz ve Boğazlar Meselesi"** Mütercim: Hüseyin Nuri İstanbul 1325 Artin Asadoryan Matbaası "Millet Kütüphanesi I"
- "Lord Straddford Caning'in Türkiye Hatıraları."** Çev: Can Yücel Ankara 1963 Türk Tarih Kurumu Basımevi "Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Seri No II"
- "Büyük Dünya Tarihi Les Grands Courants de L. Histoire Üniverselle. (Cihan Tarihinin Büyük Akımları).** 4 cilt. Çev: Nihal Önel-Beslen Conkat-Refik Özbek Yayınlayan Meydan Dergisi. İstanbul 1965 Yeni Gazetecilik Limited Şti. Matbaası
- "Osmanlı Tarihi" Birinci Bab.** İstanbul 1914
- "Manzume-i Sivastapol Muharebesi.** İstanbul 1286
- "Türkiye ve Kırım Harbi"** Çev: Ali Rıza Seyfi İstanbul 1943.

- Soysal, Dr. Abdullah Zihni : **"Hanlık Devrinde Kırım Türk Kültürü."**
İstanbul 1941. Gayret Matbaası.
- Simitraf : **"Osmanlı Himayesi Altında Kırım Hanlığı"**
Kazan-1887
- Solak-zade, Mehmed Hemdemî Çelebi : **Solakzâde Tarihi.** Hazırlayan: Dr. Vahit Çubuk.
Ankara 1989.
- Şapolya, Enver Behnan : **"Türk Rus Savaşları Tarihi Gazi Osman Paşa ve Plevne Müdafaası."** İstanbul 1959
Türkiye Yayınevi
- Tayyazade Ahmet, Ata : **"Tarih-i Ata" 5 Cilt.** İstanbul 1292-Ali Efendi
Matbaası
- Tekin, Dr. Cemal : **"Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi."** İstanbul 1947.
Üniversite Basımevi "İstanbul Üniversitesi Yayınları - 314"
- Tolunay : **Kırımın Osmanlı İmparatorluğuna Eklenmesi Meselesi.** İstanbul 1934
Arkadaş Matbaası.
- Us, Mehmet Asım : **Son 150 Yılıın Tarihi. Tanzimat Paşaları."**
İstanbul 1965. Türkiye Basımevi.
- Uzuncarsılı, Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı : **"Osmanlı Tarihi" 4. Cilt. I. Kısım :** Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyıl sonlarına kadar.
Ankara 1956 Türk Tarih Kurumu Basımevi.
II Kısım XVIII. Yüzyıl. Ankara 1959 Türk Tarih Kurumu Basımevi

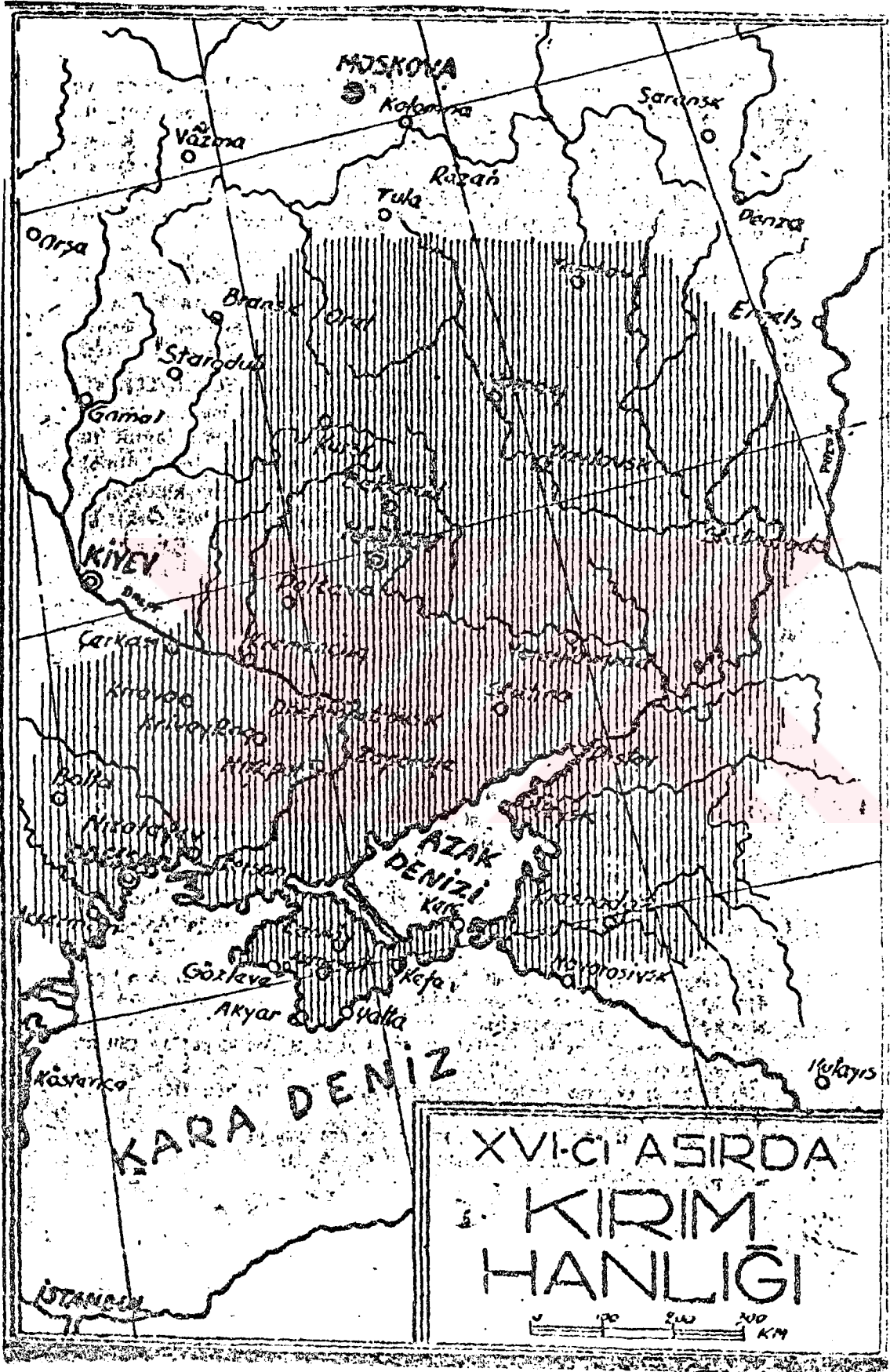
- Ünal, Tahsin : **"1700 den 1958'e kadar Türk Siyasi Tarihi"**
İlâveli 2. Basım. Ankara 1958 Ayyıldız Matbaası
- Ülkütaşır, M. Şakir : **"Sivastopal Harbi."** İstanbul 1984 Varoğlu
Yayınevi. "Faydalı Kitaplar No : II"
- Varoğlu, Hamdi : **"Rus Çarı Deli Petro : (Taçlı Deliler)"** İstanbul
1947 Varoğmul Yayınevi. "Faydalı Kitap : 7"



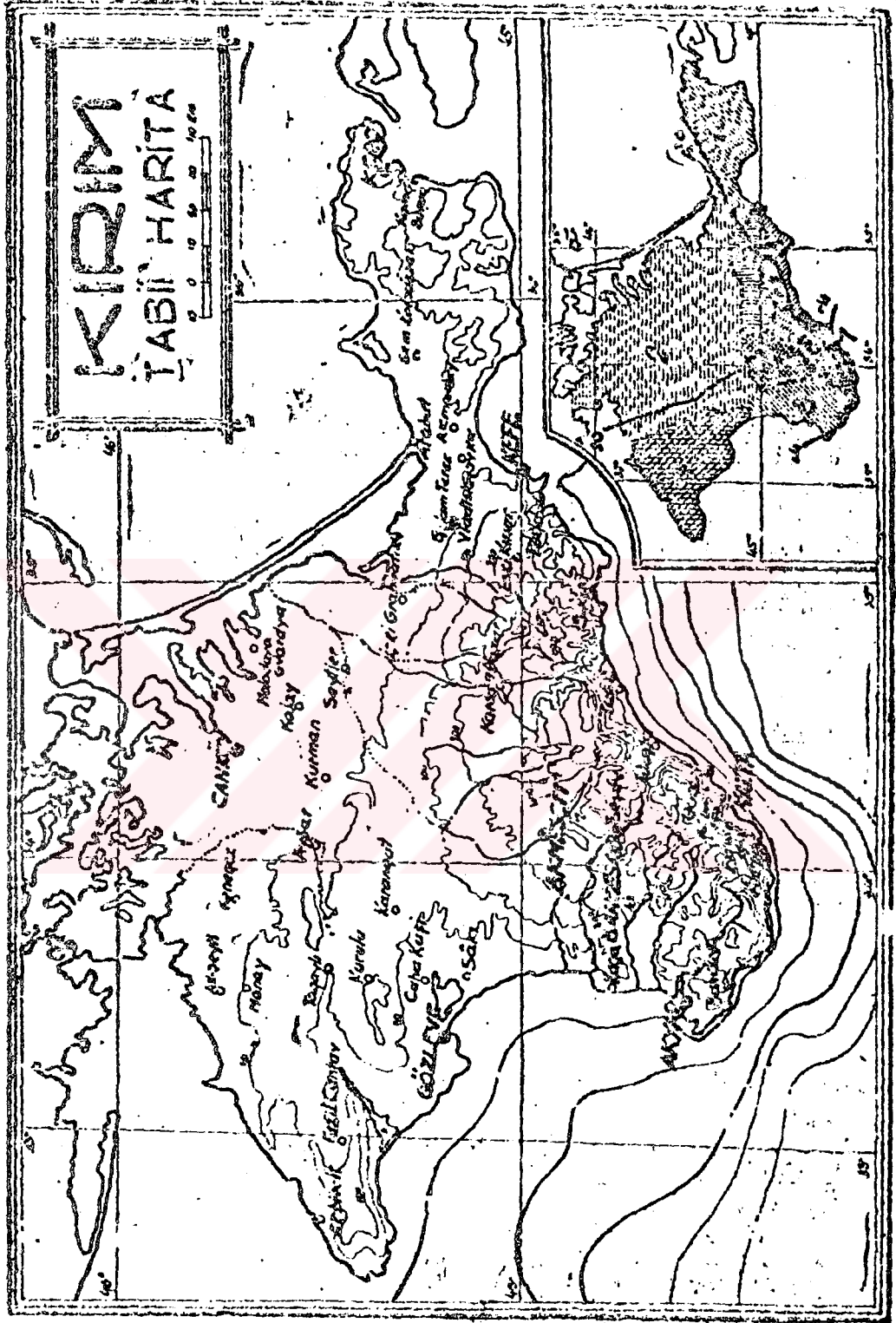
XVIII. Asırdaki Kırım Hanları



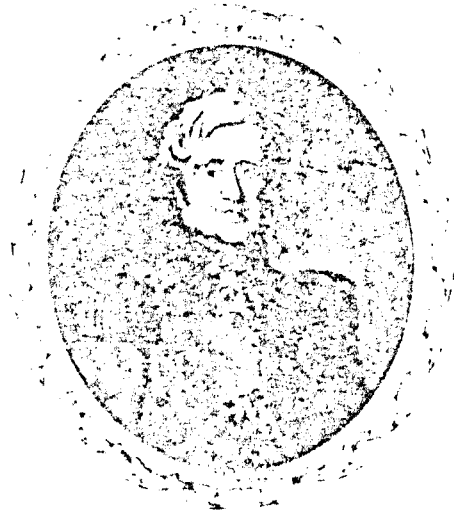
1 Umde-ül-tenarîh ile Gülbün-i hanan eserleri, Kara Devletîrây'ı Selâmetîrây'ın torunu ve Adilîrây'ın oğlu olarak gösterirler. Dürre-i İslamiye ise Birinci Fetihîrây zade Ahmed Çoban'ın oğlu Adilîrây'ın oğlu olduğunu bryan eder.



XVI-CI ASIRDA
KIRIM
HANLIĞI



- I. Karadeniz ikliminin batı kıyıları — Orta - soğuk iklim - denize yakın olan step, step.
 II. Kıtanın merkezi ve stepin doğusu — Orta - soğuk iklim, yarı kuru. III. Keç stepi —
 Orta - soğuk iklim - yarı kuru. IV. Dağların önündeki doğu orman step bölgesi — Soğuk, orta - soğuk, yarı
 ralıp iklim. V. Dağların önündeki doğu orman step bölgesi — Soğuk, orta - soğuk, yarı
 ralıp iklim. VI. Heizones deniz kıyıları — Orta sıcak, yarı ralıp, sahil kuşağı iklimi.
 VII. Cenup yalısı. Akdeniz havzası — Orta sıcak, yarı ralıp, sahil kuşağı iklimi.
 VIII. Abıyadan kuzey doğuya doğru. Dağlık kıyı — Step, orta sıcak, kuru, sahil kuşağı.



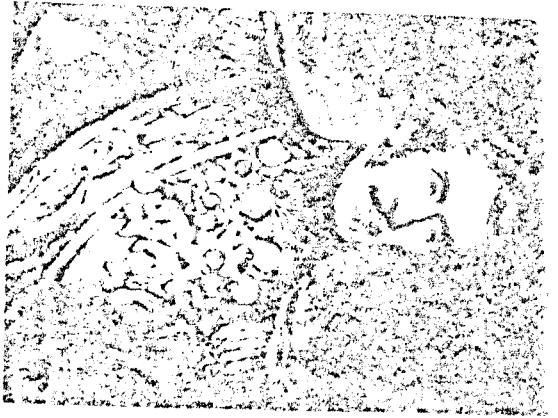
Müttefik Ordular Başkumandanı
Lord Raglan



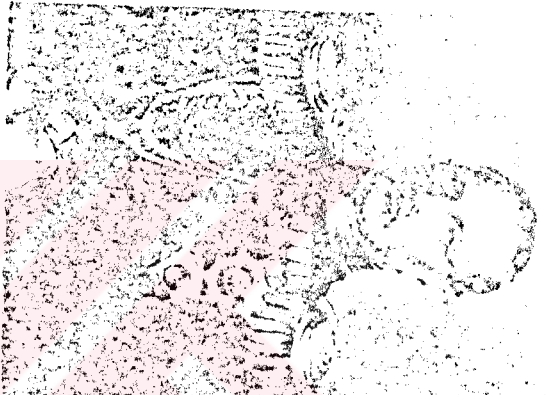
Lord Lucan



General
Sir Edward C. Mudge



Sir George
De Lacy Evans

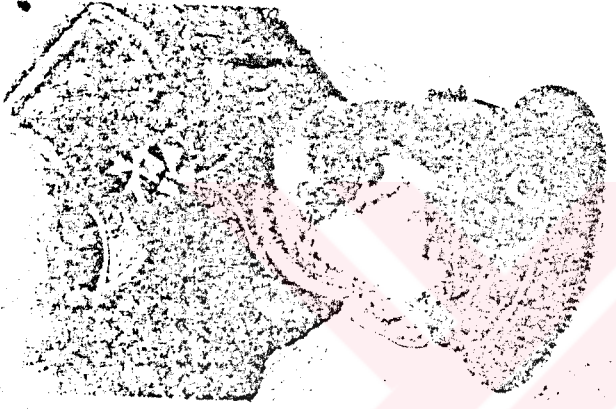


Rus Büyükelçisi
Prins Gorkhraj



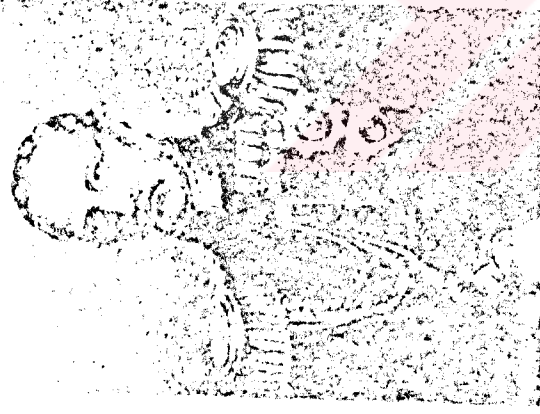
Sivastopol önünde yatan gemiler
- Müttefik Donanması -

İngiliz Alevisin Hücumu





Sir George
De Lacy Evans



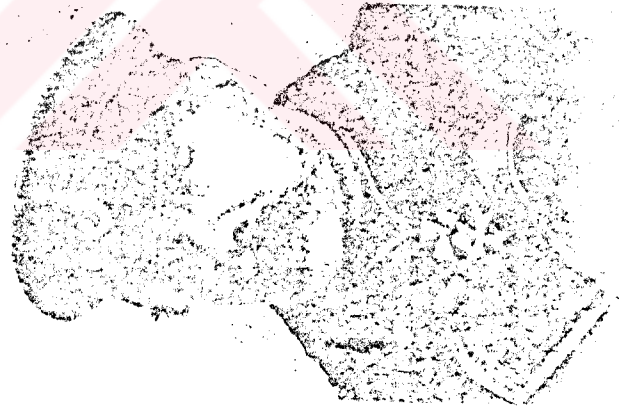
Rus Büyükelçisi
Prins Gurov



Sivastopol önünde yatan gemiler
- Müttefik Denanması -



Fransız Mareşali
St. Arnaud



Rus Generali
Totleben



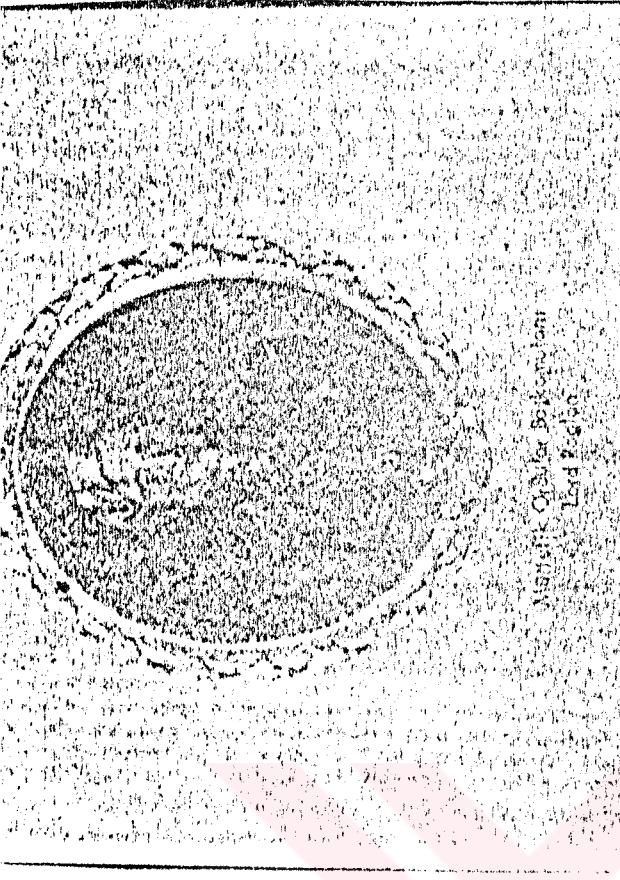
İngiliz Alayının Hücumu



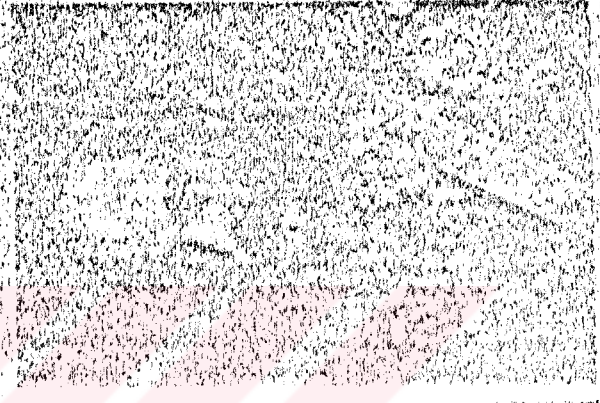
1855 yılında Balıklıya Limanı



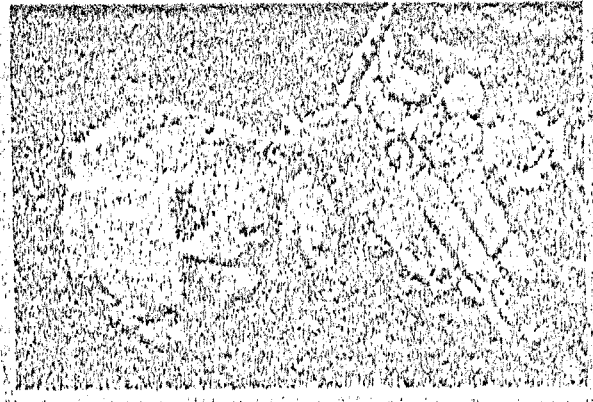
İngiliz Hafif Süvari Alayının
25 Ekim 1854'teki onlu hücumu



Asiye'nin Çarşamba Baskını
Lord Palmerston



Lord Palmerston



General
Sir Edward Cardwell

İngiliz Süvari Muhafız
Birliğinin Kırım'daki
Campı. Solda Fransız
Süatları ve bir İngiliz
Antinci kadın (sağda)
Özüküyor.

Bunlarca insanın ölümüne yol açan kanlı çarpışmalardan bir görüntü.





جہاں کاروروی
 قریح ہمارہمی و صہیل تہدی : سلطان عبدالحمید ایبہ قرابہ الکتبہ ، سارونیا ، سکونہ نظر ادھوری ، قورماندالتوری
 مارشال سن آرتو برانس پائونٹون سلطان حمید عمر پاشا دیوقدکچہرچ آبیروال وانامس آورد رانخلان

Sivasopol'da Mürettefik Topgular

İnkerman'da Savaş

1855 Ekim'inde Sivasopol'un düşüğü